

**ПАЖҶҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФИ
АКАДЕМИЯИ ТАҶСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

**ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА**

**МАҶАЛЛАИ ИЛМИЮ МЕТОДӢ СОЛИ 2012 ТАӢСИС ӢФТААСТ
НАУЧНО - МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 2012 ГОДУ**

**Шӯрои таҳририя:
Редакционная коллегия:**

ИсрофилниӢ Ш.Р. – сармуҳаррир, доктори илмҳои филологӣ, профессор
Маҳмадҷонова М. – муовини сармуҳаррир, доктори илмҳои фалсафа
Туронов С.Ш. – муовини сармуҳаррир, номзади илмҳои педагогӣ

**Ҳайати таҳририя:
Члены редколлегии:**

Саидов Н.С. – доктори илмҳои фалсафа, профессор
Раҳимов Ф.Қ. – доктори илмҳои физикаю математика, узви вобастаи АИ ҶТ, профессор
Мирбобоев Р. – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент
Каримова И.Х. – доктори илмҳои педагогӣ, академики АТТ, профессор
Лутфуллоев М. – доктори илмҳои педагогӣ, академики АТТ, профессор
Қодиров Қ.Б. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор, академики АТТ
Маҳмадҷонов О. – доктори илмҳои филологӣ, профессор
Иматова Л. – номзади илмҳои педагогӣ
Раҳмонов Ш. – номзади илмҳои педагогӣ
Абдулазизов В. – номзади илмҳои филологӣ
Амонов Н. – номзади илмҳои равоншиносӣ
Байзоев А.М. – номзади илмҳои филологӣ
Котибова Ш. – номзади илмҳои педагогӣ
Абилова Г.С. – номзади илмҳои фалсафа

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал издається на таджикском, русском и английском языках.

**Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2014
Институт развития образования, 2014.**

**МУНДАРИЧА
СОДЕРЖАНИЕ**

**ИННОВАТСИЯИ ПЕДАГОГӢ
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИННОВАЦИЯ**

РАДЖАБОВ М. Информационно - коммуникационных технологий в педагогической наукометрии: к постановке вопроса	5
МАХКАМОВ Д., ҚУРБОНОВ М.Ҳ. Демократикунонӣ яке аз мафҳумҳои муосир дар муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ	10
ЮЛДОШЕВА ДЖ., Опытно-экспериментальная работа по гражданско-правовому и патриотическому воспитанию школьников	17
МИРБОБОЕВА Б. Ҷанбаҳои равию педагогии ташкили кор дар мактабҳои камнуфус	30
САИДИБРОИМОВ Ш. Истифодаи ангишти зеҳн ва инкишоф додани маҳорати фикронӣ дар «Кушоиш ва раҳоиш»-и Носири Хусрав дар синфи 8	33
МИРМАМАДОВ У. М. Использование информационных технологий в образовательном процессе	37
АБДУСАТТОРОВА М. Современные методы обучения английского языка	40
БУЛБУЛОВ Ҷ., ХОНИКОВ Ш. Раҳёфти амалигардонии раванди ҷаҳонишавӣ дар фаъолияти ДТМК – и ВМКБ	44
ҲАКИМОВА Б. Навоариҳои методии амалӣ дар таҳқиқоти педагогӣ	49
САТТОРОВ А. Омилҳои ботинии психологии синни наврасӣ	53

**ТАРЗИ ҲАЁТИ СОЛИМ
ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ**

ГУБАНОВА Л.А., СУЛТОНОВ М. Формирование знаний учащихся с ограниченными возможностями путем информационных технологий	
ЗИЁЕВ Қ. Нақши зарби мусиқӣ дар ташаккул ва ҳавасмандии хонандагон хангоми машқи саф	

АДАБИЁТШИНОСӢ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

САТТОРОВ А.

Таъсирпазирии Хоҷуи Кирмонӣ аз Қуръони Мачид 70

ЗАБОНШИНОСӢ
ЛИНГВИСТИКА

АЛЕКСАНДР ЦОЙ, МАХМАДЖОНОВ О.

Текстовые особенности словарной статьи (на материале служебных слов)..... 74

МАТРОБОВ С.Қ., БАРГИГУЛИ ШОГУНБЕК

Омӯзиши баъзе истилоҳоти соҳавӣ дар дарси забони давлатӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олий80

ТАЪРИХ
ИСТОРИЯ

САЙФУЛЛОҲИ М.

Таърих дар тарозу (чанд мулоҳиза пиромуни даврабандии таърихи мардуми тоҷик)84

ШАРИФОВ М.,

Бунёди аввалин давлатдорӣ тоҷикон дар замони иттиҳоди Шӯравӣ91

ҲУҚУҚ
ПРАВО

ҲАМИДОВ У.

Аз таърихи рушди ҳуқуқи халқи тоҷик95

ТАКРИЗ ВА КИТОБИЁТ
ОТЗЫВИ И УЧЕБНИКИ

МАХМАДЖОНОВА М.Т.

Возрождение историко-философской науки101

ОЛИМОНИ МО
НАШИ УЧЁНЫЕ

ТУРОНОВ С.,

НАСРУЛЛОЕВ М.

«Методикаи таълими забони тоҷикӣ» - асари мондагори устод103

**ИНФОРМАЦИОННО - КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКОМЕТРИИ: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА**

*МАХМАДУЛЛО РАДЖАБОВ,
НИИ развития образования АОТ*

Общеизвестно, что сбор, обобщение и оценка научно-исследовательского материала, анализ проблем педагогической науки, подготовка рекомендаций по составлению и внедрению программ и мероприятий по различным отраслям педагогики, концентрация научно-исследовательских работ в большинстве случаев зависят от оперативного и эффективного внедрения информационно-коммуникационных технологий, которая позволит современной таджикской педагогике выйти на мировой уровень.

Использование информационно-коммуникационных технологий значительно расширяет возможности образовательной и научной деятельности, позволяет перейти к совершенно иным качественным уровням представления знаний и глубине проводимых исследований.¹ Так как глобальные информационные системы связывают мир в единое целое и делают все государства информационно взаимозависимыми, рекомендуя проявлять максимум внимания к качеству информационного взаимодействия в различных сферах жизнедеятельности общества, с одной стороны, а с другой диктуют необходимость формирования собственного государственного информационного пространства, его развития и защиты.

В настоящее время Академия образования Таджикистана обеспечивает согласование научных исследований по педагогике, теории и методике преподавания таджикского и русского языков, теории и методике преподавания других отраслей педагогической науки. При Академии образования Таджикистана функционируют Научно - исследовательский институт развития образования, Институт повышения квалификации работников образования. Проведение в этих учреждениях наукометрических исследований и является основой для вхождения в педагогическую наукометрию.

В связи с этим, педагогическая наукометрия является нововведением в Академии образования Таджикистана.

В настоящее время процесс глобализации науки требует создания информационной базы достижений современной педагогики, результатов наукометрических исследований и выполнения ряда мероприятий, способствующих проведению научных изысканий в педагогической науке на уровне современной педагогической наукометрии.

По мнению С.Б. Шапошника: «Интернационализация научной деятельности - одна из характерных тенденций развития современной науки, поэтому актуальной задачей является определение степени интернационализации науки и построения показателей, позволяющих получить развернутое представление о динамике и структуре международного сотрудничества ученых»².

Укрепление информационной базы с подключением к сети Интернет, хода всех действующих Диссертационных советов по педагогике и кафедр педагогики университетов и институтов страны и передача научной информации Академии образования Таджикистана, создание специализированных электронных библиотек и журналов, информационно-справочных баз о направлениях педагогики будут способствовать информационному развитию педагогической наукометрии.

В развитых странах, например, благодаря поддержке Ассоциаций пользователей компьютерной сети, не только академии и исследовательские институты, но и ВУЗы переведены на антико-волоконную систему связи.

В условиях глобализации научной деятельности в области педагогики, внедрение информационно-коммуникационных технологий нового поколения требует подготовки в ВУЗах высококвалифицированных кадров и систематизации повышения квалификации по использованию информационно-коммуникационных технологий действующих научных кадров.

Вместе с тем, наряду с развитием компьютерных коммуникаций и технологий серьёзное внимание уделяется поддержке и укреплению традиционной информационной научной базы - библиотек.

Как известно, в последние годы резко сократился ввоз из-за рубежа специальной научно-педагогической литературы в специализированные библиотеки научно-исследовательских учреждений и ВУЗов страны, готовящих педагогические кадры. Они не пополняются новой специальной научной литературой, а такое положение затрудняет их связь с новыми достижениями в области педагогической науки.

Процессы глобализации науки, педагогической наукометрии в том числе, вынуждают все страны пополнять фонды научной литературой, прикреплять к информационным базам передовые научные издания и журналы, обеспечивать информационно-справочной литературой, научно-методическими пособиями исследователей педагогических учреждений.

Модернизация (типографии) издательства «Маориф», его оснащение современной технологией и передача его в структуру Академии образования Таджикистана является велением времени и может способствовать изданию литературы по педагогической науке на уровне современных мировых стандартов.

Будущее таджикской педагогики во многих параметрах зависит от степени роста и эффективности наукометрических исследований. Результаты данных исследований и их вхождение в мировой уровень будет направлен на поддержку и сближения различных видов сотрудничества и взаимодействия (партнерства) таджикских исследователей с учеными других стран.

В процессе глобализации науки значительно возрастает и крепнет эффективность сотрудничества научных учреждений СНГ и других стран, международных организаций. Кроме того она делает прозрачными и доступными соглашения и договора Министерств образования и науки, Академий образования и ВУЗов. Этому во многом будет способствовать развитие педагогической наукометрии.

Информационный прогресс в педагогической наукометрии обеспечит привлечение ученых педагогики к выполнению научных проектов в рамках международных соглашений и договоров, грантовых программ и проектов международных организаций, (ЮНЕСКО) и организаций исламских государств по вопросам образования, науки и культуры (ИСЕСКО).

В перспективе Академии образования Таджикистана необходимо всесторонне укреплять международное научное сотрудничество по направлениям МААН, ААНСЦА, Академий наук развивающихся стран, Постоянного комитета по научному и технологическому сотрудничеству КОМСТЭК.

При этом необходимо создавать возможности для поездки ученых в передовые научно-исследовательские центры, с целью проведения научной деятельности и участия в международных конференциях, а также других научных мероприятиях, где обсуждаются и рассматриваются приоритетные проблемы современной педагогики, что в итоге будет способствовать не только развитию современной таджикской педагогики, но и открытию новых научных направлений в педагогике страны.

В результате концентрированности действий станет возможным участие таджикских ученых в проведении совместных исследований с зарубежными учеными по реализации международных программ и проектов, использованию современных

базовых лабораторий, обучению и совершенствованию квалификации молодых ученых. Кроме того это будет способствовать росту числа представителей ученых педагогики на конференциях и других научных мероприятиях зарубежных стран и организации соответствующих международных мероприятий в Академии образования Таджикистана, выходу на международную арену, укреплению достижений таджикских ученых, получению необходимой информации о достижениях и новых направлениях в мировой педагогической науке.

Педагогическая наукометрия способствует, информативности и международному сотрудничеству в области педагогики и может способствовать достижению больших успехов в научных исследованиях в подготовке кадров и научных сотрудников, в особенности, в Таджикистане.

В связи с вышеизложенным, решение основных задач по развитию образования страны в большинстве случаев зависит от результатов наукометрических исследований, в том числе:

- создания современной информационной базы, которая является одной из последствий развития педагогической науки в стране, научных исследований, современной информационной инфраструктуры с использованием новейших информационно-коммуникационных технологий.

Академия образования Таджикистана, Исследовательский институт развития образования, кафедры педагогики ВУЗов страны должны быть оснащены в необходимой мере компьютерной техникой. Мировая практика показывает, что без современных информационно-коммуникативных технологий наука не в состоянии прогрессировать и идти вперед.

Вместе с тем необходимо издание монографий, сборников статей и материалов научных конференций по злободневным проблемам педагогики, результатам новейших научных исследований, достижений ученых таджикской педагогики и их своевременный выход на мировой уровень, получение возможности получать информацию о научных журналах, книгах (новинках) и других изданиях по вопросам педагогики, что в конечном итоге положительно повлияет на уровень качества и эффективности проведенных научных исследований. Например:

- обеспеченность научными кадрами. Серьезность данной проблемы объясняется тем, что за годы независимости был достигнут необходимый уровень подготовки научных кадров по исследованию общей педагогики, теории методики преподавания таджикского и русского языков, теории и методики обучения. Однако в других областях педагогической науки, как военной, инженерной, социальной, культурной, коррекционной, семейной, инновационной, которые выявила педагогическая наукометрия, ощущается нехватка специалистов;

- необходимой интеграции науки и образования, так как одним из существенных факторов повышения уровня подготовки научных кадров, использования научно-практического потенциала структур Академии образования Таджикистана для повышения уровня образовательного процесса и научного исследования в ВУЗах страны является интеграция науки и образования. Налаживание (необходимой) должной интеграции академической науки и образовательных реформ страны;

- научный потенциал Академия образования Таджикистана, НИИ развития образования, кафедр педагогики ВУЗов, объединение потенциалов для подготовки высококвалифицированных кадров и специалистов в области педагогики дадут ожидаемые результаты;

- сосредоточение (централизация) научного потенциала на преобладающие (востребованные) отрасли для научной деятельности;

- научные исследования по различным аспектам педагогической науки могут быть полезными только в том случае, когда Академия образования Таджикистана будет обеспечена научными кадрами и будет усовершенствовано планирование научно-исследовательских, экспериментальных и практических работ;

- с целью подготовки и внедрения комплексных и целевых научных программ по решению важных нерешенных проблем педагогической науки и образования необходима концентрация научного потенциала;

- взаимосвязи науки с производством, при котором необходимо наладить должную связь научных изысканий и практических рекомендаций, поиска новых путей связи педагогической науки с процессами воспитания и обучения, востребованность научных исследований Министерством образования, по налаживанию развития образования ВУЗах страны;

-международное научное сотрудничество, которое у ученых таджикской педагогики в последние годы стало возрастать. Договоры и соглашения о взаимном сотрудничестве в области образования, эффективность их внедрения необходимо представлять исследователям для обобщения.

По этому поводу профессор Сафар Сулаймони отмечает: «Республика Таджикистан, развивая международные связи, продолжает интегрироваться в мировое научное и образовательное пространство, международный рынок научно - образовательных услуг, несмотря на существующие трудности, которые испытывают образовательные учреждения страны»³.

В заключение необходимо отметить, что за последние годы в данном направлении Правительством Республики Таджикистан принято ряд программ:

- Программа подготовки научных кадров в Республике Таджикистан на 2009-2015 гг.;

- Мероприятия по поддержке развития общественных и гуманитарных наук в Республике Таджикистан на 2010-2015 гг.;

- Программа интеграции науки и высшего образования в Республике Таджикистан на 2010-2025гг.

Перечень превалирующих направлений научного исследования в Республике Таджикистан на 2010-2013гг., направленных на развитие науки и практическое использование, которые потребовали необходимость принятия на их основе ряда новых Постановлений Правительством страны, направленных на развитие науки с учетом современных требований и перспективных планов развития страны, ведения в области педагогики наукометрических исследований. Данные исследования способствуют информационному прогрессу и росту международного научного сотрудничества.

Литература:

1. Государственная стратегия «Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан», Душанбе.-2003.

2. Шапошник С.Б. Международное научное сотрудничество России: библиометрическое исследование. - Науковедение. 1999. №1.

3. Вестник Академия образования Таджикистана, №4(11), 2012.

4. Вестник Академия образования Таджикистана, №2(13), 2013.

5. Наука и инновация. (научно методических журнал) №2,2013 (4).

ИНФОРМАЦИОННО - КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКОМЕТРИИ: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА

М. РАДЖАБОВ

Автор, анализируя роль информационно – коммуникационных технологий в развитие современной педагогики отмечает, что педагогическая наукометрия способствует информативности и международному сотрудничеству в области педагогики и может способствовать достижению больших успехов в научных исследованиях, в подготовке кадров в Таджикистане.

Ключевые слова: наукометрия, информационное развитие, международное сотрудничество, образование, педагогика, направление, подготовка, исследование.

INFORMATION - COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN PEDAGOGICAL SCIENTOMETRICS: TO THE QUESTION

RADJABOV M.

Copyright analyzing the role of information - communication technologies to the development of modern pedagogy notes that promotes educational scientometrics, informative and international cooperation in the field of pedagogy and can contribute to achieving great success in research training and research workers, especially in Tajikistan.

Key words: *Scientometrics, informational development, international relation, education, pedagogy, direction, preparatory, research.*

ДЕМОКРАТИКУНОӢ ЯКЕ АЗ МАФӢУМӢОИ МУОСИР ДАР МУАССИСАӢОИ ИБТИДОӢ ВА МИӢНАИ КАСБӢ

МАХКАМОВ Д.,
мудири шуъбаи муассисаӢои
таӢсилоти миӢнаи касбии ПРМ
ҚУРБОНОВ М.Х.,
унвончӯи ПРМ АТТ

ДемократикуноӢ- яке аз мафӢумӢои мубрами замони муосир маӢсуб меӢбад. Ин соӢаи асосии хал намудани бисёр мушкилотӢои дар назди давлати демократӢ ва ҷамъияти шаӢрвандии тоҷикон истода мебошад. Ин мафӢуми фалсафӢ ва базавӢ барои таӢсилоти касбӢ бо як қатор бартариӢо ифода карда мешавад.

ДемократикуноӢ асосан аз Ӣама бештар ба ташкили корӢои таълимӢ ва тарбиявӢ, масъалаӢои идоракунии муассисаи таълимӢ, таъсиси шуруӢои касбии муассисаӢои таълимӢ ва шуруӢои минтақавӢ оид ба маориф вобаста мебошад.

Бояд огаӢ буд ва донист, ки проблемаи демократикунонии таӢсилот ва маориф ниӢоят ҷараӢни чуқур ва мураккаб буда, тамоми пахлӯӢои ӢаӢти муассисаи таълимӢ ва соӢаро фаро мегирад. Ин ҷараӢни дуру дароз ва пурмашақати азнавсозӢ бо мақсади муътадил гардонидани муносибати ҷамъият, давлат ва муассисаи таълимӢ, байни рохбарони тамоми мақомотӢои таӢсилот бо омӯзгорон, байни омӯзгорон ва донишчӯён ва байни худи донишчӯён бо донишчӯён мебошад.

Дар ин ҷо Ӣафт талаботи асосии демократикунонии таӢсилоти касбиرو дар чунин шакл номбар менамоем:

1. имкониятӢои баробар;
2. ӢамкорӢ;
3. гуногуншаклӢ;
4. ошкорӢ;
5. минтақабандӢ;
6. идоракунии ҷамъиятӢ-давлатӢ;
7. худташкилкунӢ.

ОнӢо асосан аз рӯи дараҷаи асосӢои идоракунӢ чунин тақсим карда мешаванд: донишчӯ (худташкил), омӯзгор Ӣамчун рохнамои донишчӯён (ӢамкорӢ), муассисаи таълимӢ (ошкоро, кушода), системаи таӢсилоти касбӢ (гуногуншаклӢ), минтақа (минтақабандӢ ё ба шароити иқтисодии минтақа мутобиқ сохтан), ҷамъият (талаботӢои имкониятӢои баробар), давлат (идоракунии ҷамъиятӢ- давлатӢ).

Бо мақсади қулай гардидани фаӢмиши ин мафӢумӢо ва кушодани ин талаботӢо мо поӢнтар ба тарзи дигар равшанӢ хоӢем андохт.

Принсипи «имкониятӢои баробар» маънои онро дорад, ки дар давлати демократӢ ва ҷамъияти шаӢрвандӢ Ӣар як шаӢрванд бояд имконияти баробари гирифтани маълумоти миӢнаи умумӢ ва касбиرو дар дараҷаи дастрас сохӢиб бошад. Ин умуман маънои онро надорад, ки дар замони муосир Ӣама дараҷаи баланди маълумот ва маърифатро ноил мегарданд. Ин имрӯз ва дар ояндаи наздик аз рӯи дурнамо ғайриимкон ва амалинашаванда мебошад.

Аммо ҷамъият метавонад ва бояд шароитӢои имкониятӢои баробарро барои гирифтани маълумот барои Ӣар аъзои ҷамъият муӢаё месозад. Дар давраи ҷорӢ кардани

стандартҳои таҳсилоти ченаки талаботҳо дар тамоми зинаҳои таҳсилоти касбӣ бояд барои ҳама дастрас бошад.

Мақсад- аз байн бурдани хориҷкунии донишҷӯён аз муассисаҳои касбӣ- техникӣ, литсейҳо мебошад. Ногуфта намонад ва ба ҳамагон маълум аст, ки бисёре аз олимони машҳур, шоирон, нависандагон, соҳибкорон, ҳунармандон хонанда ва донишҷӯёни беҳтарин ва аълохон набуданд. Маълум аст, ки дар шароити имрӯза бисёре аз оилаҳои серфарзанд ва камбизоат ба ёрии моддии инфиродӣ ниёз доранд. Чунин кӯдакон ва ҷавонони аз чунин оилаҳо бояд бо ёрию мадади моддии давлат фаро гирифта шаванд ва имконият пайдо намоянд, ки соҳибмаълумот, соҳибкасб гарданд.

Давлат барои чунин ҷавонони аз оилаҳои камбағалу камбизоат идрорпулӣ дода, бо хобгоҳ ва шароити хуби моддӣ ва маишӣ таъмин намояд, то ки онҳо маълумот гирифта оянда ба шаҳрванди манфиатнок табдил ёбанд. Биёед, ақлона мулоҳиза намоем, ки онҳо тамоми хароҷотҳои давлатиро оянда бо фаъолияти муфиди ҷамъиятиашон ба тезӣ баргардонидани, боз чӣ қадар ба ҷамъият фойда ворид менамоянд. Аммо онҳое, ки аз таълим ва тарбия дур мемонанд, касбу ҳунарро аз худ наменамоянд чандин мушкилоту хароҷотро ба гардани ҷамъият бор мекунанд, ки онро шумурдан ғайриимкон аст.

Сари ин масъала бояд мо мутахассисон бо таҳлилҳои илмӣ ва натиҷагирҳои иқтисодӣ андеша намоем. Имрӯз бояд вазифаи иҷтимоии муассисаҳои ибтидоии касбиро нигоҳ дошт ва агар имконият бошад онро боз ҳам такмил дода пурзӯр кардан зарур аст. Ин ягона муассисаест, ки дар шароити имрӯза чун пештара тамоми хоҳишмандонро ба оғӯши хеш фаро мегирад. Ин ягона муассисаи таълимие мебошад, ки дар давраи дохилшавӣ довталабон имтиҳони дохилшавӣ намесупоранд ва пас аз хатми он хатмкунандагон ҳам маълумоти миёнаи умумӣ ва ҳам касбиро соҳиб мегарданд.

Имрӯз дар бисёр муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ роҳу усулҳои пулэбиро фикр карда баромаданд, ки барои дохил шудани тамоми хоҳишмандон ҳалал ворид менамояд. Дар аксари мактабҳои ибтидоии касбӣ гурӯҳҳои шартномавӣ ва имтиҳонҳои дохилшавиро қорӣ намудаанд, ки ин инкишофи ояндаи соҳаро ҳалалдор мегардонад.

Мо таҳқиқгарон муқобил нестем, ки курсҳои кӯтоҳмуддати касбомӯзии пулакӣ қорӣ намоянд ё муассисаҳои ғаридавлатии касбӣ- техникӣ барои фарзандони оилаҳои доро ва имконияти иқтисодияшон баланд ташкил дода шаванд. Роҳбарони кордон ва хоҷагидор дар муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ метавонанд бо фаъолияти меҳнатии донишҷӯён дар устохонаи муассиса ва базаи он маблағҳоро пайдо намоянд.

Набояд фаромӯш кард, ки барои ҷамъият дар шароити муосир ғайр аз ҳавопаймоён, конструкторон, муҳандисону муаллимон, челонгарон, оҳангарон, дуретгарону пазандаҳо, деҳқон ва ҷӯпононҳою ҷангалу асалпарварон даркоранд. Омода намудани чунин мутахассисон танҳо қори мактабҳои олий набуда, балки қори мактабҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ мебошад.

Дар назди ҷамъият дар шароити муосир боз вазифа истодааст, ки ғами онҳоеро низ ҳӯранд, ки имконияти дар шароити анъанавӣ хондану касб гирифтандро надоранд. Барои маҷрӯҳон ва ҷавонони дорои нуқсонҳои ҷисмонӣ тамоми тадбирҳоро андешида, дорои маълумоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ гардонидан ниҳоят қори хайр ва савоб аст. Аз қониби дигар барои онҳо фикри бо қойҳои қори ба қобилияти ҷисмониашон мувофиқ таъмин карданро андешидан зарур аст. Онҳо низ узви ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон мебошанд. Дар ҷомеаи башардӯстӣ ва давлати демократӣ, ки инсонҳо

иктидори хондан ва меҳнат карданро дар режими барои дигарон муътадил надошта бошанд, бояд ба хизматрасониҳои таълимӣ фаро гирифта шаванд.

Принципи бисёртамоилии системаи таҳилоти касбӣ маънои бисёртамоилӣ, алтернативӣ, вариантӣ, гуногуншаклии барномаҳои таълимӣ, мазмун, шакл ва усулҳои таълим, тафриқакунии ва инфиродияти таҳсилоти касбӣ мебошад. Дар бораи бисёртамоилӣ суҳан ронда пеш аз ҳама гузаштан аз муассисаҳои касбии давлатӣ ба шахсӣ дар назар дошта мешавад. Набояд фаромӯш кард, ки он чӣ давлатист характери шахшудагӣ, ғайрифаъолиро аз як тараф ноил буда, аз тарафи дигар аз худсари коргарони дастгоҳи идоракунии пеши роҳи рушди соҳа баста мегардад.

Барои системаи муосири таҳсилоти касбӣ аз ҳама чизи муҳим алтернативият дар симои муассисаҳои ғайридавлатии камшумори касбӣ мебошад, ки ҳавасмандӣ ва рақобатпазирӣ таъмин менамоянд. Дар тамоми дунё дар шароити муосир шумораи донишгоҳ, коллеҷ, литсей, курсҳои сершумори омӯзиши компютер, забонҳо дар шакли таҳсилоти ғайридавлатӣ амал мекунад ва натиҷаи хуб дода истодаанд. Лекин дар мо як фаҳмиш ҳукумрон аст, ки гӯё модом ғайридавлатист пулакист. Гар чанде дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» оид ба муассисаҳои ғайридавлатӣ ва инчунин ҷамъияти возеҳу равшан гуфта шудааст. Инчунин қонун ҳуқуқи муассисаҳои таҳсилоти ғайридавлатиро дар соҳаи маблағгузориҳои давлатӣ ва маҳаллӣ муайян намудааст. Лекин мутаассифона, дар тамоми дунё миқдори муассисаҳои касбии ғайридавлатӣ камшуморанд. Дар чунин муассисаҳо на бештар аз 3-5% донишҷӯён таҳсил намуда, касб меомӯзанд, ки таъсири онҳо дар соҳаи маориф чандон назаррас нест.

Мактабҳои касбии ғайридавлатӣ аз ҳама бештар дар Германия, Франция дар назди заводу фирмаҳо ташкил дода шудаанд. Дар Нидерландия мактабҳои касбии ғайридавлатӣ дар назди ҷамъияти калисо ташкил дода шуда аз ҷониби давлат маблағгузори карда мешаванд.

Ин масъала дар мо тарафдорони хешро наёфтааст ва агар ёбаду қонунӣ гардонида шавад, фикр мекунем, ки бар зарари таълиму тарбия анҷом менамояд.

Сабаб дар он аст, ки соҳиби молу мулки мактаб, омӯзишгоҳ, литсей, коллеҷи давлатӣ гардидан бисёр шахсони воқеӣ, муассиса, мақомотҳои идоракунии маориф, хадамотҳои хизматрасонӣ будану шудан мехоҳанд. Аммо баробари ба дасти қадоме аз онҳо гузаштани моликияти муассисаи таълимӣ, фуруҳтан ва ба ихтиёри худ ба он муносибат кардан оғоз мегардад. Онҳо шароит пайдо менамоянд, ки онро фурушанд, ба иҷора диҳанд ё ба муассисаи тичоратӣ табдил диҳанд.

Дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон механизми асосии ҳалли ин масъала ёфта шудааст. Яъне мулкдори тамоми бино, дастгоҳу таҷҳизот, замини мактаб, участкаҳои таҷрибавӣ-истехсолии мактаб, омӯзишгоҳ, коллеҷ, донишгоҳҳо ҳуди муассисаи таълимӣ боқӣ мемонад. Ин мафҳум онро ифода менамояд, ки на директор, на ректор, на коллективи педагогӣ ва на мансабдорони идораю мақомоте наметавонанд мақсади вазифавии ин шакли моликиятро тағйир диҳад ва онро аз худ намояд ва ба манфиати шахсӣ истифода баранд.

Дар соҳаи бартараф намудани якрангии намудҳои муассисаҳои ибтидоии касбӣ пешравиҳои назаррасеро ноил гардидем. Дар қатори муассисаҳои анъанавии кӯхнаи ОКТ, техникумҳо, институту университетҳо муассисаҳои нави ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ пайдо гардиданд, ки чараёни воридшавии Тоҷикистонро ба фазои ҷаҳонии таҳсилот таъмин менамоянд.

Тафрикаи таҳсилот на танҳо аз рӯи дараҷаи таҳассусӣ, ихтисосӣ, балки аз рӯи интихоби курс ва фанни таълимӣ ва соҳаи дар оянда фаъолияти меҳнатӣ аз ҷониби донишҷӯ муайян мегардад.

Ҳамин тавр, дар соҳаи истеҳсоли-техникӣ меҳнати мутахассис дар се самт чунин тақсим карда мешавад:

- фаъолияти инноватсионӣ;
- таҳқиқ, коркард ва банақшагири;
- системаи истеҳсоли ва хизматрасонӣ.

Инкишофи иқтисоди бозоргонӣ ҳуқуқ ва озодихои шахрвандонро васеъ намуда, гузаштанро аз тайёр кардани мутахассисони ихтисосҳои оммавӣ ба касбияти фардии ҷавонон талаб менамояд. Ҳар як нафар таҳсилкунанда бояд «масоҳати таҳсилотиаш»-ро лоиҳакашӣ намояд ва имконияте пайдо намояд, ки он курсҳо ва фанҳои интихоб намояд, ки зарурӣ меҳисобад дар мувофиқа бо тамоили касбӣ. Ин мафҳум ифодакунандаи пайдо шудани зухуроти фардикунонии таҳсилот мебошад.

Ҷуногуншаклиро боз бо мазмуни ба худ мувофиқ фаҳмидан мумкин аст. Пеш танҳо дар бораи сӣсати ягонаи давлатӣ дар соҳаи таҳсилот ва маориф гап мерафт, дар шароити имрӯза он бе мавқеъ аст, зеро ки фармоиши иҷтимоии таҳсилот дигар ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ нест.

Принсипи ҳамкорӣ дар муассисаи таълимӣ барқарор кардани фазои боварӣ, ҳамкорӣ, ҳамдигарфаҳмӣ ва серталабии омӯзгору донишҷӯёнро нисбати ҳамдигар бояд фаҳмид. Ин муносибати нави корӣ, гузоштани вазифаҳои яқҷоя, таҳлили яқҷояи ҷараён ва ҷустани роҳи ҳалли онро дар ҳамбастагӣ ва ҳамкорӣ, ки омили ба даст овардани натиҷаи хуб мегардад, ифода менамояд. Дар ин ҷо мавқеи асосии роҳбарони муассисаи таълимиро дар бораи муҳайё сохтани шароити мувофиқи озодӣ, эҷодӣ, фазои демократӣ махсус бояд қайд кард. Муҳайё сохтани ҷараёни демократикунонӣ пеш аз ҳама аз қору фаъолияти сарвари муассисаи вобаста мебошад.

Принсипи қушодагӣ, ошкорӣ маънои онро дорад, ки махфияти идеологӣ, иқтисодӣ, педагогӣ ва ғайраҳо аз байн мебарад.

Ошкорӣ- ин озодшавии ботинӣ аз ақидаҳои шахшуда ва лофу дурӯғҳо буда, алоқаҳои ҳамкориро бо аҳли ҷомеа, институтҳои ҷуногун, муассиса ва қорхонаҳо, ҳадамотҳои давлатӣ пойдор мегардонад.

Ошкорӣ- ин ҳисоботдиханда будани муассисаи таълимӣ дар назди ҷамъият, ҷалб намудани ҷамъият дар ҳайати шурои муассисаи таълимӣ фаҳмида мешавад.

Ошкорӣ- ин алоқаҳои қорҳои илмӣ ва дигар алоқаҳо бо муассисаҳои таҳсилоти касбии минтақавӣ ва инчунин қоричӣ мебошад. Дар ин ҷо ҳатто ба таҷрибаивазқунӣ сафарбар кардани устодон ва дар мактабҳои дигари касбӣ давом додани таҳсили донишҷӯён дар назар дошта мешавад.

Дар охир принсипи ошқоро гузаштани муассисаҳои таълимиро бо муносибатҳои бозорӣ ва тезутунд гаштани рақобат байни онҳоро дар назар дорад. Таълим аз рӯи талаботи бозор ба соҳаи хизматрасонӣ табдил меёбад. Бозор дар навбати худ аз муассисаҳои таҳсилоти касбӣ тактика ва стратегияи фаъолияти ба худаш мувофиқро талаб менамояд.

Дар ин ҷо хоҳ ноҳоҳ саволе ба миён меояд, ки ҷаро таълим дар муассисаҳои касбии давлатӣ ройгон аст? Охир хизматрасониҳои таълимии ба донишҷӯён мерасонидагӣ аз ҷониби ӯ харидорӣ карда намешаванд ва муассисаи таълимӣ онҳоро намефурӯшад. Лекин гап дар сари он аст, ки онҳо харида ва фурӯхта мешаванд. Муассисаи таълимӣ

ба сифати фурушанда ва андоздихандагон ба сифати харидор иштирок мекунад. Вай барои донишчӯ ройгон, вале барои чамъият, барои андоздихандагон ройгон нест.

Дар шароити муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон механизми хариду- фуруши хизматрасониҳои «ройгони» таҳсилоти касбӣ чандон мукамал нестанд ва андешидани тадбиру чораҳои зиёдро талаб менамоянд. Дар шароити муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чамъият дар симои давлат ба муассисаи таълимӣ ҳаққи хизматрасониҳои таҳсилоти роҳбарӣ менамояд, вале ба донишчӯ ягон тавачҷуҳе надорад, донишчӯ барои он истеъмолашаванда, клиент қарор намегирад ва танҳо саршумор (контингент) ба ҳисоб меравад.

Принципи минтақабандии таҳсилоти касбӣ- пеш аз ҳама маънои онро дорад, ки мазмуни таҳсилот мақсаднок интихоб карда шавад. Нақшаҳои таълимӣ, барнома ва китобҳои дарсӣ ҷавобгӯи стандарти давлатии таҳсилот бошанд. Дар ин ҷо гузаштани муассисаҳои таълимӣ ба ихтиёри минтақаҳо дар назар дошта мешавад. Агар пештар бисёрии омӯзишгоҳҳо, техникумҳо ва мактабҳои олии дар назди корхонаҳои бузург ё гурӯҳи корхонаҳои як соҳа кушода мешуданд, ҳоло бошад вазъият тамоман тағйир ёфтааст. Дар шароити муосир барои корхонаҳои калон кадрҳо чандон лозим нестанд, онҳо қариб коргарони худро ба кор таъмин карда наметавонанд. Дар минтақаҳо талабот ба кадрҳо дар таркиби бозор, соҳаи хизматрасонӣ, соҳтмон ва хоҷагии қишлоқ торафт меафзояд. Муассисаҳои касбӣ бояд майл ба он пайдо намоянд, ки барои минтақаи мавқеъдошташон кадрҳои даркорӣ касби омода намоянд.

Минтақабандии таҳсилоти касбӣ- ин дар оянда пурзӯр гардонидани вазифаи маданиятофарии муассисаи касбӣ дар минтақа аз ҳисоби татбиқи барномаҳои гуногуни маълумотӣ ва фарҳангӣ мебошад. Ташкил додани омӯзиши забони хоричӣ, рондани мошин, омӯхтани ҳунароҳо барои вақти холигӣ аз кор, чорабиниҳои варзишӣ, маданият барои мардуми минтақа бе таъсир наметавонад.

Лекин мутаассифона, дар ин ҷода имрӯз ҳам норасоии ҷиддӣ ба ҷашм мерасад, ки ин пеш аз ҳама ба характери иҷтимоӣ- иқтисодии минтақа ва мувофиқ набудани ихтисосҳои муассисаи касбӣ иборат мебошад. Аз тарафи дигар камшумор будани мактабҳои касбӣ ва ба характери хоҷагии ноҳия ё вилоят мувофиқ набудани онҳо. Мисоли равшани инро дар он ифода менамоем, ки дар ВМБК ҳамагӣ як литсеи касбӣ-техникии № 77 маҳфуз аст, ки барои таҳсил кардани ҷавонони ноҳияҳои дурдаст ноқулай мебошад. Аксари падару модарон фарзандонашонро баъди хатми синфи 9-ум аз ноилоҷӣ ба муҷоррати меҳнатӣ мефиристонанд, ки дар оянда ба шахрвандӣ бе маълумоти миёна ва бе касбу ихтисос табдил ёфта ба мушкилоти зиёде рӯ ба рӯ мешаванд. Агар дар он минтақаҳо вобаста ба характери иқтисодии минтақа мактабҳои ибтидоӣ ё миёнаи касбӣ мебуданд фарзандон соҳибкасб гардида ба меҳнату пайдо кардани сарчашмаи ҳаёт омода мегардиданд, аз манфиат холи наметавонанд.

Принципи идоракунии чамъиятӣ- давлатӣ ин маънои даст кашидан аз тарзи кӯҳнаи интихоби роҳбарони муассисаҳои таълимӣ аз ҷониби коллектива муассисаро дорад. Роҳбарони муассисаҳои касбии бо роҳи интихобот интихобгардида гӯё аз рӯи қобилияти касбӣ, «худро зоҳир карда» натавониста бошанд. Гӯё коллектив онҳоеро ба сарварӣ интихоб менамоянд, ки сифатҳои касбияшон паст, бепарво ва серталаб нестанд. Ба ин ақида дар ягон ҳолат мо тарафдор буда наметавонем, зеро ки ин ақида нодуруст аст. Коллектив ҳеҷ гоҳ нисбати тақдири муассиса ва насли наврас бетараф буда наметавонад ва ҳамеша ба мансаби директори муассиса онҳоеро тавсия медиҳанд, ки дар байнашон аз ҳама бартарӣ доранд. Мутаассифона, имрӯз ба вазифаи директори муассиса онҳое таъин карда мешаванд, ки маълумоти педагогӣ ё таҷрибаи қазои корӣ

надоранд ё шиносу хешу табори касе мебошанд. Шӯрои муассисаи таълимӣ аз худи ибтидо бе таъсир буд, зеро ки дар тамоми ҳолат роҳбарии он дар дасти директори муассиса мебошад ва аъзоёни шӯро ба ӯ тобеъ ё аз ӯ вобаста мебошанд.

Мақомотҳои идоракунии маҳаллии маориф ба кори муассиса даҳолат кардан намехоҳанд, ки мабодо даҳолати онҳо боиси ранҷиши хоҳири директор нагардад. Ин омил боиси ба даст овардани ҳокимияти беҳудуди директорон мегардад. Директори муассисаи таълимӣ метавонад бе ягон саволу ҷавоб аз коргарони ба ҳудуд маъқул набуда бо баҳонаи набудани сарборӣ халос гарданд. Дар ин ҷода боз системаи шартномавии ба кор қабул карданро фикр карда баромадаанд, ки пурра ба ғоидаи роҳбарони корхона мебошад.

Идоракунии муассисаҳои касбиро кӯтоҳақикат чамбағаст намуда бо як калимаи даҳшатнок гуфтан мумкин аст: тамоми ташкили системаи таҳсилот аз сар то по карумпировани мебошад ва барои ривочи ришваситонӣ шароити мусоидро фароҳам меоварад. Албатта, ақсарияти зиёди кормандони соҳа поквичдону ба кори таълиму тарбия содиқанд.

Ришва- ин танҳо пора гирифтани набуда, балки вазифаи мансабиро ба манфиати шахси истифода бурдан низ маҳсуб меёбад. Муаллим донишчӯро таълим медиҳад ва ба сифати дониши ӯ танҳо ӯ баҳои воқеӣ дода метавонад, вале дар ҳолати имтиҳонҳои хатмкунӣ ва давлатӣ роҳбари муассисаи таълимӣ ё намоёнҳои мақомоти болоии дар комиссияи имтиҳонӣ ширкат варзида танҳо бо муаллим дар он ҳолате ҳамфикранд, ки «нишондиҳандаи паст» надиҳад.

Кормандони мақомоти идоракунии маориф барои таъмири бинои коллеҷ ё литсей метавонанд маблағҳоро ҷудо кунанд ё нақунанд ин пеш аз ҳама аз муносибат ва алоқаи онҳо бо директори муассиса вобаста мебошад. Ин аст, ки бисёри роҳбарони муассисаҳои касбӣ ҷавонон буда ва бе собиқаи корӣ мансаби директориро ба даст овардаанд. Дар муддати даҳсолаҳо дар вазифа буданашон ба дастоварде ноил нагардидаанд ягон навоҷариро дар кори муассиса ворид нанамудаанд вале салтанаташон пойдор аст. Дар гирду атрофии хеш ҷунон армияи муздгиронро чамбағ менамоёндустатҳое мекушоёнд, ки дар ду олам ба он зарурият нест. Баромадан аз ин ҳолат яқинот- ба кор даровардани механизми идоракунии демократӣ, ки роҳбарро ба риоя кардани низом ва муқаддас доништанни қонун маҷбур намояд.

Принципи худташқилкунии фаъолияти таълимии донишчӯён - ин пеш аз ҳама ба роҳ мондани ҷараёни таълиму тарбия дар шароити нави иқтисодӣ- иҷтимоӣ аз он вобаста мебошад, ки мо ба саволи одии барои мактабҳои касбӣ аҳамиятнок ҷӣ тавр ҷавоб медиҳем: донишчӯро мехонанд ё ӯ мехонад? Охир тамоми мактабҳои ватанӣ муддати дароз майл ба *хонидани* ҷавонон доштанд, лекин онҳо ба таври оммавӣ майли *хондан* надоштанд. Ақидае ҳуқумрон буд, ки мувофиқи он муаллим, омӯзгор бояд хонандаро ба таҳсил ва дарсҳо кашола мекард. Дар шароити нави иҷтимоӣ- иқтисодӣ вазъият ба кулӣ тағйир ёфтааст. Дар даврони иқтисоди бозоргонӣ дониш, таҳассус ба капитали мутаҳассис табдил меёбад. Проблемаи интизом ва майли хондан боло меравад ва донишчӯ акнун ҳудуд дар пайи хондан ва дониш гирифтани мешавад. Торафт мавқеи корҳои мушқилона ва худташқилкунии фаъолияти таълимӣ меағзояд. Омӯзгор бо лексияҳои муққаддимавӣ ва васеи худ донишчӯро ба он равона месозад, ки бештар сарчашмаҳоро ҷустуҷӯ намуда, аз нодонӣ ба доништан ворид гардад. Демократикунони таҳсилоти касбӣ- ин як майдони васеи мушқилотҳо мебошад. Ба ҳалли бисёре аз онҳо мо ҳоло оғоз накардаем ва ақсарияти кормандони муассисаҳои касбӣ дар ин бора ҳатто то имрӯз фикр ҳам накардаанд. Лекин ҳал кардани онҳо барои

давлати демократӣ ва чомаи шахрвандӣ ҳатмӣ мебошанд.

Адабиёт:

1. Блага К.Я. - твой ученик, ТЫ – мой учитель.- М. 1991.
2. Бодалев А. А. Личность и общение. – М. 1983.
3. Белухи Д.А. Основы личностно-ориентированной педагогики. - М.: Воронеж, 1996.
4. Гуцанович С. А. Радько А. М. Есть ли у тебя математические способности? – Мн.: Народная свете, 1997.
5. Демократизация личности: Отчёт о второй встрече учителей экспериментаторов // Учительская газета. 17.окт., 1987.
6. Конюх-Синица С.А. Социально-культурный конфликт между учителем и учеником в процессе обучения //Адукацыя выхаванне. 2000. №3.
7. Основы педагогического мастерства // Под ред. Зюзина Н.Я. – М., 1989.
8. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии. - М., 1998.
9. Петровский Г.Н. Современные образовательные технологии. – Мн. 2000.
10. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии. - М., 1997.
11. Рустамзода Г. Развитие творческих и организаторских способностей студентов в процессе внеаудиторного мероприятия. Школа и общение. 3(18) - 2008.
12. Шарифзода Ф. Проблема интегрированного обучения в современной дидактике. Школа и общество 1(19) - 2009.

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ - ОДНО ИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОНЯТИЙ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

**МАХКАМОВ Д.,
КУРБОНОВ М.Х.**

Принцип многообразия профессиональных образовательных систем означает их многоукладность, альтернативность, вариативность, многообразие образовательных программ, содержания, форм и методов обучения, дифференциацию и индивидуализацию профобразования. Говоря о многоукладности, имеют в виду, прежде всего переход от тотального огосударствления профессиональной школы к многообразию ее учредителей и собственников. То, что государственное во многих случаях догматично, пассивно, негибко, с одной стороны, а с другой - зависит от произвола работников аппарата управления, создает благоприятную почву для использования служебного положения в интересах руководителей и работников всех рангов. Нынешней системе образования крайне необходима альтернатива в лице пока немногочисленных негосударственных учебных заведений, пусть это будет хоть какой-то стимул к конкуренции, а значит, и развитию.

Ключевые слова: демократизация, управление профессионального заведения, перестройка, сложный процесс, взаимоотношение, разновидность, открытость, региональный, механизм управления, равные возможности.

DEMOCRATIZATION ONE OF THE MODERN NOTION IN SCHOLASTIC-UPBRINGING PROCESS

**МАХКАМОВ Д.,
КУРБОНОВ М.**

The Principle of the variety of the professional educational systems means their alternivity, variety of the educational programs, contentses, the forms and methods of the education, differences and personalization of professional education. First of all transition

from all-out professional school to variety of its founders and owner. That state in many events, passive, inflexible, on the one hand, but with other - depends on arbitrariness workman device of control, creates favourable ground for use the official position in interest of the leaders and workman all rank. The Present system of the formation extremely necessary alternative on behalf of while small not state educational institutions, let this will although some stimulus to competitions, but signifies, and development.

Keywords: *democratization, control professional institution, realignments, complex process, even possibilities, relation, variety, openness, regional, mechanism control.*

ОПЫТНО-ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ РАБОТА ПО ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОМУ И ПАТРИОТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ШКОЛЬНИКОВ

ЮЛДОШЕВА ДЖ.,

*Донишгоҳи давлатии Кӯлоб
ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*

На основе эмпирического и теоретического материала опытно-экспериментальной работы в общеобразовательных школах г. Куляб и Фархорского района Хатлонской области РТ нами были выделены основополагающие компоненты активной гражданско-правовой и патриотической позиции личности: гражданское самосознание, правовая сознательность, патриотические чувства, социальная активность и гражданские качества.

На наш взгляд, сензитивным периодом для становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма является подростковый возраст, поскольку именно в этот период у личности развивается потребность в самореализации посредством участия в общественно активной деятельности.

С развитием гражданского самосознания, правовой культуры и патриотизма в подростковом возрасте возникает выраженная потребность правильно оценивать себя через оценку собственного участия в социально- значимой деятельности. Участвуя в таком виде деятельности, получая одобрение её общественно значимых результатов, учащийся подросток реализует потребность в социальном признании, на основе чего им осознается значимость гражданских общечеловеческих-нравственных ценностей.

Развитие позитивной общественной активности в школьном возрасте обуславливает развитие активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма личности. Активность и инициативность как положительные качества личности присуще школьникам и выражается в поведении, взглядах на жизнь, в деятельности. Следовательно, в образовательном процессе школы возникает необходимость создания условий, которые способствовали бы тому, чтобы социальная активность носила позитивный характер, проявлялась в общественно значимой деятельности, удовлетворяла потребность школьников в самореализации.

Гражданские качества личности, правовая сознательность и патриотизм развиваются через формирование определенных навыков, опыта гражданско-правового поведения. Всякий опыт формируется путем продолжительных упражнений в каком-либо виде деятельности. Деятельность для подростка должна быть не только интересна, но и результаты этой деятельности должны быть значимы для него, что будет способствовать накоплению опыта гражданского поведения, правовой сознательности, патриотизма и развитию гражданских качеств (ответственности за свои действия, самостоятельности, инициативности).

Основываясь на исследования С.Л.Рубинштейна и Ю.А. Миславского, нами были выделены критерии становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся: мотивационно-рефлексивный, деятельностный, результативный.

В качестве показателей становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащейся молодежи нами были использованы:

1. Уровень овладения знаниями, умениями и навыками гражданского поведения, правовой сознательности и патриотизма как необходимыми компонентами гражданской активности;

2. Формированность нравственных понятий, представлений, характеризующих понимание индивидом необходимости участия в социально-значимой деятельности;

3. Степень мотивации, связанная с общественной полезной деятельностью, характеризующей направленность гражданской активности личности, правовой сознательности и патриотизма, позволяющие выявить меру соответствия интересов личности интересам общества, коллектива, другого человека, и проявляется посредством отношение к труду и социально-значимой работе;

4. Самодеятельность, инициатива и ответственность;

5. Участие в создании и реализации общественно-значимых программ и проектов.

Критерии и показатели становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащейся молодежи показаны в таблице 1.

Таблица 1

Критерии и показатели становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма

№№	Критерии	Показатели
1.	Мотивационно-рефлексивный	- Наличие знаний, умений, навыков и способностей гражданско-правового и патриотического поведения, необходимых для участия в социально-значимой деятельности; - Сформированность нравственных понятий и представлений - Интерес к социально- значимой деятельности
2	Оценочный (деятельностный)	- Участие в социально- значимой деятельности; - Инициатива, самостоятельность в организации и реализации социально- значимой деятельности;
3.	Результативный	- Наличие социально-значимых программ и проектов

На наш взгляд, обоснованной представляется позиция о том, что относительно сложных личностных характеристиках, следует понимать уровни проявления этих характеристик. На этом основании нами были выделены три уровня проявления активной гражданско-правовой и патриотической позиции подростков:

1. Устойчивый (относительно устойчивое, позитивное желание участвовать в социально-значимой деятельности; активно-позитивное отношение к гражданским правам и обязанностям; устойчивый положительный опыт гражданского поведения и патриотизма);

2. Ситуативный (неустойчивое желание участвовать в социально-значимой деятельности; нестабильное активно-позитивное отношение к гражданско-правовым ценностям; патриотическим чувствам; опыт гражданского поведения ситуативен);

3. Фрагментарный (низкий уровень желания участвовать в социально-значимой деятельности; нейтральное, либо негативное отношение к гражданско-правовым ценностям и патриотизму).

Принимая во внимание положение о том, что развитие человека детерминировано наследственностью (как условием успешного выполнения определенных видов деятельности), средой (реальной действительностью, в которой происходит развитие) и воспитанием (целенаправленным, квалифицированным и системным руководством развитием личности), а также опираясь на положение С.Л.Рубинштейна о цели воспитания - цель воспитания есть не только внешнее приспособление личности к социальным требованиям, но формирование у него внутренней нравственной позиции, можно прийти к выводу о необходимости создания таких социально-педагогических условий организации образовательного процесса, реализация которых может обеспечить социально организованный процесс интерпретации общечеловеческих ценностей. Такие социально-педагогические условия должны были актуализировать естественную ситуацию побуждения учащейся молодежи к позитивно направленной деятельности и способствовать успешному протеканию процесса становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизму учащейся молодежи:

1. Включение учителя-педагога как субъекта образовательного процесса в деятельность, в процессе которой актуализируется его гражданско-правовая позиция и чувства патриотизма;

2. Организация деятельности субъектов образовательного процесса (педагогов и учащихся) с применением программы для педагогов и учащейся молодежи, направленной на повышение уровня мотивации педагогов на взаимодействие со школьниками по развитию их активной гражданской позиции, правовой сознательности, патриотических чувств и развитие навыков и опыта гражданско-правового и патриотического поведения учащейся молодежи;

3. Включение учащихся в деятельность по социальному проектированию с целью применения приобретенных ими знаний, умений, навыков и способностей гражданско-правового поведения и патриотических поступков;

4. Разработка и внедрение в образовательный процесс общеобразовательной школы структурной модели формирования и развития активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотических поступков учащейся молодежи.

Содержательное рассмотрение каждого из социально-педагогических условий:

Первое социально-педагогическое условие - включение учителя-педагога как субъекта образовательного процесса в деятельность, в процессе которой актуализируется его гражданско-правовая позиция, правовая сознательность и патриотизм. Результативность и эффективность процесса формирования и развития активной гражданско-правовой позиции, правовой сознательности и патриотизма учащейся молодежи непосредственно связана с уровнем развития гражданско-правовой позиции, правовой культуры и патриотизма самого учителя-педагога, поскольку он как носитель культуры, как личность является примером и образцом для подражания. Если учитель-педагог образец подражания для учащегося, его образ поведения, деятельности, стиль жизни, ценности приобретают в глазах учащейся молодежи эталонный характер. Учащаяся молодежь в силу возрастных особенностей склонна к сотрудничеству только с теми взрослыми, которые искренни в своих словах и поступках. Следовательно, гражданско-правовая позиция, патриотизм педагога, его интерес к социально-значимой деятельности является одним из условий формирования и развития активной гражданско-правовой позиции и патриотизма учащихся. В интерактивной деятельности с учащимися педагог реализует тонкое психолого-педагогическое воздействие на них, занимая при этом скрытую педагогическую

позицию. Такая форма и метод деятельности результативна и эффективна в том случае, если педагог сам увлечен социальными проблемами граждан, обладает необходимой гражданско-правовой активностью, патриотизмом, является непосредственным участником коллективного размышления.

Второе социально-педагогическое условие - организация деятельности субъектов образовательного процесса (педагогов и школьников) с применением программы для педагогов и учащихся, направленной на повышение уровня мотивации педагогов на взаимодействие с учащейся молодежью по развитию их активной гражданско-правовой позиции, патриотизма и развитие навыков и опыта гражданско-правового поведения школьников. Мотивация педагогов в организации деятельности, определяющей развитие учащейся молодежи, влияет на эффективность и результативность формирования и развития их активной гражданско-правовой позиции и патриотизма в современной общеобразовательной школе. Особая роль отводится позиции педагога в общении в интерактивных видах деятельности, она характеризуется признанием школьника равным партнером в условиях сотрудничества, ориентацией на интересы учащегося и перспективы его развития. В образовательном процессе должна создаваться такая педагогическая ситуация, которая позволяет ученику самовыразиться, саморазвиваться, рассказать или доказать что-либо и учителям-педагогам, и остальным участникам деятельности.

Процесс актуализации социального опыта и приобретение навыков и способностей гражданско-правового поведения, патриотизма эффективно осуществляется посредством включения учащейся молодежи в интерактивную деятельность. В таких формах и методах организации работы у участников (педагогов и школьников) формируется умение критически мыслить, рассуждать, решать противоречивые проблемы на основе анализа услышанной информации и обстоятельств. Они учатся взвешивать альтернативные мнения, принимать продуманные решения, правильно выражать свои мысли, участвовать в дискуссиях, общаться со сверстниками, педагогами с позиции активного деятеля и гражданина, человека, способного нести ответственность за свои действия и результаты деятельности.

Особую значимость приобретает то, что при такой деятельности и работы учащаяся молодежь может не только выразить свое мнение, взгляд, дать оценку, но и, услышав доказательные аргументы других, отказаться от своей точки зрения и позиции, которые неверны или существенно изменить их. У него образуется уважение к мнению других, умение выслушивать другого, делать обоснованные заключения и выводы, формирование этих умений отличают граждански активную личность, принимающую живое участие в решение личных и общественных проблем.

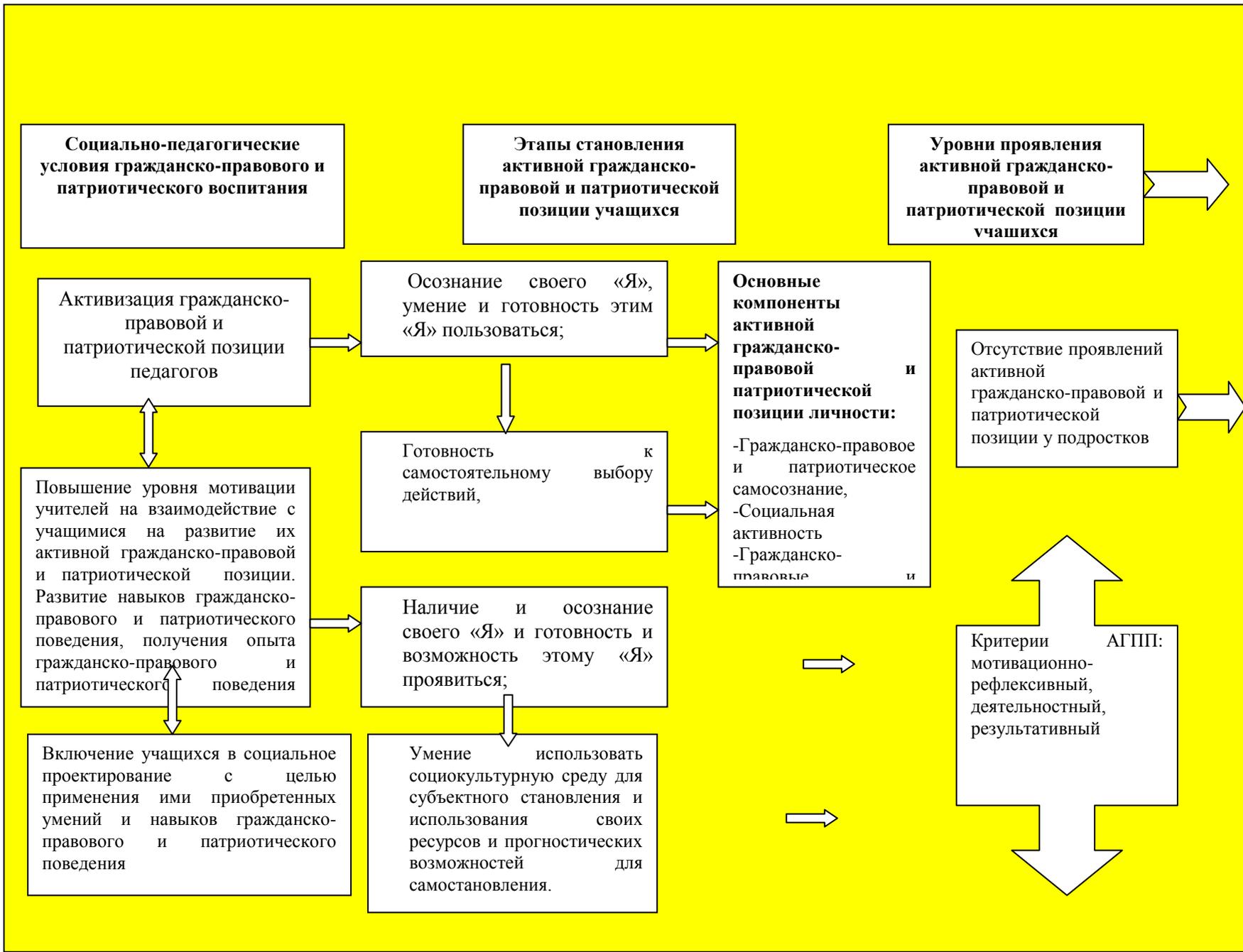
В деятельности, насыщенной интерактивными формами и методами работы, учащиеся получают знания и навыки, у них развиваются умения, позволяющие принимать активное участие в социально-значимой деятельности, а реализоваться они могут посредством включения в социальное проектирование. Посредством участия в таких видах деятельности учащийся получает опыт гражданско-правового поведения, патриотизм, что определяют его гражданско-правовую позицию, будет она активной или пассивной. Стремление к самореализации, проявлению социальных умений и навыков является мотивацией и побудительной причиной становления и развития активной гражданской позицией учащейся молодежи.

Третье социально-педагогическое условие становления активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащейся молодежи - включение их в деятельность по социальному проектированию с целью применения приобретенных ими умений и навыков гражданского поведения, правовой сознательности и патриотизма. Особенность включения учащихся в проектно-программную деятельность заключается в том, что их внимание, усилия, социальная активность фокусируется на создании программы проекта, выдвижении и обосновании альтернативных идей, тщательном продумывании реальных путей и средств достижения намеченной цели. Поскольку созданный социальный проект (программа) является собственным продуктом деятельности, он социально значим и лично необходим для создателей. Посредством участия учащегося в разработке и реализации социального проекта (программы) развивается социальная активность (школьник участвует в социально-значимой деятельности), гражданско-правовое самосознание (подросток, реализовав собственный проект, получает одобрение взрослых, сверстников, осознает свою общественную значимость), гражданские качества (каждый проект направлен на развитие гражданственности, правовой сознательности, патриотизма, ответственности за себя и свою деятельность, предполагает самостоятельность и креативность).

Четвертое социально-педагогическое условие - разработка структурной модели становления и развития активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащейся молодежи, которая состоит из ряда взаимосвязанных блоков (рис. 1):

Рис. 1. Структурная модель становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся

У
Ч
А
Щ
И
Й
С
Я

- Первый блок содержит совокупность трех социально-педагогических условий, отраженных в программе становления и развития активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся;
- Второй блок содержит этапы становления и развития активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся;
- В третьем блоке представлены основные компоненты активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся: гражданское самосознание, правовая культура, социальная активность и патриотические качества;
- Четвертый блок отражает критерии становления и уровни проявления активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся или отсутствие таковых.

Отличительной характеристикой данной модели является то, что она будет эффективна, результативна и жизнеспособна только при наличии первых трех социально-педагогических условий: активизации гражданско-правовой и патриотической позиции педагогов, повышения уровня их мотивации на процесс взаимодействия с учащимися, развития умений, навыков и способностей гражданско-правового и патриотического поведения учащихся в интерактивных видах деятельности и включении старшеклассников в социальное проектирование.

Практическая реализация структурной модели становления и развития активной гражданско-правовой и патриотической позиции школьников основывается на актуализации имеющегося социального опыта и формирования нового опыта гражданско-правового и патриотического поведения учащихся, с одной стороны и педагогов, с другой стороны. Включение в деятельность по социальному проектированию не только учащихся, но и учителей и родителей повышает значимость такой деятельности для учащихся, что способствует, в свою очередь, повышению их социальной активности и развитию активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся.

Констатирующая часть нашей опытно-экспериментальной работы также была направлена на исследование отношения педагогов к проблеме формирования и развития активной гражданско-правовой и патриотической позиции школьников и определения уровней развития у школьников гражданско-правового и патриотического самосознания, социальной активности и гражданско-правовых качеств как составных компонентов активной гражданской позиции учащихся.

Программа становления активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся, разработанная нами, состоит из двух частей. В первой части была организована деятельность с педагогами, цель: формирование побудительных факторов и мотивации педагогов к взаимодействию с учащимися. Во второй части программы педагоги с активным привлечением учащихся создали социально-педагогические условия, способствующие становлению и развитию активной гражданско-правовой и патриотической позиции школьников.

Диагностика мотивирования педагогов на организацию работы со школьниками по формированию активной гражданско-правовой и патриотической позиции последних осуществлялась с помощью специальных диагностических методик («Мотивация к решению задач - достижение цели» и опросника «Уровень притязания личности») и позволила выявить мотивацию педагогов к совместной деятельности с учащимися в

рамках формирования условий становления активной гражданско-правовой и патриотической позиции последних.

В процессе диагностики было выявлено, что 34,6 % педагогов имеют низкий уровень мотивации, 48,2 % - средний уровень и 7,8 % - высокий уровень мотивации на взаимодействие с учащимися. Большинство педагогов цель своей педагогической деятельности видят в организации учебно-образовательного процесса, а проблемы воспитания и развития личности считают приоритетными для семьи или других учреждений, работающих с детьми;

Учителя не видят значимости актуализации вопросов гражданско-правового и патриотического воспитания, поскольку, по их мнению, для успешности учащейся молодежи в современном мире важны такие качества, как жесткость, предприимчивость, жизненная позиция. Они считают, что для достижения личной и профессиональной успешности человека, его плодотворной социализации в обществе необходимо, в немалой степени, развитие его гражданско-правового и патриотического самосознания, общественной активности и гражданских качеств, где ответственность и чувство долга перед обществом имеют большое значение.

Уровни проявления активной гражданско-правовой и патриотической позиции у школьников нами были выявлены посредством следующих методик: «Ценностные ориентации» (М. Рокич) и опросник «Личностный рост» - выявляют уровень развития гражданско-правовых качеств; методика «Направленность личности» (Л.В.Байбородовой), опросник «Определение уровня самореализации» и анкета «Я - избиратель» - уровень социальной активности; методика «Самооценка» А.Г.Грецова, методика «Направленность личности» Л.В.Байбородовой, опросник «Определение уровня самореализации» - уровень развития гражданско-правового и патриотического самосознания.

Диагностика показала, что:

1. Учащиеся 7-8-ых классов в определенной степени ориентируются на материальные ценности (46,2 %), ценности человеческого общения, общения с друзьями (20,8 %) и значимость самореализации (23 %). Такие ценности как этические и гражданские определялись как незначимые (10 % и 6 %);

2. 42,8 % учащихся, включенных в исследования на констатирующем этапе, имеют низкий уровень гражданско-правовой и патриотической активности, то есть не готовы к деятельности, требующей проявления гражданской, правовой и патриотической активности, не мотивированы на активность в социально-значимой жизни;

3. 68,2 % школьников-старшеклассников имеют низкий уровень развития гражданско-правового и патриотического самосознания, то есть, осознавая факт своего гражданства, правовой культуры и патриотизма не видят себя в роли активных деятелей, преобразователей, участников социально-значимой деятельности, поскольку не владеют знаниями, навыками и способностями общественно активной деятельности и не видят сферы применения собственной активности.

В результате на констатирующем этапе было сделано заключение о преобладании в сообществе старшеклассников низкого и среднего уровня становления активной гражданско-правовой и патриотической позиции, что обусловлено, на наш взгляд, низким уровнем мотивации на активную общественную деятельность, отсутствием знаний, умений, навыков и способностей гражданско-правового и патриотического

поведения, низким уровнем понимания того, в какой сфере общественной жизни необходимы навыки гражданского, правового и патриотического поведения.

Формирующая часть опытно-экспериментальной работы была посвящена реализации структурной модели становления активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся и программы становления активной гражданско-правовой и патриотической позиции старшеклассников, созданной на основе сконструированной совокупности социально-педагогических условий становления активной гражданско-правовой и патриотической позиции учащихся.

Программа становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся состоит из двух частей. Первая часть программы направлена на работу с учителями и реализацию задачи изменения отношения педагогов к проблеме становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащейся молодежи и повышению уровня мотивации педагогов на организацию деятельности с учащимися по становлению их гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма. Вторая часть программы посвящена непосредственно работе с учащимися, в процессе которой педагоги при участии школьников и родителей включаются в социально значимые и общественно полезные виды деятельности, в сконструированные ситуации, в которых учащиеся приобретают опыт гражданского поведения, правовой культуры и патриотизма. Эта часть программы направлена на формирование навыков социально-проектной деятельности с реально значимым результатом.

В процессе разработки программы, ориентируясь на выделенные и обозначенные в структурной модели этапы становления активной гражданской позиции, правовой культуры и патриотизма учащихся, нами были разработаны планы и сценарии обучающих семинаров-практикумов для педагогов («Становление личности» и «Условия становления гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся»), а также серии игр-тренингов и упражнений, которые направлены на:

1. Формирование системы знаний и навыков об особенностях развития активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма в школьном возрасте;
2. Признание педагогами актуальности проблемы становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся;
3. Активизацию гражданской позиции, правовой культуры и патриотических чувств самих педагогов.

Работа с педагогами осуществлялась на протяжении четырех лет: интенсивно в первый год, когда для учителей организовывали семинары-практикумы, консультации; далее с периодичностью ежеквартально.

Результатом включения педагогов в интерактивные виды деятельности стало определение основных направлений их деятельности по становлению активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся:

1. Развитие способности учащихся к рациональному постижению действительности, пониманию сущности социальных явлений, ситуаций, процессов, тенденций их развития, формирование гражданского, правового и патриотического самосознания, толерантности и гражданских качеств;
2. Принятие культуры жизнедеятельности, общения человека посредством гражданско-правового и патриотического состоятельности личности;

3.Преобразование действительности и ценностей собственного окружения (класса, круга друзей, семьи) с позиции активного гражданина.

Исходя из выбранных направлений деятельности, нами было организовано взаимодействие педагогов с учащимися в интерактивных формах, направленное на становление активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма школьников, а именно:

1.Формирование у учащихся положительного эмоционального опыта разрешения реальных вопросов в искусственно созданной ситуации («Район – без наркотиков!», «Настоящий призывник», «Кто мы есть на самом деле?», «Гражданское общество в моем понимании!» и др.);

2.Проигрывание различных ситуаций, нацеленных на приобретение опыта поведения («Ассоциация», «Верность и преданность!»), навыков влияния на окружающую действительность («Диалог и дискуссия»). В этой деятельности учащиеся получают возможность увидеть результат и эффективность своего поведения в рамках искусственно созданной ситуации, что придаст им уверенности в решении реальных проблем («Ценности: индивидуальные, групповые и общечеловеческие»);

3.Включение учащихся в тренинговые упражнения, в рамках которых они могут сменить свой социальный статус («Навыки взаимодействия» и др.).

Результатом взаимодействия педагогов и школьников стало:

1. Формирование у учащихся знаний об индивидуальных и общечеловеческих ценностях как основы развития гражданского, правового и патриотического самосознания и поведения, развитие ценностных ориентаций гражданского и правового существования личности и общества в целом;

2.Мотивация на развитие социальной активности, гражданских качеств личности, гражданского, правового и патриотического самосознания учащихся;

3.Побуждение к самопознанию и саморазвитию.

Опираясь на исследования Д.И.Фельдштейна, в процессе становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся мы выделили четыре этапа этого процесса.

Первый этап – осознание своего «Я». Механизмом становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся на этом этапе была деятельность, осуществляемая посредством упражнения, направленные на осознание самого себя, своей значимости, уникальности, саморазвития.

Второй этап - становления качеств личности – готовность к выбору. На этом этапе становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся механизм деятельности - это создание альтернативных ситуаций, которые способствовали формированию умения не только делать выбор, но и аргументировано его обосновывать и отстаивать.

Третий этап – готовность к проявлению «Я». Механизмом формирования готовности были дискуссии, которые организовывались таким образом, чтобы учащиеся осваивали не только роли участников, но и роли авторов темы и организаторов. Старшеклассники либо самостоятельно выбирали тему дискуссии либо руководитель программы предлагал им темы на выбор, но в основном учащиеся 10-11 классов делали это сами.

Четвертый этап – использование возможностей среды для собственного развития. Этот этап нашел отражение в социальных проектах. Это третье социально-педагогическое условие становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся, когда они в реальной общественно значимой деятельности реализовывают свои социально-значимые потребности. В данном случае «возможности среды» - это организация деятельности учащихся, с целью вовлечь их и представителей социума в социально-значимую деятельность. Разработка проекта и реализация его это то, что влияет на личностное развитие учащихся. Участие в социально-значимой деятельности способствует развитию социальной активности школьников, гражданского, правового и патриотического самосознания и гражданских качеств подростков.

Для закрепления знаний, умений и навыков гражданского, правового и патриотического поведения школьников необходимо было организовать такую общественно значимую деятельность, которая была бы интересна и значима и для них, и для общеобразовательной школы, такой деятельностью стало социальное проектирование.

Включение учащихся в социальное проектирование осуществлялось в два этапа. Первый этап теоретический включал в себя процесс ознакомления школьников с проектной деятельностью через овладение следующими умениями: выбор проблемы, постановка цели и задач, поиск информации, её обработка и систематизация, разработка технологии реализации проекта.

Второй этап практический касался непосредственно проектной деятельности, когда школьники при содействии педагога разрабатывали собственные социально значимые проекты.

Каждый проект, разрабатываемый учащимися, педагогами и родителями имел свою направленность, общее состояло в том, что они были направлены на формирование у учащихся школы знаний о родном крае, героях родного города и района, развитие у школьников чувства любви к своей малой Родине, толерантных качеств, развитие социальной активности и гражданского, правового и патриотического самосознания. Учитель вместе со школьниками выявлял направления, в рамках которых учащиеся могли работать над содержанием проектов: «Забота», «Я и мое право», «Книга памяти», «По страницам истории», «Моя Родина» и другие.

Социальный проект «Забота» разработан учащимися 10-го класса, включенными в реализацию программы становления активной гражданской позиции школьников.

Цель: развитие социальной активности, правовой культуры и патриотических качеств школьников посредством привлечение их в реальную практическую деятельность, направленную на решение проблем местного сообщества (одиночество людей преклонного возраста, жизнь и быть ветеранов войны) и создание экспозиции для школьного музея, в которой будут представлены материалы о людях, живущих рядом.

Особенность данного социального проекта заключается в том, что школьники через общение с пожилыми людьми развивали собственное гражданское самосознание, правовую культуру патриотизм. Живое общение с людьми, пережившими многие испытания, формирует в учащейся молодежи чувство сопричастности к родной истории посредством знакомства с жизнью одного человека.

Социальный проект «Книга памяти» разработан учащимися 9-го класса, включенными в реализацию программы становления активной гражданской позиции, правовой культуры и патриотизма учащихся.

Цель – развитие социальной и гражданской активности, правовой культуры и патриотизма посредством активного поиска материалов, беседы с людьми старшего поколения.

«Книга памяти» - это летописная книга, в которой фиксируются: воспоминания о своём детстве людей преклонного возраста и яркие моменты совместной деятельности классных руководителей учащихся, их подопечных. Эта деятельность способствует развитию творческой самостоятельности и общественной активности школьников в процессе сбора, исследования, обработки, оформления и пропаганды материала.

Каждый проект (программа) содержал две части: когнитивную и результативно-деятельностную. Когнитивный компонент реализовывался посредством знания и навыков, получающиеся учащимися в разнообразных видах деятельности: викторины, спортивные мероприятия, практические занятия. Программы и планы этих мероприятий разрабатывались школьниками таким образом, чтобы участники - школьники обязательно получали новые знания и умения.

Результативно-деятельностный компонент предполагал, что каждое мероприятие в рамках проекта (программы) имеет практический результат. Кроме того, включение в практическую деятельность в социальном проектировании интересно как для участников – учащихся, так и для организаторов – авторов проекта – старшеклассников, их родителей и педагогов.

Специфика привлечения старшеклассников к социальному проектированию заключалась в следующем:

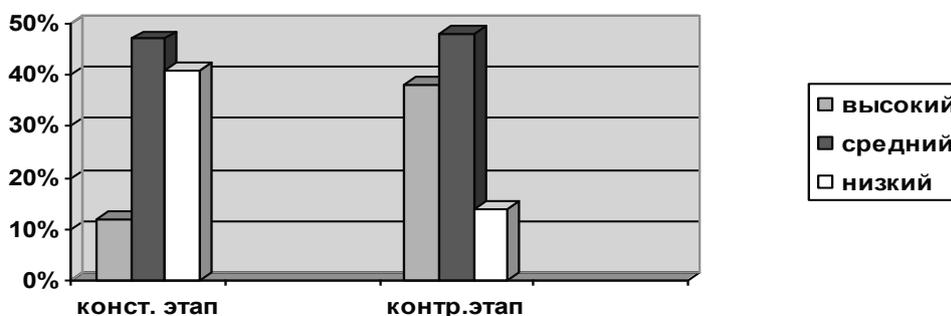
1. Над проблемой совместно работали несколько школьников в союзе с педагогом и представителями социума. К проектной деятельности привлекались родители старшеклассников;
2. Поскольку проекты (программы) являются социально значимыми, школьники могли самостоятельно отслеживать личностную и общественную значимость проекта (программы);
3. Все проекты (программы), выполненные школьниками, заканчивались получением реального и наглядного продукта, например: в социальном проекте «Я и мое право» продукт коллективной деятельности - коллаж, в социальном проекте (программы) «Книга памяти» продукт коллективной деятельности – организация место отдыха односельчан и памятные таблички с именами односельчан.

Оценка результатов опытно-экспериментальной работы осуществлялась с помощью сравнительного анализа данных, полученных на констатирующем и контрольном этапах исследования, а также посредством определения эффективности социально-педагогических условий становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма школьников в современной общеобразовательной школе посредством применения программы становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся.

В процессе применения в опытно-экспериментальной работе программы становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма

учащихся были определены и установлены изменения уровня и степени становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма школьников.

Диаграмма 1. Динамика изменения уровня и степени становления активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма учащихся.

Подведение итогов и обобщение результатов диагностики, полученных в процессе констатирующего и контрольного этапов эксперимента, показало следующее:

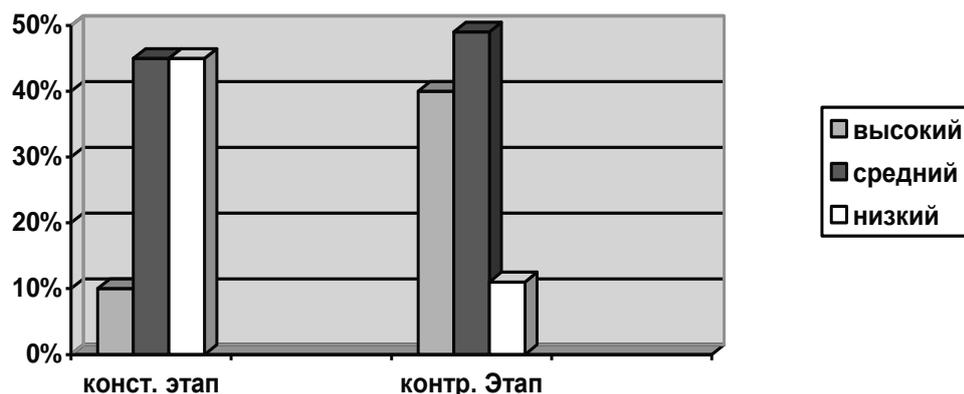
1. Почти у 40% процентов, опрошенных учащихся выявлен высокий уровень развития гражданского, правового и патриотического самосознания, у двадцати двух – средний уровень и тридцать восемь процентов школьников показали низкий уровень развития гражданского, правового и патриотического самосознания.

2. У 32,6 % опрошенных школьников социальная активность, в частности, готовность к поведению на благо государства и другого человека, находятся на высоком уровне, 28,4 % - средний уровень развития социальной активности. Только у 39 % респондентов показали развитие социальной активности на низком уровне.

3. У 26 % подростков наблюдалось значительное изменение иерархии ценностей в пользу общечеловеческих и гражданских, развитие гражданских, правовых и патриотических качеств. Они готовы в своем поведении опираться на гражданские, правовые и патриотические ценности, приобретенные ими посредством участия в интерактивных видах и формах деятельности.

Следующим шагом было определение и установление мотивации самих педагогов на взаимодействие со школьниками по развитию их активной гражданской позиции, правовой сознательности и патриотизма (Диаграмма №2)

Диаграмма №2. Динамика изменения мотивации педагогов на взаимодействие с учащимися.

Организация деятельности, которая выявила потенциал творчества, активности, положительного поведения учащихся, повлияла на изменение мотивации педагогов на взаимодействие со школьниками. После завершения формирующего этапа опытно-экспериментальной работы у 76,4 % педагогов наблюдалось изменение уровня и степени мотивации на деятельность с учащимися.

Литература:

1. Арипов (Орифӣ). Из истории педагогической мысли таджикского народа. Часть 1 - 2. Д., 1962 – 1965. – 162 с.
2. Аристотель Политика // Соч. М., 1983. - Т. 4. - 631 с.
3. Ашурова Б. Формирование общечеловеческих ценностей учащихся общеобразовательных школ нового типа (на примерах школ Республики Таджикистан) (Текст). Душанбе, 2006. – 174 с.
4. Банникова Л.В. Воспитание гражданственности у учащихся 6-8 классов в учебной и внеклассной деятельности: На опыте преподавания иностранного языка. АКД., М., 2005. – 21 с.
5. Бозоров О. Патриотическое воспитание младших школьников на материале детской Таджикской художественной литературы в системе урочной и внеурочной работы. АКД.Д., 1993. – 22с.
6. Гасанов З.Т. Воспитание культуры межнационального общения: Методология, теория, практика: Автореф. дисс. д-ра пед. наук, представленный в виде монографии /Э.Т.Гасанов; МГПУ.- М., 2000. 44 с.
7. Гаязов А.С. Формирование гражданских качеств старшеклассников в совместном труде. АКД.- 1986.- 18 с.
8. Гулиевич Т.М. Гражданско-патриотическое воспитание школьников в Российском зарубежье первой половины XX века: аксиологический подход. АКД. М., 2012. – 25 с
9. Дадобоева М. А. Педагогические условия подготовки будущих учителей к творческой деятельности в школе. АКД. Душанбе, 2010. – 21 с.
10. Джандаров, Дж.З. Патриотическое воспитание студентов средствами военно-прикладных упражнений. АКД. Махачкала, 2011. – 21 с.
11. Джумаев Б.У. Гражданское воспитание учащихся на уроках истории таджикского народа. АКД, Д., 2004. – 21 с.

12. Дониярова П.Б. Особенности формирования национального самосознания старшеклассников. (на материалах исследования общеобразовательной школы Республики Таджикистан). АКД, Д., 2012. – 22 с.
13. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикской школы: Автореф. дисс. д-ра пед. наук /И.Х. Каримова; Душанбе: ТГПУ, 2000. 44 с.
14. Лутфуллоев М. Дидактика и муосир. Душанбе, 2001.
- Макаренко А. С. Лекции о воспитании детей. Соч. Ч. 4. 1981 с.
15. Макаренко А. С. Сочинение (Текст). М., 1997. - Т. V. – 370 с.
16. Махкамов Д. Демократизация педагогического процесса в средних профессиональных учебных заведениях: основные тенденции развития (на материалах Республики Таджикистан). АКД, Д., 2011. – 22 с.
- 16.. Махмудов Ш.К. Педагогические условия подготовки будущих учителей к правовому образованию и воспитанию учащихся. АКД, Д., 2009. – 20 с.
17. Мирзоев Б. К. Правовое воспитание военнослужащих Вооруженных сил Республики Таджикистан: Теоретические и практические вопросы (Текст): дис. канд. юрид. наук. М., 2001. – 147 с.
18. Сухомлинский В.А. О воспитании /В.А. Сухомлинский. М.: Политиздат. 1975.-272 с.
- 19.. Сухомлинский В. А. Асарҳои мунтахаби педагогӣ.(Сборник педагогических сочинений). Д.- М. 1982. – 168 с.
20. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю. — Киев: Рад. шк., 1984. – 254 с.
21. Турсунов Ф. А. Социокультурные особенности становления и развития национального самосознания (на примере таджикского народа) Автореф. дисс. канд. филос. наук.- Душанбе, 2002.- 23 с.
22. Урунова Х. У. Формирование критического мышления студентов в процессе преподавания «Человековедения». АКД, Душанбе, 2011.- 21 с.
23. Хабибова Н.Ш. Педагогические основы формирования толерантности школьников младших классов (на материале школ Республики Таджикистан). АКД, Душанбе, 2012. – 26 с.
- 27.. Хамроев Ш. С. Проблемы правового воспитания школьной молодежи в Республике Таджикистан. АКД, Душанбе, 2013. – 24 с.
- 28.. Хасанов Ш. К. Правовое воспитание как средство преодоления деформации правосознания осужденных: Общетеоретический аспект. АКД, Душанбе, 2009. – 22 с.
29. Эмомов И.Б. Воспитание гражданственности на уроках иностранного (английского) языка в общеобразовательной школе. АКД, Душанбе, 2010. – 23 с.

ОПЫТНО-ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ РАБОТА ПО ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОМУ И ПАТРИОТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ШКОЛЬНИКОВ

ЮЛДОШЕВА ДЖ.

Автор статьи подвергает анализу, оценке и подводит итоги проделанной своей многолетней опытно-экспериментальной работы по гражданско-правовому и патриотическому воспитанию учащихся посредством привлечения учащихся и школьников общеобразовательных школ. Исследователь выдвигает новые видения и подходы в деле формирования гражданско-правового и патриотического сознания учащихся с учетом реалий современности.

Ключевые слова: сознательность, внеурочная работа, формирование, программа, функция, гражданское, правовое, патриотическое воспитание, демократия, гражданское общество, принципы, методы, теория, практика, родители, общеобразовательная школа, задачи, нравственность, динамика, краеведение, изменение, социальная активность, обобщение, диагностика, этап, эксперимент, мотивация, формирование, становление, развитие.

SKILLED AND EXPERIMENTAL WORK ON CIVIL AND PATRIOTIC EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS

YULDOSHEVA J.

The author of article subjects to the analysis, an assessment and sums up the done long-term skilled and experimental work on civil and patriotic education of pupils studying by means of attraction and school students of comprehensive schools. The researcher puts forward new visions and approaches in formation of civil and patriotic consciousness of pupils taking into account realities of the present.

Keywords: consciousness, after-hour work, formation, program, function, civil, legal, patriotic education, democracy, civil society, principles, methods, theory, practice, parents, comprehensive school, tasks, moral, dynamics, study of local lore, change, social activity, generalization, diagnostics, stage, experiment, motivation, formation, formation, development.

ҶАНБАҲОИ РАВОНӢЮ ПЕДАГОГИИ ТАШКИЛИ ҚОР ДАР МАКТАБҲОИ ҚАННУФУС

*Бибиваҳӣ МИРБОБОЕВА,
Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон*

Ҷаъолияти қасбии омӯзгорон дар мактабҳои қаннуфуси деҳот дорои хусусият ва тобиши муайян ҳастанд, ки махсусиятҳои ба худ хосро дорӣ мебошанд.

Мактаби қаннуфуси деҳот аз ҷиҳати иҷтимоӣ қамб ва яғна аст, зеро дар он муаллим на танҳо қор мекунад, балки дар ҳаёти қӯдақон нақши муҳим дошта, мактабро ҳамчун хонаи худ меҳисобад ва ба он табиатан муҳаббати самимии худро мебахшад. Муаллим ному насаби ҳар як хонанда, падару модари ӯ, хоҳару бародар ва шароити ҳаёти берун аз мактаб будаашро хуб медонад ва дар зарурат ба ӯ ва ба хонаводаи ӯ ёрӣ мерасонад. Дар шароити қамбудихоӣ оилаҳои имрӯза, аз қумла, паст будани саломатии рӯҳӣ ва қисмонии қӯдақон ин омил хусусияти муҳофизатии иҷтимоӣро қасб қарда аст. Қарқашмаҳои тарбиявии мактабҳои қаннуфус ниҳоят зиёданд ва онро ҳеҷ гоҳ мактабҳои қалон иваз қарда наметавонанд. Азбаски дар мактаби қаннуфус шумораи хонандагон ҳеле қам аст, барои омӯзонидани ҳар як хонанда дар алоҳидагӣ аз рӯи хусусиятҳои қардии ӯ имқоният мавқуд аст. Ба хонандагон дар вақти муайян барои пешрақти раванди таълим бештар мустақилият дода мешавад. Маҳз дар қамин қо имқониятҳои воқеии қаланд бардоштани мавқеи муносибати худмуайянқунӣ амалӣ гардонида мешаванд. Аз тарафи дигар, муаллим мақбур аст, ки дар як вақт бо хонандагони гурӯҳҳои синну соли гуногун ва бо таълимқарандагон аз рӯи барноми таълимии гуногун машғул шавад.

Дар алоқамандӣ бо ин ақида зарурати таълими синну соли гуногун зохир мешавад, ки инро педагогони машҳур ба монанди Дальтон (Нақшаи Дальтон), Йена (Нақшаи Йена), Виньетқа (Нақшаи Виньетқа), Монтессорӣ (Педагогикаи Монтессорӣ), Вальдорфс (Педагогикаи Вальдорфс), С. Френе (Педагогикаи С. Френе), У. Қилпатрика («Мактабҳои озод») дар ситемаи қори худ васеъ истифода бурдаанд.

Таърихан қуни ҳаст, ки қамқории одамони синну соли пайи қам танҳо дар ташқил намудани гурӯҳҳои санъат имқонпазир аст. Муоширати байни одамони синну соли гуногун муоширати бештар табиист. Қунин муошират одатан дар оила, ақли қормандон ва гурӯҳҳои ғайриқарсми мавқуд аст. Муоширати байни синну соли, нобаробарии инқишофи қувваи иштирокқунандагони он метавонад тақрибаи онқоро бо роқи қамқории гуногун, мусоидат қардан ба дониши худ ва дигарон, ташқили қазои иловагии қаъолияти мустақилонаро бой гардонад. Хонандагон дар гурӯҳҳо муаллимони мақсуси рақикони худ меқарданд. Онҳо на танҳо дониш пайдо меқунанд, балки дигаронро ба намоиш додани қаъолияти худ водор менамояд.

Дарс дар гурӯҳҳои синну соли гуногундошта ба хонандагон имқоният медиҳад, ки қангоми иқро намудани супоришҳо гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣро қалб намояд: қалонсолон масъулияти рақикони хурдсоли худро ба дӯш доранд, муаллимон ташқилқунандаи қор дар гурӯҳҳо мебошанд ва амсоли инҳо. Дар қунин дарсҳо мақорати ирқиботии онҳо ташақкул меёбад. Қӯдақон ба худназоратқунӣ, мақорати мустақилона «дастрас намудани дониш», қамббаст намудани он ва хулосабарориро ёд меқаранд.

Ёд додани рақики худ ва дигар хонандагон онро нишон медиҳад, ки бо ин роқ на танҳо маълумот метавонад дастрас гардад, балки дар раванди ирқибот донишҳо мустақам ва аз рӯи қақмиши тоза дарқ қарда мешаванд.

Ташқили қори мустақилонаи хонандагон дар гурӯҳҳои дорои синну соли гуногун яқе аз мушқилоти асосии ташқили раванди таълим ба шумор меравад. Ташқили қори мустақилонаи хонандагони як синф ва қамзамон қор бо дигар синфҳо аз муаллим

чидду чаҳди зиёдро талаб менамояд. Дар назди муаллим вазифаи муҳим, яъне дар хонандагон ташаккул додани малакаи азхудкунии қисмати муайяни маводи таълимӣ бо ёрии воситаҳои таълимии гуногун: китобҳои дарсӣ, компютер, маводи видеоӣ, маҳорати таъсир расонидан ба супоришоти алгоритмӣ, асоси матнро чудо кардан ва ғайраҳо меистад. Бинобар ин, барои муаллим аз ҳама муҳим дар дарс оқилона истифода намудан вақт мебошад.

Ташаккул додани маҳорати ҳамкориҳои хонандагони синни хурд ва калони мактабӣ аз муносибат ва тарзи муоширати муаллим бо кӯдакон вобастагӣ дорад. Муҳим он аст, ки омӯзгор хонандаро ҳамчун шарик барои ҳал намудани мушкилот қабул намояд. Вазифаи омӯзгор ташкил намудани муоширати баробар бо кӯдак ва кӯдакон бо ҳамдигар аст. Асоси чунин ҳамкорӣ идеяи ҳамкориҳои педагогӣ ба шумор меравад, ки аз барқарор намудани муносибати шариконаи муаллим бо хонандагон ва хонандагон бо якдигар иборат мебошад. Нақши муҳимро дар мувофиқа кардани ҳамкориҳои калонсолон ва хурдсолон гузаронидани тренингҳои муташакил мебозанд, ки дар онҳо кӯдакон муоширатро меомӯзанд, маҳорати ҳамкорӣ карданро бо одамони гуногун ташаккул медиҳанд ва барои дарк намудани худ ҳамчун шарик бо ҳамдигар ёрӣ мерасонанд.

Яке аз далелҳои самарабахши мусоидат кардан ба раванди таълим ва ба он равона сохтани диққати асосии муаллими мактаби камнуфуси деҳот ин ҳавасмандкунии таълим мебошад. Вазифаи омӯзгор ин ташкил намудани шароити муносиб барои баланд бардоштани ҳавасмандӣ нисбат ба омӯзиш мебошад. Шиддат бахшидани фаъолияти маърифатӣ ба воситаи ташкил намудани вазифаҳои таълимӣ ба даст оварда мешавад, ки ба хонанда фаҳмо ва аҳамиятнок буда, дар тасаввуроти ӯ нуқтаи таъғоҳиро пайдо менамояд ва сатҳи муайяни душвориро нишон медиҳад, аммо ӯ мувофиқи қувваташ ба комёбиҳо ноил мегардад.

Ташкил намудани фаъолияти таълимӣ дар шакли кори мустақилона яке аз роҳҳои муҳими ҳал гардидани проблемаҳо мебошад. Ба вучуд овардани фазои пурмазмунӣ эҷодкорӣ дар дарс ин вазифаи муаллим аст. Маълум мешавад, ки ташкил намудани раванди таълим дар шароити мактаби камнуфуси деҳот аз муаллим дарки амиқи асосҳои равонӣ педагогии он, тақмили маҳорату малакаи касбии омӯзгориро талаб менамояд:

- дар ихтиёр доштан ва дар амал истифода намудани технологияи интерактивӣ;
- ташкил намудани кори мустақилонаи талабагон;
- водор намудани талабагон ба фаълияти таълимӣ бо роҳи ҳавасмандкунии дохилӣ;
- ба вучуд овардани мазмун ва фазои эҷодкорона ҳамчун омили муҳими таълими самаранок.

Аз ин рӯ, муаллимони мактаби камнуфусро зарур аст, ки барои ташаккули диққати ихтиёрӣ бештар вақтро чудо карда, маҳорати умумӣ-таълимии хонандагонро кор карда бароянд, то ки бо зуд ҷалб кардани хонандагон ба корҳои мустақилона муваффақ шуда тавонанд. Ташаккули ин маҳорат натиҷагирии таълимро беҳбудӣ мебахшад.

Бинобар ин, мавзӯҳои кори мустақилонаро бояд тарзе интихоб кард, ки аз он кори омӯзгор ва ҳам хонанда осон гардад. Ташкили чунин корҳои мустақилона ба муаллим имконият медиҳад, ки мавзӯҳоро такрор намояд, мустаҳкам кунанд ва бо хонандагони синфи дигар корро ба роҳ монад.

Раванди таълим дар таълимгоҳҳои номбурда бояд бештар ба қисмати назарии иттилоот ва амалияи он нигаронида шавад. Омӯзгорро мебояд бештар ба ҷустуҷӯ ва дарёфти роҳҳои ҷалби хонандагон ба раванди таълими босифат, ташаккули истеъдоду қобилияти зеҳнӣ тафаккурӣ (таҳлил, муқоисаи факту далел, дарки маънӣ, мустақилият ва эҷодкорӣ) диққати ҷиддӣ дода, бо ин роҳ шогирдонро ба худомӯзӣ, мустақилият дар иҷрои супоришоти ҳонагӣ сафарбар намояд.

Адабиёт:

1. Батербиев, М.М. Психолого-педагогические основы разновозрастного обучения // Школьные технологии. – 2005. – № 4. – С. 22–25.
2. Гурьянова, М. Резервы модернизации сельской малочисленной школы // Народное образование.– 2004. – № 8. – С. 67–70.
3. Карпинский, А. Организация разновозрастного обучения вне классно-урочной школы // Народное образование. – 2005. – № 1. – С. 108–112.
4. Малочисленная сельская школа: проблемы, поиски, решения / Под ред. Л.В. Байбородовой, А.П. Чернявской, И.Г. Харисовой. – Ярославль, 2000.
5. Сидоренко, В.А. Самостоятельная работа с учебной книгой в малокомплектной школе // Русский язык в школе. – 1991. – № 5. – С. 31–36.
6. Саидамир Аминов, Д. Имомназаров.- Идораи мактаб (синф)- ҳои камнуфус. Омӯзгор №31; 3.08.2012.
7. С. Аминов, Д. Имомназаров.- Ташкили раванди таълим дар МСК. Омӯзгор №39; 28.09.2012.
8. Фролов, П.Т.- Особенности педагогического процесса в малокомплектной школе. М. : Просвещение, 1990.

ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ В МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ

МИРБОБОВА Б.М.

Профессиональная деятельность учителей малокомплектных сельских школ имеет свои особенности, которые придают ей специфический характер. Учитель в малокомплектной сельской школе не только работает, но и играет важную роль в жизни детей, считает школу своим домом, посвящает свою искреннюю привязанность к ней.

В статье подвергаются анализу психолого - педагогические аспекты деятельности учителей сельских школ наименьшим контингентом учащихся, рассматривается психологическая среда, в которой осуществляется педагогическая деятельность учителя.

Ключевые слова: малокомплектные школы, учитель, социальная защита, отношение самоопределения, межвозрастное общение, коммуникационная способность, организация учебного процесса, взаимодействие учащихся, равное общение, учебная деятельность.

аннотатсия англисӣ нест**

ИСТИФОДАИ АНГЕЗИШИ ЗЕҲН ВА ИНКИШОФ ДОДАНИ МАҲОРАТИ ФИКРРОНӢ ДАР «КУШОИШ ВА РАҲОИШ»-И НОСИРИ ХУСРАВ ДАР СИНФИ 8

САИДИБРОИМОВ Ш.,

Донишқадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ

Носири Хусрав донишманди асил, омӯзгори бехтарин ва мутафаккири намоёни асири XI мебошад. Ӯ умри азизи хешро ба таълиму тарбия бахшидааст. Осори мансур ва манзуми шоир саросар таълиму тарбияро фаро гирифтааст, вале усулҳои таълимдиҳии ин мутафаккири бузург аз дигар таълимдиҳандагони замони ӯ ба кулӣ фарқ дошт.

Носири Хусрав одатан баёни андешаи хешро бо савол оғоз мекард. Барои хонандагон саволҳои пайдарпай дода, барои он, ки хонанда дар ёфтани ҷавоб мушкилӣ нақашад ҷавоби саволҳоро баён намудааст. Бо саволгузори сар кардани баёни ақида қариб дар ҳамаи асарҳои ин мутафаккир ба назар мерасад. Дар китоби «Кушоиш ва раҳоиш» бошад фикри донишманд пурра бо роҳи саволу ҷавоб баён шудааст. Дар қисматҳои алоҳидаи «Ҷомеъ-ул-хикматайн», (махсусан, дар «Қасидаи Аҳмад ибни Ҳасани Ҷурҷонӣ», «Андар ҷасаду нафс ва ақл», «Андар даҳр ва ҳаққу сарвар ва ҳаёти рӯзгор ва камолу ғайбат» ва ғ.), «Хон-ул-ихвон», «Равшаноинома», «Ваҷъхи дин», «Сафарнома». «Зод-ул-мусофирин» низ мутафаккир саволҳоро матраҳ карда, ба онҳо ҷавобҳои асоснок додааст. Ин усули баён ё таълимро дар педагогикаи муосир бахсу мунозира, ангеизиши зеҳн (ҳамлаи фикрӣ) меноманд ва ба тафаккури интиқодӣ низ он хеле наздик аст ва дар баъзе мавридҳо саволҳо пурра ба тафаккури интиқодӣ таалук доранд.

Педагогикаи муосир собит сохтааст, ки дар таълимдиҳии худ омӯзгори фаёлу ботаҷриба хонандагонро роҳнамоӣ мекунад, на ин ки онҳоро маҷбуран аз қафои худ мекашад. Устод толибилмонро ташвиқ мекунад, ки дар омӯзиш пешқадам бошанд, онҳоро ба фикрронӣ ҳавасманд мекунад ва дар онҳо шавқи омӯзишро ташаккул медиҳад. Ин хусусиятҳо ва усулҳои фаёли таълим дар осори Ҳаким Носири Хусрав равшан ба назар мерасанд.

Шояд хонандаи осори Носири Хусрав низ ба худ савол гузорад, ки чаро мутафаккир маҳз саволу ҷавобро дар асарҳои худ ба кор бурдааст? Педагогони олам чун Б. Блум, Г. Гардер ва дигарон исбот намудаанд, ки саволгузори дар таълим ва омӯзиш нақши муҳимро дорад. Одатан саволгузори барои ташаккул додани маҳоратҳои фикрронӣ, гӯшкунӣ, хондан, навиштан, муошират, ҳавасмандкунӣ мусоидат менамояд. Ва саволҳоро олимони ба се зина: саволҳои донишӣ, истифодаи дониш ва саволҳои фикрронӣ ҷудо мекунанд. Аммо дар асарҳои Носири Хусрав асосан зинаҳои дуввум ва сеюми саволгузори истифода шудаанд, зеро ин саволҳо таҳлилталаб буда, ҷустуҷӯву исботро талаб мекунанд. Агар ин усул дар таълимдиҳии шогирдон истифода шавад, устод ба комёбиҳои зиёд дар роҳи таълиму тадрис ноил мешавад ва ин комёбиҳоро метавон чунин баён намуд:

- Муайян кардани маълумоти доштагии хонандагон оид ба мавзӯи омӯхташаванда;
- пайдо намудани ҳисси кунҷковӣ ва шавқ дар хонандагон;
- ҷалб намудани диққати омӯзанда ба мавзӯ ё фикри мушаххас;
- ҳавасмандгародонии таълимгиранда;
- инъикоскунии равиши кор ва таълим;
- дарёфт ва ҳалли проблемаҳо;
- кадр кардани ақидаҳо ва фикру пешниҳодоти хонандагон.

Мухтасаран дар ин мақола мехостам нукоти фавқуззикрро аз нигоҳи Носири Хусрав баён намоям.

Муайян кардани маълумоти доштагии хонандагон оид ба мавзӯи омӯхташаванда

Дар ин замина мавзӯи омӯхташаванда ба шогирдон дода мешавад. Пешакӣ барои омӯзиши ин мавзӯ саволҳо тартиб дода шуда, ба шогирдон матраҳ мешаванд ва шогирдон мустақилона ба ин саволҳо ҷавоб ҷустуҷӯ ва тайёр менамоянд.

Масалан, Носири Хусрав дар насиби «Қасидаи Аҳмад ибни Ҳасани Ҷурҷонӣ» саволҳо медиҳад, ки: Чаро ҳайати ҳар сурат бисёр аст? Чаро ҷавҳар як, вале араз нӯх аст? Чаро маволид аз се беш нест? ва амсоли инҳо. Барои дарёфтани ҷавобҳо Носири Хусрав усулҳои зеро пешкаш менамояд:

Бичӯю бинвис, он гаҳ бихону бипурс,

Пасаи биёмӯз, он гаҳ бидону ба дил кор (1-38).

Усули фаъоли таълимиро мутафаккир дар омӯхтан, ҷустуҷӯ намудану навиштан, навиштаву дарёфти худро бори дигар мутолиа-таҳлил кардану аз донишмандону устодон пурсидани чизҳои номаълум мебинад. Ба қавли мутафаккир чун ин зинаҳоро гузаштӣ ба донишмандони мазмуни он диққат додану дар тафаккур таҳлил ва ҳифз намудани он лозим аст.

Пайдо намудани ҳисси кунҷковӣ ва шавқ дар хонандагон

Ҳақим дар масъалаи ҳабдаҳуми китоби «Қушоиш ва раҳоиш» оид ба об ва тарзи ҷорӣ шудани он савол мепурсад. Мутафаккир аз ҷумла савол матраҳ мекунад: «Дар ҳикмат ва қиёс агар об ҳамчун ҷавоне аст, ки дар масири зиндагии худ ба сӯйи пирӣ дар ҳаракат аз фароз ба нишеб бар хок тақия мекунад, ки осонтар аст, чаро дар ҳаракати худ аз нишеб ба фароз ба ҳаво тақия мекунад, ки мушкилтар аст?» (9-67).

Барои ёфтани ҷавоб ба ин суол дар хонандагон ҳақиқатан ҳисси кунҷковӣ зиёд шуда, шавқи онҳо ба омӯзиши мавзӯ меафзояд, чаро ки мавзӯ актуалӣ буда, тадқиқотро талаб мекунад. Барои асоснок намудани ҷавоби худ хонандагонро лозим аст, ки ба саёҳат баромада, усули ҷорӣ шудани обро мушоҳида намоянд. Албатта онҳо обро ҳамарӯза дар зиндагии худ мебинанд, вале бовариам комил аст, ки ба тадқиқи ин масъала напардохтаанд. Чун савол матраҳ шуд ва масъала мавриди омӯзиш қарор ёфт, онҳо ба тадқиқот мепардозанд. Бо дарёфти комёбиҳо хангоми тадқиқот шавқи онҳо нисбат ба мавзӯ меафзояд. Масалан, хонандагон мушоҳида мекунанд, ки об ҳақиқатан аз боло ба поён ҷорист. Он аз болои сангу хок мегузарад, вале чун бар сари кӯҳ ба поён ҷорӣ мешавад дар ҳавост. То он, ки хонандагон ин масъаларо ба пуррагӣ наемӯзанд аз ҷустуҷӯ ғофил намешаванд.

Чалб намудани диққати омӯзанда ба мавзӯ ё фикри мушаххас

Ҳақим Носири Хусрав зимни офаринши асарҳои манзуму мансури худ тавонистааст, ки диққати хонандагонро ба масъалаи баррасишуда моҳирона чалб намояд. Ӯ саволҳои проблемавӣ ва тадқиқоталабро матраҳ мекунад, ки диққати хонанда дарав ба мавзӯ чалб мешавад. Дар ин бора гуфтори нӯҳуми «Равшаноинома», «Ишора ба рӯҳи инсонӣ» мисол шуда метавонад. Дар ин гуфтор донишманди маъруф масъалаи бартарии ҷисм ва рӯҳро мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода, гуфтори хешро аз додани савол сар мекунад, ки ҳастии ту дар ҷаҳон бар чист? (бар рӯҳ ё ҷисм)? Оё инсон тан аст ё ҷон? Барои ҷавоб додан ё ёфтани ҷавоб ба ин саволҳо диққати омӯзанда ба мавзӯе, ки ҳақиқатан мушаххас аст, чалб мешавад. Хонанда ҷавобҳоро ёфта, онҳоро асоснок мекунад.

Ҳавасмандгардонии таълимгиранда

Педагогикаи муосир ҳавасманд гардонидани толибилмонро тавсия мекунад. Барои он, ки дониши шогирдон фӯзун гардад, онҳоро аз ҷиҳати моддӣ ё маънавӣ ҳавасманд бояд кард. Устод шогирдро аз ҷиҳати рӯҳӣ ҳавасманд мегардонад, ки ин муҳимтар аст аз ҳавасмандии моддӣ. Агар омӯзанда рӯҳафтада гардад тамоман аз таълим даст мекашад ва агар камфаъол ҳавасманл гардад омӯзишаш бештар мегардад, мумкин аст, ки ба дараҷаи донишмандон бирасад. Агар донишманд ҳавасманд гардад то нафаси охир аз омӯхтан даст намекашад.

Носири Хусрав ҳамчун донишманди дурандешу оянданигар дар асри хеш низ ба ин масъала тавачҷуҳи махсус дошт. Ӯ саодати инсонро дар дониш мебинад. Ва барои боз ҳам ҳавасманд гардидани донишмандон ба омӯзиш, онҳоро таърифу тавсиф мекунад. Аз ҷумла мутафаккир дар боби «Дар баёни саодат»-и «Саодатнома»

овардааст, ки агар касе хоҳад саодатёр гардад, бояд бо донишмандон бинишинад, зеро доноён арзандаи ҷаҳонанд. Мутафаккир таъкид мекунанд, ки аз донишмандон худро дур нагир ва аз забони онҳо фоида пазир, ки донишпарварон донишпазиранд монанди шамъе, ки аз шамъи дигар қувват мегирад. Биёмӯз ва аз омӯхтан шарм мадор ва он, ки машғули омӯхтан асту бо устод алоқаи зич дорад, худ низ устод мегардад. Шоир инчунин хонандаро ҳавасманд мегардонад, ки агар одам раҳдону раҳнамо намебуд бар тамоми махлуқот амру шараф надошт. Яъне мутафаккир донишмандонро устоди таълимгирандагон, раҳнамо, арзандаи ҷаҳон, саодатманд, манфиатбахш меномад. Ин сифатҳо ҳаваси хонандагонро боз ҳам фузун мегардонанд.

Инъикоскунӣ равиши кор ва таълим

Педагогони машҳури олам муайян намудаанд, ки асосан се роҳи инъикоскунӣ мавҷуданд: инъикоси пеш аз амалиёт, давраи амалиёт ва баъди амалиёт.

Ҳаким Носири Хусрав ба усул ё методи инъикоскунӣ диққати асосӣ дода, фаъолияти хешро низ инъикос намудааст. Далели ин баён «Сафарнома»-и мутафаккир аст. Носири Хусрав дар ин асар хоб дидани худро баён намуда, қайд кардааст, ки ман баъд аз дидани хоб тасмим гирифтам, ки ба сафар мебароям ва нақшаи сафарро дуруст намуд ва ин инъикоси пеш аз амалиёт буд.

Чун донишманд ба сафар баромад тамоми чизи дида ва шунидаашро инъикос менамояд. Масалан, мутафаккир менависад, ки чун ба Табрез расидам бо Қатрон ном шоире шинос шудам. Ин шоир шеърро нек мегуфт, вале забони форсиро хуб намедонист. Қатрон ба пеши ман омада, дар даст девони Мунҷиқ ва девони Дақиқӣ дошт. Шеърҳоро аз ин девонҳо мехонд ва ҷойи номафҳумро аз ман мепурсид ва ман ҷавоб меодам. Ин усул инъикоси давраи амалиёт аст.

Ҳакими тавоно бо саъю кӯшиш тавонист, ки ба мақсади дарназардоштаи худ бирасад. Ӯ ба дарбори халифай 8-уми Фотимӣён Мустансири Биллоҳ расида, бо фармони ӯ ба таълим пардохт ва натиҷаи сафари ҳафтсолаи худро пурра ҷамъ оварда, асари худ «Сафарнома»-ро мураттаб намуд. Бурду боҳти сафари худро таҳлил мекард ва ин инъикос пас аз амалиёт аст.

Дарёфт ва ҳалли проблемаҳо

Тарбия намудани насли наврас ва ҷавон масъалаи мубрами ҳар давраи замон буд ва то кунун низ идома дорад. Дар доираи ахлоқи ҳамида тарбия намудани насли замон вазифаи аввалиндараҷаи устод, падару модар ва аҳли илму адаб аст. Таҷрибаи рӯзгор собит сохтааст, ки дар содир намудани аъмоли зишт ё нек аксаран инсон тақдирро гунаҳкор мекунанд ва гуноҳро бар дӯши азал мениҳад.

Носири Хусрав ин проблемаро мавриди таҳлил қарор дода, роҳи ҳалли онро нишон медиҳад. «Саодатнома» ва «Равшанонома»-ро мутафаккир ба таълиму тарбия бахшида, тавассути асарҳои дигар низ тарбия хуб ва қобили қабулро ташвиқ мекунанд. Носири Хусрав проблемаи нишондодаро мавриди омӯзиш қарор дода, дар масъалаи 30-юми «Кушоиш ва раҳоиш» овардааст: «Мардум дар он чӣ мекунанд маҷбуранд ё мухтор ва укубат бар онҳо лозим аст ё на?» ва намунаи ҷавоб ин аст: «... корест миёни ду кор, на маҷбур асту на мухтор» (9-121).

Дар ин ҷо истифодаи хирад аст, ки касе инсонро ба содир кардани гуноҳ маҷбур накардааст. Ихтиёр кардани роҳ ба ҳуди инсон вобаста аст. Дар содир кардани аъмоли зишт ҳуди инсон гунаҳкор аст. Ҳар инсоне, ки ақлро оқилона ба кор мебарад танҳо кори некро анҷом медиҳад. Ин гуна роҳи ҳалли проблемаҳоро мутафаккир зиёд баён намудааст.

Қадр кардани ақидаҳо ва фикри дигарон

Ҳар кас дар ҳар як масъала фикри худро дорад ва шундану огоҳ шудан аз фикри дигарон низ сабақ аст. Ин метод барои табодули таҷрибаи методи хуб аст. Носири Хусрав дар гуфтори ҷаҳордахуми «Равшанонома» «Андар қобилияти инсон ба сӯи камол» овардааст, ки бани Одам гурӯҳи латифу шарифанд. Ҳамагон ба ҷисм аз хоку бо ҷон аз олами поканд. Ҳама дорой истеъдод мебошанд, офарида шудаанд ва зи худ низ ҳар лаҳза чизеро меофаранд.

Таҳлилҳои стратегияи саволгузорӣ аз нигоҳи Носири Хусрав аён месозанд, ки истифодаи зинаҳои мухталифи саволгузорӣ хонандагонро ба шарҳ додани мавзӯ, тасаввур ё пешгӯӣ кардан, додани ҷавобҳои мухлатифу баҳсталаб, ҳавасманд шудан, баёни озоди ақида, ҳиссиёт ва ҳаяҷон раҳнамун месозанд. Истифодаи дурусти зинаҳои саволгузорӣ хонандагонро ба таҳлил кардан водор месозад ва муаллим ёвару раҳнамои онҳо буда, дар охир фикру ақидаҳои хонандагонро ҷамъбаст ва мукамал мегардонад, тавре ки Носири Хусрав ба саволҳои додашуда ҷавобҳои аниқ ва асоснок медиҳад. Зеро Носири Хусрав донишманд, сайёх, муҳаққиқ, файласуф, дунёдидаву диншинос буд ва ҳаёти мардумро хуб омӯхт. Мутафаккир аён сохт, ки дар миёни мардум саволҳои баҳсталаб мавҷуданд ва онҳоро дар асарҳои худ оварда, ба онҳо ҷавобҳои аниқ додааст.

Адабиёт:

1. Девонакулов А., Раҳимзода С., Бақоева М., Шоҳхуморов А., Саломатшоева Л., Басир Э.. Носири Хусрав. Куллийёт. Дар 2 ҷилд. –Душанбе: Ирфон, 1991.- 636 с.
2. Муллоев А. Алиев Н. «Қомуси тарбия» ҷилди 1.-Душанбе, Ирфон, 2011.-336 с.
3. Диноршоев Мусо. «Аз таърихи фалсафаи тоҷик».-Душанбе: Ирфон, 1988.-220 с.
4. Раҳмон М. Зод-ул-мусофирин .- Техрон: Асотир.-чопи аввал.-1383.-Ироншаҳри Ҷанубӣ.-518с.
5. Носири Хусрави Кубодиёнӣ. «Вачҳи дин» (таҳия ва тадвини Алиқул Девонакулов ва Нурмуҳаммали Амиршоҳӣ). – Душанбе: Амри илм, 2002.- 381с.
6. Носири Хусрав. «Куллийёт» (осори фалсафӣ ҷилди 3). - Душанбе: Нодир 2004. -353 с.
7. Ниёзов С., Назариев Р. Носири Хусрав: Дирӯз, имрӯз ва фардо.-Хучанд: Ношир, 2005 - 682 с.
8. Атаханов Т., Лутфуллоев М., Шарифов Ф. Очеркҳои афкори педагогӣ (воситаи таълим). - Душанбе, 2005. –С. 54- 224 саҳифа.
9. Саид Нафисӣ. Кушоиш ва раҳоиш. Носири Хусрав.- Техрон: Асотир. -чопи аввал.-1380.-Ироншаҳри Ҷанубӣ.-139. –С. 67 - 139.
10. Афзалов Х. Раҳимов Б. «Таърихи педагогикаи халқи тоҷик.- Душанбе:Маърифат. – 1994.-192 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОЗГОВОЙ АТАКИ И РАЗВИТИЕ СПОСОБНОСТИ МЫШЛЕНИЯ В 8-ОМ КЛАССЕ ПО ПРОИЗВЕДЕНИЮ «ОТКРЫТИИ И СПАСЕНИЕ» НОСИРА ХУСРАВА

САИДИБРОИМОВ Ш.

В статье приведены методы обучения наследия великого мыслителя- Носира Хусрава в средней школе, мышление которого имеет оригинальные черты. Автор на основании фактов доказывает, что среди народа существуют спорные вопросы и мыслитель их приводит в своих произведениях, даёт им точные ответы.

Ключевые слова: Носир Хусрав, мыслитель, «Рушноинома», «Саодатнома», учение, задавать вопросы.

The article is about the analysis of the impact of globalization on education, and on the example of the Institute for Vocational Education Teachers Gorno - Badakhshan, and also highlights the use of forms of globalization, according to national values.

Key words: education, national values, globalization, teachers, Institute.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

МИРМАМАДОВ У.М.,

Таджикский государственный

институт языков имени Сотим Улугзаде

XXI век – век высоких компьютерных технологий. Человечество вступило в новый этап своего развития — формируется информационное общество, в котором информация и информационные процессы становятся одной из важнейших составляющих жизнедеятельности человека и социума. Развитие глобального процесса информатизации общества ведет к формированию не только новой информационной среды обитания людей, но и нового, информационного уклада их жизни и профессиональной деятельности.

Одна из ключевых задач, определенных Концепцией модернизации таджикского образования,- повышение качества образования.

Информатизация является важнейшим механизмом реформирования образовательной системы, направленным на повышение качества, доступности и эффективности образования.

Так что же подразумевается под информационно-коммуникационными технологиями?

Это - обобщающее понятие, описывающее различные методы, способы и алгоритмы сбора, хранения, обработки, представления и передачи информации.

Информационные технологии рассматривают в трех аспектах: как предмет изучения, как средство обучения, как инструмент автоматизации учебной деятельности, т.е. в парадигме системного подхода. Системный подход представляет собой технологизацию учебного процесса. Это когда каждое рабочее место студента снабжено компьютером, имеющим связь с рабочим местом учителя, в ходе урока применяются электронные учебные пособия, осуществляется интерактивное общение учителя и студенты посредством компьютера, ведется электронный классный журнал, электронный мониторинг учебного процесса, возможно дистанционное обучение студентов.

Технологизация учебного процесса позволяет обеспечить высокую степень дифференциации обучения (почти индивидуализацию); повысить объем выполняемой работы на занятии; усовершенствовать контроль знаний; формировать навыки подлинно исследовательской деятельности; обеспечить доступ к различным справочным системам, электронным библиотекам, другим информационным ресурсам. И как естественное следствие всех этих составляющих - повышение качества знаний учащихся.

Для педагога также открываются огромные возможности: компьютер берет на себя функцию контроля знаний, помогает сэкономить время на занятие, богато иллюстрировать материал, трудные для понимания моменты показать в динамике, повторить то, что вызвало затруднения, дифференцировать занятие в соответствии с индивидуальными особенностями каждого студента.

В настоящее время возможность применения ИТ. к обучению в полном объеме имеет далеко не каждое учебное заведение, можно сказать, несколько из них.

И мы сегодня будем рассматривать возможность применения ИТ. с позиций “поддерживающего” средства в рамках традиционных методов обучения.

В этом формате ИТ. применяются следующим образом: для подготовки печатных раздаточных материалов (самостоятельных, контрольных работ, дидактических карточек для индивидуальной работы); мультимедийное сопровождение урока (презентации, аудиозаписи, учебные видеоролики); уроки компьютерного

тестирования; уроки тренинга или моделирования, когда программным обеспечением является какая-либо компьютерная среда, позволяющая решать определённый тип задач.

Наличие компьютера и принтера позволяет создавать раздаточные материалы быстрее и эффективнее по сравнению с написанием заданий на доске или на карточках. Да, в настоящее время имеется огромное количество готовых печатных пособий, что, несомненно, является хорошим подспорьем для преподавателей, но есть и определенные трудности. Во-первых, чтобы обеспечить аудитории дидактическим или раздаточным материалом, требуется приобрести большое количество экземпляров, что не всегда возможно. Можно делать ксерокопии, но к каждому занятию это сложно, причем ксерокопия делается целиком страницы, что тоже неудобно. Во-вторых, готовый материал всегда навязывает преподавателю структуру, содержание, и требуется скорректировать задания, их уровень, количество.

Так вот, чтобы создать индивидуальные карточки в соответствии с целью, уровнем подготовки, планируемым отрезком времени, нужно воспользоваться простейшим текстовым редактором, создать карточки, исходя из целесообразности, которую определяет сам преподаватель, или же воспользоваться компакт-дисками, на которых предусмотрена возможность формирования многовариантных разно уровневых работ.

Занятие компьютерного тестирования.

Тестирование - это один из видов контроля знаний, который в последнее время всё больше входит в жизнь современных вузов. Высокая эффективность контролирующих программ определяется тем, что они укрепляют обратную связь в системе преподаватель - студент. Тестовые программы позволяют быстро оценивать результат работы, точно определить темы, в которых имеются пробелы в знаниях. Этот метод очень популярен и актуален. Программным обеспечением служат тестовые программы. Тестовые программы имеются на компакт-дисках, причем по большинству предметов. Существуют компьютерные программы, позволяющие самим создавать подобные тесты. Но каждый учащийся должен работать в этом случае только индивидуально, а рабочих мест в кабинете информатики недостаточно. Теоретически можно чередовать работу учащихся, т.е. проводить контроль знаний поочередно: традиционно, по карточкам и в компьютерном варианте. Но получается непродуктивно, поэтому в данной ситуации более методически оправдано применение раздаточного материала.

Использование компьютера с целью демонстрации, как технического средства обучения, является его наиболее распространенной функцией. Для этого требуется наличие предметного кабинета, оснащённого компьютером и проектором или переносной вариант этой техники. На таком уроке информация демонстрируется на большом экране и может быть использована на любом его этапе. В качестве программного обеспечения используются материалы готовых программных продуктов, содержащих большой объём фото, видео, аудио информации по различным темам. Проблема использования технических средств обучения уже на протяжении многих лет поднимается и решается в сфере образования. Известно, что студенты имеют наглядно-образное мышление, поэтому знания, которые преподаватель доносит до слушателей, можно представлять не только в виде слов, формул, записей, беседы, диалога, но и в виде наглядных изображений, видеороликов, графиков, таблиц, иллюстраций. Конечно, данные формы представления информации присутствовали и до введения ИТ. в вузах. Так, например, ранее большой популярностью пользовались учебные кинофильмы. Популярные ТСО: кодоскоп, кинопроектор, эпидиаскоп, телевизор, видеомагнитофон, диапроектор, фильмоскоп и т.д. Но компьютер является универсальным ТСО, которое сочетает в себе все достоинства вышеперечисленных своих предшественников и имеет массу преимуществ перед ними. Это очевидно. Преподаватель может представить, информацию дозированно, в любом режиме восприятия, ему достаточно просто управлять подключением, редактированием визуальных, печатных источников

информации. Прежде всего, повышается интерес слушателей к такому занятию. Психологи отмечают, что современные студенты информационного общества – это студенты экранной динамичной информации. Информация на экране монитора, проектора или телевизора воспринимается ими намного лучше, чем печатная книжная информация. Конечно, печально осознавать, что современные студенты очень мало читают, однако, при подготовке к занятию необходимо учитывать данный фактор.

Литература:

1. Андреев А. А. Компьютерные и телекоммуникационные технологии в сфере образования. 2001. №3.
2. Дворецкая А.В. Основные типы компьютерных средств обучения. //Школьные технологии. 2004. №3.
3. Сайков Б. П. Организация информационного пространства образовательного учреждения: практическое руководство. - М.: Бинوم. Лаборатория знаний, 2005.
4. Угринович Н. Д., Новенко Д.В. Информатика и информационные технологии: примерное поурочное планирование с применением интерактивных средств обучения. – Пресс, 1999.
5. www.kozlenkoa.narod.ru

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИНФОРМАЦИОНӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ МИРМАМADOV У.М.

Технологияҳои информатсионӣ яке аз соҳаи тафаккури илмӣ буда, ба воситаи системаи таҳлили ҳодисаҳои муҳити атроф равандҳои информатсионии босуръати баланд вусъатёбандаро меомӯзад ва методу воситаҳои автоматиш гункунӣ, қабулкунӣ, ниғаҳдорӣ, табдил, ирсол, сабт ва истифодаи информатсияро тавассути техникаи компютерӣ мавриди омӯзиш ва коркард қарор медиҳад.

Калидвожаҳо: Модернизатсиякунонӣ, таълим, сифати таълим, технология, информатсия.

USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

MIRMAMADOV U.M.

Skills of using information and communication technologies among university lecturers are a basis of education quality improvement. The use of information and communication technologies in the creation of educational and methodical maintenance makes it possible to increase the efficiency of the educational process. The competent use of information and communication technologies by a lecturer magnifies the pedagogical influence on student's creative potential forming. In order to increase the efficiency of application of new information and communication technologies in the educational process it is necessary to improve the quality of electronic manuals and software and to develop the scientific and technical cooperation of universities on this problematic.

Key words: Modernization, education, quality with information, technology.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

*АБДУСАТТОРОВА М.,
ведущий секретарь журнала
«Илм ва инновация» ИРО, АОТ*

В последнее время, когда рынок образовательных технологий изобилует предложениями по самым разнообразным приемам изучения английского языка, вопрос "По какой методике вы преподаете?" становится все более актуальным, что свидетельствует о повышении культуры потребления интеллектуальной продукции. Озадаченный абитуриент, студент или бизнесмен (впрочем, тоже студент) все чаще застывает перед книжными полками с лингвистической литературой и медиа-пособиями или задумчиво просматривает длинный список рекламных объявлений. Один из критериев выбора - цена, а вот главный... "Английский за две недели", "Коммуникативная методика преподавания английского языка", "Английский с англичанами в Таджикистане", "Эффективный экспресс-метод", "Английский на уровне подсознания", в конце концов. Так много нового и неизвестного! А это рождает сомнения в результатах. Можно ли доверять современным технологиям? Или отдать предпочтение хорошо зарекомендовавшим себя "брендам" - таким, как "Бонк", "Eckersley" или "Headway", постепенно переходящим в разряд методической классики?

Очевидным остается тот факт, что в конце XX в. в Таджикистане произошла "революция" в методах преподавания английского языка. Раньше все приоритеты без остатка отдавались грамматике, почти механическому овладению вокабуляром, чтению и литературному переводу. Это принципы "старой школы", которая (стоит отдать ей должное) все же приносила плоды, но какой ценой? Овладение языком осуществлялось посредством долгого рутинного труда. Задания предлагались достаточно однообразные: чтение текста, перевод, запоминание новых слов, пересказ, упражнения по тексту. Иногда, ради необходимой смены деятельности, - сочинение или диктант, плюс фонетическая муштровка в качестве отдыха. Когда приоритеты отдавались чтению и работе над "топиками", реализовывалась только одна функция языка - информативная. Неудивительно, что язык хорошо знали единицы: только очень целеустремленные и трудолюбивые люди могли овладеть им на высоком уровне. Зато по степени владения грамматикой они могли смело тягаться с выпускниками Кембриджа! Правда, за труды получали хорошую компенсацию: профессия преподавателя иностранного языка или переводчика считалась у нас весьма престижной.

Сейчас для достижения такого по-прежнему высокого социального положения тоже требуется немало усердия, упорства и каждодневного труда. Но поистине "революционно" то, что язык стал в той или иной форме доступен большинству. И предложение все больше ориентировано на потребителя. Зачем, например, секретарю приобретать заведомо ненужные знания о палатализации согласных или актуальном членении английских предложений? Секретарь-референт или менеджер, имеющий 8-часовую, или, как теперь принято говорить, "монопольную", работу в офисе, ориентирован на развитие совершенно определенных знаний и навыков, то есть на потребление конкретного сегмента рынка образовательных предложений по изучению английского языка.

С формой обучения ситуация тоже заметно упростилась: выезд в офис, занятия один на один с преподавателем, выезд на дом к студенту, группы "выходного дня", для занятых и не очень, для "пионеров" и пенсионеров...

Остается решить главный вопрос: каковы содержание курса, его структура и приемы обучения? Кто автор предлагаемого материала, где этот материал разработан и кем апробирован?

Преподавание языка приобрело прикладной характер, в то время как раньше оно было сравнительно отвлеченным и теоретизированным. Еще Аристотель вывел

знаменитую триаду преподавательской этики, которая как нельзя лучше соотносится с современными требованиями: логос - качество изложения, пафос - контакт с аудиторией, этос - отношение к окружающим. Это правило справедливо и для оратора, и для актера, и для преподавателя иностранного языка, роль которого предполагает и две первые ипостаси. Функции педагога в образовательном процессе значительно изменились. Учитель-ментор, учитель-диктатор не способен предоставить учащимся свободу выбора и обеспечить необходимую в постижении столь тонкой материи, как язык, "свободу учения". Поэтому такой негативный педагогический образ постепенно становится достоянием истории. На смену ему пришел учитель-наблюдатель, учитель-посредник, учитель-"умиротворитель" и руководитель". Хотя личность преподавателя в данном случае отходит на второй план, влияние ее на аудиторию, которая, в свою очередь, становится более камерной, не уменьшается, а, наоборот, возрастает. Именно учитель на большинстве современных - таджикских и зарубежных- курсов является организатором группового взаимодействия (идеальным коллективом для изучения иностранного языка в настоящее время считается группа из 10-15 человек, поскольку именно такое количество людей может общаться между собой с максимальным эффектом, интересом и пользой).

Прогресс и принципиальные изменения методов изучения языка, несомненно, связаны с новациями в области психологии личности и группы.

Пятый, но отнюдь не меньший по значению элемент этой системы - выбор. Он появился у студента, который может посещать курс, максимально отвечающий его потребностям. На занятиях учащийся больше не ограничен в избрании речевых средств и собственном речевом поведении. Учитель тоже не стеснен в выборе: методов и приемов обучения - от игр и тренингов до синхронного перевода; в организации занятий; в выборе учебников и учебных пособий - от широкого спектра отечественных изданий до продукции Оксфорда, Кембриджа, Лондона, Нью-Йорка и Сиднея. Учитель теперь может подбирать, творить, комбинировать, видоизменять.

На фундаментальную методику серьезно опираются в языковых вузах. Переводчик никогда не уверен в своих знаниях иностранного языка, он прекрасно понимает непредсказуемость возникающих речевых ситуаций. Занимаясь по классической методике, студенты не только оперируют самыми разнообразными лексическими пластами, но и учатся смотреть на мир глазами "nativespeaker" - носителя языка.

Самым, пожалуй, известным представителем классической методики преподавания иностранного языка является Н.А.Бонк. Ее учебники английского языка, написанные совместно с другими авторами, давно стали классикой жанра и выдержали конкуренцию последних лет. Классическую методику иначе называют фундаментальной: никто не обещает, что будет легко, что не придется заниматься дома и опыт преподавателя спасет от ошибок в произношении и грамматике. Но наградой будет, развивая метафору крепости, состояние настоящего местного жителя, который знает, как не заблудиться в лабиринте сослагательного наклонения или прошедшего времени.

И еще. Фундаментальная методика предполагает, что любимый ваш вопрос - "почему?" Что вы не удовлетворитесь объяснениями "так надо", а готовы погрузиться в интересный, сложный и очень логичный мир, имя которому - система языка.

В связи с этим несколько трансформировался и классический подход к изучению иностранного языка, но незыблемые принципы "классики" отечественных языковых методик сохранились. Иногда они активно применяются и в школах других методических направлений. Классический курс ориентирован на учащихся различного возраста и чаще всего предполагает изучение языка "с нуля". В задачи учителя входят традиционные, но важные аспекты постановки произношения, формирования грамматической базы, ликвидации психологического и языкового барьера, препятствующих общению. "Классика" не изменила целей, а вот методы, вследствие нового подхода, уже другие.

В основе классического подхода лежит понимание языка как реального и полноценного средства общения, а значит, все языковые компоненты - устную и письменную речь, аудирование и др. - нужно развивать у обучающихся планомерно и гармонично. Классическая методика отчасти превращает язык в самоцель, но это нельзя считать недостатком. Такой комплексный подход направлен, в первую очередь, на то, чтобы развить у студентов способности понимать и создавать речь. Методика предполагает занятия с российскими преподавателями, но такой порядок (хотя и не совсем "модный") нельзя считать минусом: преподаватель, не являющийся носителем языка, имеет возможность анализировать и сопоставлять две языковые системы, сравнивать конструкции, лучше доносить информацию, пояснять грамматические правила, предупреждать возможные ошибки. Всеобщая увлеченность иностранными специалистами - явление временное, потому что западный мир по достоинству оценил приоритет билингвальнойности (владения двумя языками). Наибольшую ценность в современном мире представляют учителя, способные мыслить в контексте двух культур и доносить до студентов соответствующий комплекс знаний.

Один из самых серьезных и всеобъемлющих методов изучения иностранного языка - лингвосоциокультурный, предполагающий апелляцию к такому компоненту, как социальная и культурная среда. Сторонники этого метода твердо уверены, что язык теряет жизнь, когда преподаватели и студенты ставят целью овладеть лишь "безжизненными" лексико-грамматическими формами. Некто заметил, что "личность - это продукт культуры". Язык - тоже. И убедительнее всего это подтверждают наши языковые ошибки. Изучающий английский может употребить грамматически правильное выражение *TheQueenandHerrelatives*, но британец с трудом поймет, что имеется в виду *TheRoyalFamily*; или, к примеру, такая фраза, как Герой - выразитель идей автора была переведена предложением "*Theheroistheloudspeakeroftheauthor*" ("громкоговоритель автора"), а в идеале требовалось употребить "*mouthpiece*". Такие курьезы встречаются довольно часто. Обратимся к более тонким материям: например, если для нашего соотечественника, поверхностно владеющего языком, разница между выражениями *Don'tyouwanttogo?* и *Wouldyouliketogo?* не очень-то велика, то для британца она принципиальна, ибо первое он воспримет как не самый лучший тон. Привычное для нашего делового общения *Какие вопросы вас интересуют?* нередко переводят как "*Whatproblemsareyouinterestedin?*", не учитывая, что в английском слово "*problems*" имеет устойчиво негативный оттенок. Правильно этот вопрос будет звучать: "*Whatissuesareyouinterestedin?*"

Большинство методик изначально допускают такие "ляпы", списывая их на "неосведомленность о стране". Но на современном этапе, когда интерес к отдельным культурам и нациям постоянно повышается, подобные ошибки уже непростительны. Лингвосоциокультурный метод принимает в расчет тот простой факт, что 52% ошибок совершаются под влиянием родного языка, а 44% кроются внутри изучаемого. Раньше следили за правильностью речи; теперь, помимо этого, стремятся повышать ее содержательность. Важен смысл передаваемой информации, то есть коммуникативный уровень, потому что в любом случае конечная цель общения - быть понятым.

Лингвосоциокультурный метод включает два аспекта общения - языковое и межкультурное. наш лексикон пополнился новым словом бикультурал - человек, легко ориентирующийся в национальных особенностях, истории, культуре, обычаях двух стран, цивилизаций, если хотите, миров. Для студента языкового вуза важен не столько высокий уровень чтения, письма, перевода (хотя это отнюдь не исключается), а "лингвосоциокультурная компетенция"-способность "препарировать" язык под микроскопом культуры.

Литература:

1. Бонк Н.А. Самоучитель английского языка. – М.,2005.
2. Бонк Н.А. Английский шаг за шагом» – М.,2001.

3. Самоучитель английского языка» сайт «УчимЯзыки»
- 4.Мультимедиа курс«Учим английский язык». -М.,1998 .
5. Самоучитель английского языка. – Эккерсли, Карл Эварт-М., 2011.

УСУЛҲОИ МУОСИРИ ОМУЗИШИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

АБДУСАТТОРОВА М.

Дар мақола зарурияти омӯзиши забони англисӣ аз нуқтаи назари илмӣ ақидаҳо ибраз гардида, муаллиф то ҷое кӯшиш намудааст, ки усулҳои беҳтарини аз худ намудани забонро пешниҳод намояд.

Калидвожаҳо: *инқилобӣ, захиравӣ, Оксфорд, Кембрич, Лондон, Нью-Йорк, Сидней, "Бонк".*

THE MODERN METHODS OF LEARNING ENGLISH

ABDUSATTOROVA M.

In this article was given a necessity of learning English from the standpoint of scientific thought and author showed an important methods of learning English.

Key words: *Revolutionary, base, Ocsford, Cembrige, London, New York, Sidney, "Bonk", "Eckersley", "Headway".*

**РАҲЁФТИ АМАЛИГАРДОНИИ РАВАНДИ ЧАҲОНИШАВӢ ДАР
ФАЪОЛИЯТИ ДТМК – И ВМКБ**

**ЧУМӢА БУЛБУЛОВ,
ШАӲТУТ ХОНИКОВ,**

*Донишкадаи тақмили маълумоти
касбии ВАБК*

Давраи муосири инкишофи маориф чараёни глобаликунонӣ, стандартизатсия, соҳибхитиёргардонӣ ва информатсиякунониро дар бар гирифта мақсад мегузорад, ки ба иқтисоди бозоргонӣ дохил шавад. Имрӯз маориф ҳамчун воситаи инкишофи рақобат дар бозори меҳнатӣ аз тарафи Иттиҳодияи Урупо ва WTO дар ҷалб намудани маълумот ба шароитҳои бозорӣ доништа шудааст.

Мусаллам аст, ки ҷаҳонгароии баъди Шуравӣ зери ливои идеологияи неолиберализм амал мекард. Ин идеология таълим дод, ки бе танзим ва даҳлати давлат бозор бояд озод бошад, пул ва сармоя озодона ва самаранок истифода шаванд, давлат аз таҷриба худдорӣ кунанд, ба ҷуз дар ҳолати бӯхрони иқтисодӣ бештари институтҳои давлат бояд хусусӣ шаванд, маорифи хусусӣ ривоч ёбад, волидон пардохти ҳадамоти ҷамъиятӣ; ба монанди тандурустӣ, маориф, нақлиётро бар уҳда гиранд. Мусобиқа ва рақобат дар низоми маориф бояд тарафдорӣ карда шавад, барномаи мактаб таффақури интиқодӣ, масаллаҳкунӣ, қори гуруҳӣ, маҳорат ва малакаи математикӣ низ пешрафт кунанд. Мактаб донишҷуёнро ба бозори ҷаҳонӣ, халқсолорӣ, ҳуқуқи фардии инсон ва гуногунпазирӣ тайёр намояд. Идеологияи неолиберализм худро ҳамчун зинаи ташаккулёфтаи демократияи капиталистӣ либералӣ - ивазкунандаи либерализм, сотсиализм ва дигар сохторҳои ҷамъиятӣ ва ҳамчун зинаи ниҳонии тараққиёти ҷамъиятӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ тароват дод. Тарафдорони идеологияи ҷаҳонишавӣ (Мейер & Рамирез, 2000) чунин пешниҳод мекунанд, ки ин раванд фарҳанги ҷаҳониро инкишоф медиҳад ва тарҳи низоми маорифи ҷаҳонӣ, таҷриба, ақидаҳо ва қонунҳо, ки ба таври озод қабул шуданд, ба ҳама дастрас менамояд, чунки онҳоро самаранок, натиҷадиҳанда, объективӣ мебошанд. Мунаққидони ҷаҳонишавӣ (Клее, Самоф, Каролл) бар он ақидаанд, ки ҷаҳонишавӣ нейтралӣ набуда, таҳти фишори идеология қарор дорад. Бешубҳа қабул намудани он маъноӣ қабул намудани арзишҳо ва таҷрибаи капиталистӣ - неолибералиро доро мебошад. Аз нигоҳи муҳаққиқон дар Осиеи Миёна неолиберализм ва ҷаҳонишавӣ бо шакли худ амалӣ шуд. 1) Таъсири маорифи Шуравӣ пайдор буд, дуввуман бозори озоди молӣ низ вучуд надошт. Сеюм неолиберализм, ки шакли аз ҳад зиёди ғарбгарой дошт, на ҳамеша ба фаҳмиши мардумон мебаромад, чунки солҳои 90-ум аллакай таъсири маорифи Чин, Ҷопон, Осиеи исломӣ низ намоён шуда буд ва яктарафа қабул намудани ин ақидаҳо низ нодуруст шуморида мешуд (Андерсон Левит, Де Янг, Силова, Стейнер). Дар Тоҷикистон низ баъди даврони Шуравӣ хусусиятҳои неолиберализм, ҷаҳонишавӣ пурра инкишоф ёфт, вале дар баробари ин педагогикаи миллии тоҷик низ эҳё шуд, ки меҳост хусусиятҳои ҳар ду тарафро бо ҳам оштии дода, анъанаҳои миллии ҳешро ҳифз намояд. Асарҳои Лутфуллоев М., “Дидактикаи муосир”, “Педагогикаи ҳамгирӣ”- и Шарифзода, “Тафриқа”- и Зубайдов, тағйиротҳо дар нақшаи таълимӣ ба ислоҳоти ин давра тааллуқ доранд. Эҳтиёткорҳои асосие, ки дар чараёни тағйироти ҷаҳонишавӣ дида мешаванд, ин барои аз даст надодани маданияти миллий, вобаст нагаштан аз маданиятҳои дигар мебошанд. Мавзӯи интиҳобгардидаи мо дар ин самт ба фаъолияти ДТМК – и ВМКБ нигаронида шудааст, ки аз тағйирёбии ҷаҳон, ақидаҳои ҷаҳонишавӣ, ҷӣ хел истифода бурд ва вабаста ба тағйиротҳо қадом шакл стратегияи фаъолиятро истифода мебарад. Ин хеле муҳим аст, ки чун ҷиҳати афзалиятноки ҷаҳонгарой бе шак неолиберал мебошад, дар низоми маорифи муқоисавӣ ва рушди адабиёт бошиддат зери тозиёнаи танқид монд. ДТМК ҳам чунин гашт, ки нахуст аз духурагии идеологӣ ба монанди ҳаракат алайҳи фардӣ (индивидуализм) ва ғайра дар қанор истод. Минбаъд ДТМК-и ВМКБ бо неруи созандагӣ ба эътирофи

навоарӣ ва пойдоркунии анъанаҳои маҳаллӣ (ақидаҳои маорифи даврони Шӯравӣ ва баъди Шӯравӣ) пардохт. Ҳамкориҳои наздикро бо Фонди Оғо-Хон барқарор намуд. Чун ДТМК созмони давлатӣ мебошад ва дар чаҳорҷӯбаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» фаъолият дорад тавонист, ки бомуваффақият мувозинат ва диққати рӯё рӯи кашокашӣ ва мусобиқаҳои байни оҷонсҳои маҳаллӣ, минтақавӣ ва байналмилалиро аз болои маъно, мақсад ва афзалияти маориф нигоҳ дорад. Ҳадафи асосии ДТМК ва дигар оҷонсҳои маҳаллии маориф, ин зарурияти тасхир кардани ақидаҳои глобалӣ (аз Ғарб ва ҳамчунин Осиёи Ҷанубӣ ва Африқои Шарқӣ) ва ба маркази ақлонӣ табдил ёфтан маҳсуб меёбад. ДТМК-и ВМКБ соли 1957 таъсис ёфтааст. Баъди пошхӯрии давлати Шӯравӣ низ бӯҳрони калони иқтисодӣ, сиёсиро аз сар гузаронд ва роҳи раҳӣ аз он ва пайвастан ба чаҳонишавиро сустҷӯ менамояд. Аз ин лиҳоз, аз солҳои 1996 ҳамкориҳо бо ташкилотҳои байналхалқӣ, сохторҳои ҳукумати сар кард. ДТМК тавонист, ки ҳамчун муассисаи давлатӣ, бомуваффақият мувозинатро дар байни фаъолияти хеш ба сохторҳои ҳукумати ва созмонҳои байналхалқӣ нигоҳ дорад. Фикрҳои фаъолият шаклҳои гуногун доштанд. Чунки Барномаи маорифи Ҳазинаи Оғохон дар шакли алоҳида амал мекард ва метавонист, чун дигар ташкилоти байналхалқии дар Тоҷикистон амал мекардагӣ фаъолиятро давом диҳад. Аммо муносиб дониста шуд, ки беҳтарин шакл яқҷоя намудани Барномаи маорифи Фонди Оғохон ва ДТМК-и ВМКБ мебошад. Ин як шакли нав буд, чунки Донишкада муассисаи давлатӣ мебошад, Барномаи Оғохон ташкилоти байналхалқии хусусӣ буд. Хубии кор дар он қайд мешуд, ки аввалан кадрҳои маҳаллӣ рушд мекарданд ва Донишкада устувор мегардид. «Аз ҷиҳати сиёсӣ, сохтор ва амалиёт» Донишкада ҳамчун зерсохтори донишкадаи марказии тақмили ихтисоси Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Академияи таҳсилот аст, таҳти роҳбарии Вазорати маориф ва илми ҶТ фаъолият мекунад. Он дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», мафҳуми миллии омӯзиш, стандарҳои давлатии маорифи ҶТ, фармон ва дастуроти сарвари давлат кор мекунад» (Булбулов, 04.09.2011). Ҳазинаи Оғохон донишкадаро ба унвони як воситаи иртиботӣ пешбинӣ менамуд, ки бо тамоми ақидаҳои чаҳонишавӣ шинос мекард, нафақат бо ақидаҳои олимони Ғарб, балки бо ақидаҳои дигари давлатҳои Осиё, Африқо, ки Ҳазинаи Оғохон кор мекард, таъмин менамуд. ДТМК-и ВМКБ тавасути мақоми давлатии худ шароитҳои зеринро барои кор фароҳам овард: 1) дастрасӣ ба мактабҳои давлатӣ; 2) мутобиқгардонии барномаҳои байналмиллалӣ ба шароитҳои маҳаллӣ ва сиёсати миллий, омӯзиши кӯдакони синни томактабӣ, тақмили ихтисоси муаллимон; 3) афзоиши дастрасӣ ва ҳамкорӣ бо маблағгузoron; 4) барномаҳои байнимарзӣ. Барномаи Оғохон мутахассисони Донишкада, кормандони идораҳои маорифро ба кишварҳои минтақаи Наздибалтика, манотиқи шимоли Покистон ва ҳатто Африқо, Уругвай, Руссия барои тақмили ихтисос равона кард. Кормандонро ба воситаи озмон ба кор қабул мекарданд, барои ҳамаи кормандон аз назарияҳои педагогикаи муосир курсу семинаро ташкил гардид. Омӯзиши забони англисӣ ва компютер, педагогика ва психология шарт буд. Донишкада ба ҷойи кабинетҳои давраи Шӯравӣ донишкада бахшҳои томактабӣ, синфҳои ибтидоӣ, синфҳои болоӣ, мактабшиносӣ, молия ва мониториангу натиҷагирӣро таъсис дод. Ба шурои донишкада намоёндагони гуногун аз мақомотҳо, шӯъбаҳои маориф, мактабҳо шомил гардиданд. Дар солҳои аввали фаъолият дар ҳар як бахш мушовири байналхалқӣ фаъолият намуда, бо мутахассисони маҳаллӣ ҳамкорӣ мекард. Кормандон ба мамлакатҳои гуногун ва дар ҳуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аспирантураҳо ва магистратураҳо фиристода шуданд. Омӯзиш дар самтҳои мухталиф, аз ҷумла равиши таҳқиқот, психология, методология, забони англисӣ, барномаи дарсӣ ва идоракунӣ тақвият дода шуданд. Курси модуль барои омӯзгорон ташкил карда шуд, кормандони Донишкада дар ҳамаи ҷанбаҳои тайёр намудани мавод, роҳнамоҳои методӣ, тайёр намудани китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ дар ҷумҳурӣ ширкат меварзанд. Донишкада 2 бор стратегияи 6 – солаи «Инкишофи ҳаматарафаи мактаб»-ро қабул намуд, ки давраи аввал барои соли 2006 - 2012 ва давраи 2 барои соли 2013- 2017 пешбинӣ карда шудааст. Дар ҳар ду давр устувории лоиҳа ба эҳё намудани иттиҳодияҳои методии омӯзгорон бахшида шуда буд ва имрӯз фаъолияти онҳо баландтар рафта истодааст. Теъдоди муаллимони аз ёрии методӣ

бархурдоршуда аз 0,3 % дар соли 2008 ба 56% дар соли 2011 афзоиш ёфт. Ширкати муалимон дар иттиҳодияи методии моҳона аз 5% дар соли 2008 ба 90% дар соли 2011 расид. То соли 2011 тақрибан 900 РИМ дар мактабҳои таҳсилоти умумии ибтидоӣ ва болоӣ фаъолият доштанд. Бархе аз ин РИМ ба ҳамроҳии мушовирони ДТМК ба таҳияи ҷаҳорҷуби стратегияи ғанисозии барнома барои 2 сола ҷалб шуданд. Мактабҳо барои таҳияи “Нақшаи рушди мактаб” аз кӯмак таъмин мешуданд; ассотсиатсияи волидон ва омузгорон эҳе шуда, сандуки гардиши маблағ барои иштироки аҳли ҷомеа ба роҳ монда шуд. Инчунин Шӯрои худидоракунии хонандагон дар мактабҳо таъсис дода шудаанд. Дар 10 соли гузашта ДТМК наشري маҷалларо ба унвони «Раҳнамои омузгор» оғоз намуд, ки ба мубодилаи мустақими таҷрибаҳои маҳалӣ, миллӣ ва ҷаҳонӣ мусоидат карда истодаст. Дар умум дар соли 2006, ДТМК 98 курсу семинаро бо фарогирии 2074 муаллимони, соли 2008, 149 курсу семинар бо фарогирии 2 355 ширкаткунандагон, дар соли 2009 бошад 146 курсу семинаро бо фарогирии 2300 ширкаткунандагон баргузор шуданд. Соли 2006, ДТМК барномаи ёрии амалии методиро (барномаи менторинг) дар мактабҳо оғоз намуд. Соли 2008 ДТМК ва Хазиная ОҶОҶОН хадамоти мустақили наشر ва омузишии «Логос»-ро таъсис доданд. “Логос” дар умум дар соли 2011 12 000 доллари америкоиро ба ДТМК фоида овард. Аз соли 2009 Вазорати маориф ДТМК-и ВМКБ-ро уҳдадор кард, ки ба ислоҳи мактабҳо берун аз манотиқи Бадахшон ва Рашт мусоидат намояд. ДТМК-и ВМКБ фаъолияти худро дар ду донишкадаи дигар дар Тоҷикистон, дар Кулоб ва Душанбе раванқ бахшид. Ин то ҳади зиёде ба тақвияти шӯбаи маорифи ноҳия ва вилоят мусоидат менамуд. Мушовирони ДТМК дар тайёр намудани намудҳои гуногуни мавод аз тарафи созмонҳои байналхалқӣ ва ташкилоти ҳукумати даъват карда мешаванд. Фаъолияти ДТМК низ мақоми байналмилалиро дорост. Кормандони он маҷмуаи курсу семинаро барои муаллимони маркази омузиши муаллимони вилояти Бағлон, Пулихумрӣ, Моҳи Май ва Шугнони давлати Ислонии Афғонистон гузаронданд. Донишкада инчунин ёрии амалии худро ба Шӯрои худидоракунии хонандагони мактабҳо дар саросари ВМКБ расонд. То ба имрӯз 70 мактабҳо дорои Шӯрои худидоракунии хонандагон мебошад. Марказҳои маводи таълимӣ (ММТ) дар ҳар мактабҳо ташкил карда шуданд. Марказҳо аз тарафи ДТМК-и ВМКБ бо маводи хом ва маводи омодаи тадрис аз қабилҳои дастурҳои илмӣ - методӣ, китобҳо ва ғ. таъмин мешаванд. Сардорони ММТ одатан беҳтарин муаллим дар мактабҳои асосӣ мебошанд. Ҳоло дар 111 мактаб ММТ фаъолият доранд. Дар соли 2011 бо дастгирии ДТМК як ассотсиатсияи мустақили муаллимони эҷодкор «Падида» бо фарогирии 166 омузгор ташкил шуд. Маҷмуи мақолаҳои онҳо интишор гардиданд. Дар соли 2011, ДТМК бо дастгирии Хазиная ОҶОҶОН таҳқиқоти интиҳонии 114 мактабҳои вилоятро, барои муайян намудани таъсири фаъолияти ДТМК ба пешрафту дастовардҳои хонандагон анҷом дод, нишон медиҳанд, ки бархе аз беҳбудҳои назаррас дар ҳамаи самтҳои тадқиқотгардида (истифодаи усули фаъоли таълим, истифодаи маводи иловагии таълимӣ, ҳамкории муалимон тавассути кор дар ММТ, фаъолияти иттиҳодияи методӣ ва барномаи ёрии амалӣ (барномаи менторинг) ва ҳамкории волидон ва омузгорон) дар тамоми мактабҳои омузишӣ назаррасанд. Ду арзёбиҳои ДТМК-ВМКБ аз тарафи мушовирони хоричӣ дар соли 2011 анҷом дода шуданд. Кумитаи аттестатсионии давлатӣ қору фаъолият ва дастовардҳои ДТМК-ро таҳлил намуда, бомуваффақият барои идома додани анҷоми кори хуб дар 5 соли оянда ба Донишкада иҷозатнома дод. Чон Эванс (2011), мушовири байналмилалӣ аз Инглистон фаъолияти 5 соли ҳамкории ДТМК бо Хазиная ОҶОҶОНро мавриди санҷиш қарор дод ва қайд намуд: “Яке аз дастовардҳои муҳими ДТМК он аст, ки он ҳамкориро бо дигар созмонҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ барқарор намуд ва аз тарафи ин созмонҳо ва мақомот мавриди эҳтиром қарор гирифт” (с. 76-77).

Донишкада як зухуроти ҷолиберо дар самти омузиш ва таълимот эҳсос намуд. Ин ба таври ошкорро дар озмуни вилоятӣ (12-27 июн 2012) муайян гардид. Донишомӯзон аз манотиқи дурдаст ба монанди шахсон, ки дар Хоруғ таъсис илм доранд, дониши хубро нишон доданд. Барои мисол, донишомӯзон аз ноҳияи Дарвоз 9 ҷой, ноҳияи Ванҷ 8 ҷой, ноҳияи Рушон 12 ҷой, ноҳияи Ишқошим 16 ҷой ва ноҳияи Шугнон 23 ҷойро ишғол намуданд, дар ҳоле, ки шаҳри Хоруғ бо имконот ва маводҳои ғани ба 20 ҷой муваффақ

шуд. Ин боварии мардумро нисбати мактабҳои давлатӣ баланд бардошт. Ҳамаи назарҳои дар боло зикргардида бар онанд, ки ДТМК-и ВМКБ як равшанкунандаи бархурди стратегӣ бо ҷаҳонишавӣ ва як мисоли ҳамкории бомуваффақияти бахши хусусӣ ва давлатӣ маҳсуб меёбад. Дар ибтидо дар ҳамкорӣ бо Ҳазинаи Оғохон ва ба сонӣ бо дигар созмонҳои ғайрдавлатӣ ва давлатӣ, ДТМК-и ВМКБ стратегияи ислоҳоти соҳаи маорифро тағйир, ҷойгузин ва тақвият дод. Бархе аз проблемаҳои ДТМК-и ВМКБ аз мавридҳои зер иборатанд: ДТМК аз тамоми ҷанбаҳои ҷаҳонишавӣ, неолеберализм истифода хоҳад бурд, то ки қисматҳои бехтарини онро гирад. Кӯшиш мекунад, ки ба аз ҳад зиёд бегонпарастӣ роҳ надода бо истифода аз хусусиятҳои миллӣ, сиёсати давлатӣ ва талаботи стандарти давлатӣ онро истифода намояд. ДТМК ҳозир аст, ки ба тамоми сохторҳои дигари байналхалқӣ ва давлатӣ, хусусӣ ҳамкорӣ намояд, то ки дар пиёда намудани барномаҳои онҳо чун машваратчи баромад намояд.

Адабиёт:

1. Андерсон-Левитт К. Местные значения, глобальное образование. Антропология и мир теория культуры. Нью-Йорк: Весь мир. (2003).
2. Булбулов Ҷ., Тақмили ихтисоси омӯзгорон: воқеият, маҳсулият, андешаҳо.-Душанбе: Ирфон, 2011. 200 стр.
3. Бузгалин А. Призрак "антиглобализма" // Свободная мысль - XXI.
4. Джонсон, Л. Таджикистан в новой Центральной Азии: геополитика, соперничества великих держав и радикальный ислам. Лондон, Великобритания: ИВ Тавриды. (2006)
5. Вилова И. (ред.), Globalization на полях. Образование и пост-социалистических преобразований в Центральной Азии (стр. 117-145 Шарлотт, Северная Каролина. ИАП, Inc
6. Лутфуллоев М., Дадактикаи муосир, Д., Маориф, 2000.
7. Мейер Дж., и Рамирес, Ф. Мир институционализация образования. В Schriewer, Дж. (ред.), дискурс формирование в сравнительному образованию (с. 111-132), Франкфурт: Питер Ланг. (2000).
8. Ниезов С. Последствия распада СССР о жизни и работе учителей в Таджикистане в А. Де Янг & S. Неупман (ред.), задача образования в Центральной Азии. (Стр. 327-356). Гринвич КТ: IGA Издательство.
9. Шарифзода Ф. Каримова И. Сулаймони С. Булбулов Ҷ. "Педагогикаи иртиботӣ", Душанбе: Ирфон, 2013 стр.15
10. Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 2. Душанбе: «Ирфон», 2010, 542 стр.
11. Эванс J. (2011) . Оценка Института профессионального развития. Хорог, ГБАО, Таджикистан. Отчет доступен в IPD ГБАО и Фонда Ага Хана, Душанбе.
12. Яблоко, М., Kenway Дж., & Sing, М. (ред.) (2005). Глобализация образования. Политика, педагогика, и политика. Нью-Йорк: Питер Ланг
13. Waljee, A. (2008). Исследование переходов: Гендерная образование, маркетингизация, и ислам в Таджикистане. В Fennell, S., & Арно, М. (ред.), Гендерное образование и равенство в глобальном контексте: концептуальные основы и ответные меры (стр. 87-110). Нью-Йорк: Рутледж.

Сарлавҳаи руси **

В статье говорится об анализе влияния глобализации в сфере образования, и на примере деятельности Института профессионального образования учителей Горно – Бадахшанской области, а также освещаются формы использования глобализации с учетом национальных ценностей.

Сарлавҳаи англисӣ **

The article is about the analysis of the impact of globalization on education, and on the example of the Institute for Vocational Education Teachers Gorno - Badakhshan, and also highlights the use of forms of globalization, according to national values.

НАВОВАРИҶОИ МЕТОДИЮ АМАЛӢ ДАР ТАҲҚИҚОТИ ПЕДАГОГӢ

ҲАКИМОВА БАҶНО,

*Донишқадаи Ҷарбии Вазорати мудофиаи
Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Мувофиқи талаботи Концепсияи корҳои тарбиявӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Дастури Вазири Мудофиа № 2 аз 18 феввали соли 2006 «Дар бораи корҳои ташкилию тарбиявӣ доир ба мустаҳкам намудани интизоми ҷарбӣ, қонуният ва талаботи ҳуқуқӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» сардорон (командирони) қисмҳои ҷарбӣ барои ҳолати омӯзиши сифатҳои ахлоқию равонӣ ва корҳои тарбиявӣ ва муовинони онҳо оид ба кор бо ҳайати шахсӣ барои аз ҷиҳати методӣ таъмин намудани ин корҳо ҷавобгӯӣ мебошанд.

Қувваҳои мусаллаҳ мактаби тарбияи ахлоқию ҷисмонии ҷавонон мебошад. Мо бояд ҷавонони ба хизмати ҷарбӣ даъват шударо ҳамеша дар рӯҳияи ватанпарастию садоқатмандӣ тарбия намоем. Замони ташкили Артиши миллӣ (с.1993) мутахассисон барои тайёр намудани афсарони ҷавон хело мушкили мекашиданд. Бинобар ин дар базаи Коллеҷи олии ҷарбӣ курсҳои кӯтоҳмуддат барои тайёр намудани афсарони хурд кушода шуд.

Дар шароити имрӯза вобаста ба мураккаб шудани вазъи сиёсӣ- иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, вучуд доштани муносибатҳои ғарибонамандӣ, саркашӣ намудани баъзе ҷавонон аз хизмати ҷарбӣ ва содир шудани ҷиноятҳои ҷарбӣ боз ҳам пурзӯр намудани корҳои тарбиявиро бо афсарону сарбозон тақозо менамояд. Дар омӯзондани курсантҳо барои ташкил намудани корҳои тарбиявӣ, методҳои корҳои тарбиявӣ масъалаҳои зерин мусоидат менамояд.

- шахсро омӯхта, рафтору кирдор, муносибати онҳоро ба вазифаҳои худ, ба шариконаш, ба дараҷаи шуурнокии ӯро дар зарурият иҷрои талаботҳои Савганди ҷарбӣ, оиннома ва фармону амрҳо муайян намудан;

- пурра мушаххас таҳлил намудани ҳолати ахлоқӣ – руҳии ҳайати шахсӣ;

- ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои фардии шахс, инкишофи ҷисмонӣ, ахлоқӣ, мансубияти динӣ, ҳангоми ташкили омодагии ҷангӣ, тартиботи оинномавӣ дар қисми низомӣ;

- таъсири доимӣ ба ахлоқи рафтори коллектив, муайян намудани сарварҳо дар гурӯҳҳои алоҳида, донишҷӯи анъана, расму маросимҳо ва дуруст ташкил намудани таъсири тарбияи коллектив бо ҳар як шахс;

- пешгӯӣ намудан ва пешгирӣ кардани ҳолатҳои низомӣ дар муносибати байни хизматчиёни ҷарбӣ (мисли маҳалгароӣ)

- мувофиқи қобилият ва маҳорат ҷо ба ҷогузориҳои командирон ба вазифаҳои сержантӣ

- донишҷӯи вазъи оилавии хизматчиён, мақсадҳои шахсӣ, нақшаҳои дурнамоӣ, меъёрҳои интиқоби дӯстон, муносибат ба масъалаҳои мустаҳкам намудани интизом ва тартиботи ҳуқуқӣ;

- дуруст ҷудо намудани шаклу усулҳои самаранокии таъсир ба ҳар як хизматчиӣ ҷарбӣ;

- ноил шудан ба инкишофи ҳамаҷаҳади шахсият ва қобилиятҳои он.

Ҳалли ин масъалаҳо танҳо дар сурати донишҷӯи назариявии шаклу усулҳои гузаронидани корҳои тарбиявӣ ва истифодаи онҳо дар фаолияти ҳамаҷуз мумкин аст.

Омухтани методҳои нави педагогӣ барои ташаккул додани шахсият, барои нигоҳ доштани интизоми ҳарбӣ дар ҷузъи томи хело аҳамияти калон дорад.

Дар педагогикаи ватанӣ дар шакли анъанавӣ усули асосии тарбия

УСУЛИ БОВАРИБАХШӢ ба шумор меравад, чунки нақши муаянкунадагӣ ва ташаккули сифатҳои муҳими инсонӣ-ҷаҳонбинии илмӣ, шуурнокӣ, бовариҳосилкунӣ ба он тааллуқ дорад.

Дар истифодабарии усули боварибахшӣ ду восита ба ҳам алоқамандро истифода мебаранд: боваркунонӣ бо сухан ва боварикунонӣ бо қор. Боварӣ аст, ки сухани хуби қорӣ ва ороштаю мустаҳкам аҳамияти калон дорад, бештар дар мо дар шакли ташкилии ин самт хатогиҳо чунон бисёр ҳастанд, ки онҳо дуруст намефаҳманд, вале зарур аст, ки ҳама вақт онро омӯзем, то тобеъон дар сухани мо ирода, маданиятноки, шахсиятро бинанд ва ин ниҳоят муҳим аст.

Бештар тарзҳо ва усулҳои маъмули бовариҳосилкунӣ бо сухан иборат аз: фаҳмондадихӣ, далелноккунӣ, инкоркунӣ- эродгирӣ, қиёскунӣ, муқоисакунӣ, монандкунӣ, ишора қардан ба нуфузмандӣ мебошад.

Самаранокӣ ва амалнокии усули бовариҳосилкунӣ аз як қатор шароитҳое, ки раванди ба вучуд омадани дониш, муқаррароти назариявӣ, ғоявиро ба ҳосил шудани боварии шахсии сарбоз осон мегардонанд, вобаста аст.

Шарти зарурӣ дар ин самт боварии ҳуди тарбиятдиҳанда, принципнокии он, алоқмандии сухан ва қори ӯ мебошад. Бомуваффақият боварӣ ҳосил қардан дар дигарҳо вақте муяссар мегардад, ки шахси ғӯянда ба сухани худ боварӣ дорад. Ин ниҳоят муҳим ва сифатҳои зарурии тарбиятдиҳанда мебошад. Боварии шахсии фармораво, боварӣ ба қори худ, ҳислати адолатнокӣ ҳамон мақсадҳое, ки барои он дар сафи Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмат менамояд, ба тарбиятгар имконият медиҳад, ки ба шури сарбозон таъсири хайрхоҳона расонанд.

Шарти муҳим ва зарурии бовариҳосилкунӣ ин адолатнокӣ, поквичдонӣ ва самимияти тарбиятдиҳанда, омодагии ӯ барои ҷавоб дода тавониш ба саволҳои муҳими рӯзмарра мебошад. Муваффақияти бовариҳосилкунӣ инчунин бо осонфаҳмӣ, оддӣ гуфта тавонишани фикри худ, истифодаи эмотсионалии онҳо, ёрии садои овоз, имову ишора аз тарафи фармонраво муяссар мегардад.

Шарти муҳими амалишавии усули бовариҳосилкунӣ дараҷаи дониши умумии илмӣ ва ҳарбӣ, маълумотнокӣ, фазилатнокӣ тарбиятдиҳанда, таҷрибаи ҳаёӣ ва хизмати ӯ мебошад.

Муваффақияти бовариҳосилкунӣ ин аз одоби педагогии тарбиятдиҳанда, аз тарафи ӯ фаҳмидани психологияи тобеон мебошад. Муносибати боадабона ба сарбозон беш аз ҳама кӯшиши самимии тарбиятдиҳандаро дар ёрӣ расонидан ба онҳо барои дарёфти ҳақиқат, ислоҳ қардани ақидаҳои хато ва нофаҳмиҳоро пешниҳод менамояд. Одоби зоҳир гаштани мағрурию-ҳавобаландӣ, дурушти муносибат, бадҷаҳлӣ, таънақуниро аз тарафи фармонравоён истисно мекунад.

Шарти зарурии таъмини муваффақияти бовариҳосилкунии сарбозон ин муносибати диференсиалӣ ба категорияҳои гуногуни хизматчиёни ҳарбӣ мебошад. Чизе, ки дар бовариҳосилкунии сарбозон ва сержантҳо самара медиҳад, на ҳамавақт дар байни афсарон қорбас қарда мешавад, чунки ҳардуи ин категория дорои таҷрибаи гуногуни ҳаёӣ ва таҳассусӣ буда, сатҳи маълумотнокӣ ва маданиятнокии гуногун доранд.

Шарти ҳатмии самаранокӣ раванди бовариҳосилкунӣ ин алоқамандӣ бо ҳаёт ва фаолияти ҳамаҷуз мебошад. Нишон додани маводи мушаххас аз ҳаёти ҷузъи томи, қисм ва Қувваҳои мусаллаҳ дар маҷмӯъ, боварибахшии сухан, исботнокӣ ва далелнокӣ, қувваи тарбиявиро баланд мебардорад.

Дар тарбияи сарбозон **УСУЛ МАШҚДИХӢ** ба таври васеъ истифода қарда мешавад. Машқдиҳӣ ҳамчун фаъолияти махсус аз тарафи сарбозон зуд-зуд

такроркунанда барои такмили маҳорати рафтори онҳо дар вазъияти гуногун, барои баланд бардоштани шуурнокӣ амали зарурӣ мебошад.

Усули машқ ба ҳар як тарбиятгар ва ба ҳуди тарбиятгиранда имконият медиҳад, ки ба зудӣ ба мақсадҳои ниҳони худ расанд: ба ҳам овардани сухан бо кори амалӣ, тасвиби алоқаҳои мустаҳаками сифатӣ ва хусусиятҳои хислати сарбозон. Моҳияти он аз ташкили чунин зисти ҳамарӯза ва фаъолияти сарбозон иборат аст, ки шуурнокии онҳоро мустаҳакам мегардонад, иродаи онҳоро пурдошт мегардонад, барои ташаккул додани одатҳои дурусти рафтор имконият медиҳад.

Имконияти тарбияи сарбозон бо роҳи машқ хело васеъ мебошад. Тамоми ҷанбаҳои зисти ҳарбӣ, таълими ҷангӣ ба инкишофи шахсияти сарбозон ба таври мусбӣ таъсир мерасонад, онҳоро водор мекунад, ки бо ҳамрияҳои худ зарурати ҳамгирӣ, тобӣ намудани рафтор ва амалро ба мақсади баланд бардоштани омодабошии ҷангии ҷузъу том пеш меорад. Маҳз дар рафти машқҳои ҷангӣ, навбатдорӣ ҷангӣ, чунин мақсади машқгирӣ ва мураккабиҳо ба вучуд оварда мешавад, ки шахсияти сарбоз сайқал ёфта, мардонагӣ кордонӣ таълим дода мешавад.

УСУЛИ муҳими тарбияи сарбозон ин **ИБРАТ** мебошад. Ибрати фармонраво, сарбозони беҳтарин, шахсиятҳои бузург дар раванди тарбия ҳамчун усул баромад намуда, ба шуурнокӣ, ҳиссиёт ва иродаи сарбозон таъсири муфид мерасонад. Маънои ин усул аз он иборат аст, ки таъсиррасонии мунтазам ва мақсадноки тарбитдиҳандагон бо ибрати шахси ба сарбозон, ва инчунин бо дигар ҷиҳатҳои мусбӣ ибратбахшӣ, ки барои хизмати намунавӣ ва тақлид сафарбар карда шудааст, асоси рафтори идеалӣ ва воситаи худтарбиятдиҳӣ мебошад.

УСУЛИ ҲАВАСМАНДКУНИ дар тарбияи сарбозон мавқеи муҳим дорад. Ҳавасмандкунӣ ҳамчун маҷмӯи тарзҳои мураббаи махсус ва воситаи ҳавасмандии моддӣ ва маънавии сарбозон баррасӣ карда мешавад. Дар ҳавасмандгардонӣ функсияи баҳогузорӣ ва ҳавасмандӣ мавҷуд аст. Ҳавасмандии моддӣ ва маънавӣ ба хизматчиёни ҳарбӣ барои дарк кардани сатҳи меҳнат дар ба ноилшавии вазифаҳои умумӣ, баланд бардоштани омодабошии ҷангии ҷузъу том (қисми ҳарбӣ), фикр кардани рафтори худ, мустаҳакам намудани хусусиятҳои мусбӣ хислат, одатҳои манфиатнок ёрӣ мерасонад.

Дар тарбияи ҳайати шахсии артиш, инчунин **УСУЛИ МАҶБУРКУНИ** низ истифода мешавад. Таҳти ин мафҳум системаи воситаҳо ва тарзҳои таъсиррасонӣ ба сарбозоне, ки қонун, оинномаи ҳарбӣ ва фармони фармонравоёнро риоя намекунад, бо мақсади ислоҳ намудани рафтор ва дар онҳо бедор кардани ҳиссиёти бовиҷдонона иҷро намудани қарзи ҳарбии худ фаҳмида мешавад. Маҷбур кардани инсон, яъне маҷбур кардани он барои иҷро намудани амру талаби фармонраво (сардор), коллектив ба манфиати иҷрои вазифаҳои мебошад, ки дар назди ҷузъу том, қисми ҳарбӣ гузошта шудааст.

Оинномаи интизомӣ талаб менамояд, ки танбеҳ шахсан ва дар назди саф эълон карда шавад. Эълони танбеҳ дар назди саф барои он иқдоми зарурӣ аст, ки гунаҳкор гуноҳи худ, масъулияти худро дар назди рафиқони худ ҳис намояд. Ин амал боз барои он зарур аст, ки метавонад рафтори ношоёми дигар сарбозони ҷузъу томиро пешгирӣ намояд.

Ҳамин тавр, системаи усулҳои тарбия дар эҳтироми манзалати инсонии сарбоз, инкишофи ҳамаҷарафаи шахсияти ӯ, қувваи рӯҳию ҷисмонӣ, қонеъ кардани талаботи моддӣ ва маънавии рӯзафзун асос ёфтааст. Усули асосии тарбия усули бовариҳосилкунӣ, бо баҳам омадани усулҳои ибрат, машқ, ҳавасмандгардонӣ ва танбеҳдиҳӣ мебошад. Байни ҳар кадоми ин усулҳо алоқамандӣ ва аз ҳамдигар вобастагии органикӣ мавҷуд аст. Аввал ба шахс бовар кардан, ба кори ӯ баҳо додан, аз баҳогузорӣ онро ҳавасмандгардондан, дар вақти баҳои паст гирифтани, барои хуб иҷро кардан супориш маҷбур кардан, машқнамудан ва дар охир ба ҳайати шахсӣ ибрат шудан аст. Маҳз ҳамин моҳияти технологияи тарбияро ифода менамояд.

Адабиёт:

1. Оинномаи интизомии Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе - 2001

2. Дастур оид ба методҳои корҳои тарбиявӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе- 2011
3. Концепсияи корҳои тарбиявӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе - 2001
4. Дастури Вазири Мудофиа № 2 аз 18 апрели соли 2006 «Дар бораи корҳои ташкилию тарбиявӣ доир ба мустаҳкам намудани интизоми ҳарбӣ, қонуният ва талаботи ҳуқуқӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон»
5. Воспитательная работа в Вооруженных сил Российской Федерации Учебная пособие Москва -2005

аннотатсияҳои русиву англисӣ нест**

ОМИЛҲОИ БОТИНИИ ПСИХОЛОГИИ СИННИ НАВРАСӢ

Асрор САТТОРОВ,

*ходими илмии Пажухишгоҳи рушди маорифи
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон*

Оила ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ дар рушди шахсият нақши муҳим дорад. Марҳилаи аввалини иҷтимоишавии кӯдак аз оила ва муносибати ҳамдигарии онҳо ибтидо мегирад. Оила пойдевори ҷомеа мебошад ва ҷомеа аз оилаи солиму бобарор манфиат мебинад. Носозгорӣ дар оила, рафтори нодурусти байниҳамдигарии волидон, муҳити дохилии оила метавонад бӯҳрони синни наврасиро ба миён биёрад.

Чанбаи муносибатҳои оилавӣ ифодагари роҳбарикунии оила аст. Баъзе падару модарон ба тарбияи фарзандон аҳамият надода, онҳоро ба ҳоли худашон мегузоранд ё ба тарбияи онҳо диққат намедиханд. Дуруст ё нодуруст будани рафтори онҳоро ба инобат намегиранд ва дар ҷояш ислоҳ наменамоянд. Гурӯҳи дигари волидон бошанд нисбати наврасон сахтгир буда, ба онҳо барои рафтори нодурусташон ҷазо медиҳанд. Таҳқиқҳо нишон додаанд, ки бачаҳои аз тарафи волидон тез-тез ҷазо мегирифтагӣ нисбати атрофиён як қатор хусусиятҳои манфии психологӣ, ба монанди бадхашмӣ, тундмизочӣ ва ғайра зоҳир мекунанд ва қариб 30%-и онҳо дар оянда нисбат ба кӯдакони худ ҳамин хел муносибат мекунанд.

Инчунин рушди психологӣ номутаносиби кӯдак дар оилаҳои бештар дида мешавад, ки падар нақши минималиро иҷро мекунанд. Ин маънои онро надорад, ки ҳамаи кӯдакони бепадар калоншуда дар оянда душвортарбия ва ҷинояткор мешаванд, аммо хатари ин дар ҷунин маврид зиёд аст.

Ба андешаи мо сабаби асосии мавҷуд будани мушкилӣ дар тарбияи мактаббачаҳо – ин муносибати нодуруст нисбат ба онҳо дар оила, мутобиқшавӣ ба муҳит, кӯшиши бо ҳар роҳ мустаҳкам кардани мавқеи худ дар гурӯҳҳои хурд мебошад. Дар аксари мавридҳо маҷмӯи ин сабабҳо амал мекунанд.

Чи тавре ки зикр гардид яке аз хусусиятҳои муҳимми наврасон аз он иборат аст, ки онҳо дар ин давра пайдошавии «ҳисси калонсолӣ» афзуда, водор мекунанд, ки онҳо ба ягон гурӯҳ ҳамроҳ шаванд. Ҳар як гурӯҳ анъанаҳои худро дорад ва анъанаҳои гурӯҳи наврасон, ки баъзан ба он ҷавонон ҳам дохил мешаванд, бештар аз чорҷӯбаи меъёрҳои ахлоқӣ берун мебарояд. Наврас худро ба ихтиёри гурӯҳ супорида аз ин фахр мекунанд ва ба ҳар рафтори нодуруст пайравӣ ва тақлид менамояд.

Дар ин гурӯҳҳо ҷангу ҷанҷолҳои байнишахсӣ ва бо гурӯҳҳои дигар сар мезананд. Дар клубҳо, кинотеатрҳо, мактаб, дар маҳалла, кӯча ва ғайра сабаби сарзадани нооромии мегардад, инчунин ихтилофҳо барои ба танзим даровардани муносибатҳо дар гурӯҳ ва ишғол кардани мавқеи намоён ба вуҷуд меоянд. Махсусан, баҳри «лидер» эътироф гардидан ва ба таъсири худ даровардани ҳамсолон, хоҳиши пайдо кардани обрӯю нуфуз «авторитет» ва амалҳо идома меёбанд.

Яке аз амалҳои номатлуб дар байни наврасон дуздӣ мебошад, ки сарчашмаҳои онро дида мебароем. Наврасон дар ин давра «фалсафаи» худро доранд: аз худихо дуздидан мумкин нест, аз бегонаҳо мумкин аст. Қайд кардан лозим аст, ки аксарияти наврасони ҳуқуқвайронкунанда чизҳои одамони бегонаро на барои ба даст овардани боигарӣ, балки барои намоиш додани нотарсӣ зӯран мегиранд ё медузданд. Пулу моли ба даст овардашонро байни рафиқону шиносҳояшон тақсим намуда, бо ин амал «каҳрамонии» худро нишон доданӣ мешаванд. Онҳо ин амалу рафтори худро дуздиву ҷинояткорӣ намехисобанд. Онҳо одатан дашномҳои қабех дода, бо роҳи зӯрӣ ва фишор чизу моли дигаронро кашида мегиранд ва бо ин восита худро нотарс нишон медиҳанд, на ҷинояткор, яъне онҳо ҳоло ҳам намефаҳманд, ки ҷиноят чист?

Ин гуфтаҳо далели онанд, ки гурӯҳ ба ташаккулёбии хусусиятҳои наврасон таъсир мерасонд ва ин хусусиятҳо дар онҳо вобаста ба анъанаҳои гурӯҳ ташаккул меёбанд.

Л.С. Виготский зинаи синнусолии наврасонро омӯхта ба ҷунин хулоса омадааст, ки дар инкишофи шахсияти наврасон омили иҷтимоӣ, алоқаи наврасон ба олами

ихотакарда аҳамияти калон дорад. Ў қайд карда буд, ки тағйироти муҳими биологичинсӣ ва равоние, ки ба даври гузариш хос аст, ба муҳити атроф алоқаи зич дорад

Меҳру муҳаббат дар синни нарасию ҷавонӣ Дар рафти айёми ҷавонӣ ва махсусан дар муносибатҳои дастҷамъии байни ҷавонон талабот нисбат ба дӯстӣ, меҳру муҳаббат зиёд мешавад. Аз ин рӯ, барои наврасон ва ҷавонони то 15-16 сола дӯстӣ яке аз сифатҳои неки инсонӣ ба шумор меравад. Ҳисси дӯстии айёми ҷавонӣ нисбат ба синни наврасӣ устувортару самимона, бегаразонаю мустаҳкам мебошад.

Агар ҳиссиёти дӯстӣ дар синни наврасӣ дар асоси фаъолияти якҷоя, хоҳишу хавасҳои тарафайн онҳоро муттаҳид намояд, пас дар айёми ҷавонӣ дар мадди аввал ҷиҳатҳои зоҳирӣ ва ҳолатҳои эмотсионалӣ меистад. Дар айёми ҷавонӣ бештари хонандагон бо ҳамсолони худ дӯстӣ мекунанд. Вале духтарон кӯшиш мекунанд, ки бо духтарони нисбатан калонсол дӯстӣ кунанд ва онҳоро дӯстӣ худ интиҳоб намуда, кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки дар ҷамъомадҳо бо одамони гуногунсол вохӯранд ва якҷоя сӯҳбат ороянд.

Дӯстӣ дар синни калони мактабӣ, ки нисбатан самимона аст. Ба ҷавонони ин синну сол, бештар имкон медиҳад, ки орзу кунанд, дар бораи худ ва ҳиссиёти худ ба дигарон бештар нақл кунанд, рози дил гӯянд ва хоказо.

Дӯстии самимона дар духтарон нисбат ба писарон барвақтар ба вучуд меояд ва бо мақсаднокии худ фарқ мекунад. Баъзеи онҳо дӯстии ҷуфтӣ яъне як дӯст доштанро эътироф мекунанд, дуюминҳо ду-се нафар дӯст, рафиқи бештарин доштанро меписанданд.

Бояд гуфт, ки масъалаи дӯстӣ дар байни ҷавонписарон ва ҷавондухтарон аз тарафи педагогҳо ва равоншиносон пурра таҳқиқ карда нашудааст. Масъалаҳои ҳисси дӯстӣ, рафоқат дар байни ҷавонон ва духтарон солҳои охир аз тарафи як қатор олимони соҳаҳои иҷтимоишиносӣ, педагогҳо ва равоншиносон (Мудрик А.В., Кон И.С., В.А. Лосенко, олими фаронсавӣ Б. Зазо, маҷористон Ф. Патакин. олими амрикоӣ Д.Кендел ва дигарон) мавриди таҳқиқот қарор гирифтааст.

Дар таҳқиқоти равоншинос И.С.Кон барои муайян намудани меъёрҳои дӯстӣ дар айёми ҷавонӣ ва хонандагони синфҳои болоӣ дар шакли зайл таҷриба гузаронида шудааст. Бо ин мақсад ба хонандагон якҷанд ҷумлаҳои нотамои пешниҳод карда шуд: «дӯст он аст, ки», «бо дӯст ман доимо....», «дӯст ва ошно он аст, ки» «бо дӯст «ман доимо,»» «дуст ва ошно» як чиз нест, чунки». натиҷаи ҷамъбасти таҷрибаи гузаронидашуда, ки ҷавонон ду меъёри дустиро ба эътибор мегиранд, «дӯстие, ки дар асоси ёрии байниҳамӣ, вафодорӣ ва садоқат барқарор мешавад ва дар ҳолати дигар дӯстӣ дар асоси ба эътибор гирифтани хусусиятҳои фардӣю психологӣи якдигар ба вучуд меояд. Ҷавоби хонандагон чунин буд: «касе, ки маро фаҳмида метавонад» «касе, ки маро дӯст медорад», «бо касе, ки дар ҳама мавзӯӣ гуфтугӯ кардан мумкин аст» ва ғайра. Гарчанде ки ҷавобҳои сода дар ин синну сол бештар мушоҳида шаванд ҳам, вале бо баробари тағйир ёфтани синну сол ҷавобҳои онҳо низ тағйир меёбанд. Аз ин ҷиҳат, дӯстии байни духтарон нисбат ба писарон бештар ба назар мерасад. Лекин дар байни ҷавонони шаҳр нисбат ба ҷавонони деҳот робитаи дӯстӣ зиёдтар мушоҳида карда мешавад ва ин арзи дӯстӣ устувортар аст. Дӯстии хонандагони синфҳои болоӣ бою рангин мебошад. Вай аз вақтгузаронии якҷоя то рози дилгӯии тарафайн, гуфтугӯи ошкоро барин масъалаҳоро дар бар мегирад.

Яке аз арзишҳои психологӣи айёми ҷавонӣ аз он иборат аст, ки вай мактаби худкушӣ, гуфтугӯии ошкоро ва мактаби омӯхтани хусусиятҳои хубу бади якдигар мебошад. Дар синни 15-16 солагӣ ҷавонписарон ва ҷавондухтарон бештар бо ҷавонон ва духтарони калонсол ба дӯстӣ кардан хоҳиш доранд. Чунки дар вақти бо одамони нисбатан калонсол муносибат намудан, навигариҳо ва воқеаҳоеро фаҳмида мегиранд, ки аз ин пеш онҳоро нашониданд буданд.

Таҳқиқоти гузаронидаи И.С. Кон ва В.А.Лосенков нишон дод, ки 75-80 % хонандагони синфҳои болоӣ бо ҳамсолон 18-19 %-и онҳо бо калонсолон ва 1-4 % ҷавонон бо хурдсолон хоҳиши дӯстӣ кардан доранд. Аз рӯи таҳқиқоти олимони маълум мешавад, ки дар ин синну сол ҷавонон бо ҳамсолони худ дӯстӣ карданро афзалтар

медонанд. Чунин маълумотро равшиноси франсавӣ низ тасдиқ кардааст. Ӯ нишон медиҳад, ки духтарони синфҳои болоӣ бештар бо ҷавонони ҳамсоли худ робитаи дӯсти карданро эътироф мекунанд: «бо ҷавони ҳамсоли худ робитаи дӯсти кардан осонтар аст», «бо ҳамсолони худ бе мушкилӣ кӣ будани худро нишон дода метавонӣ» «калонсолон барои мо намунаи ибрат мебошанд ва аз онҳо он чизеро ки мо намедонем, омӯхтан мумкин аст»»

Хонандагони синну соли калони мактабӣ бо хусусиятҳои эмотсионалии худ фарқ мекунанд. Онҳо ба ҳама чизҳои наву ғайримуқаррарӣ, одамони бегона, корҳо, мақсад, ҳодисаю воқеаҳо ба зудӣ тавачҷӯх зоҳир мекунанд, гарчанде ки ин ҳавасҳо дуру дароз давом намекунанд. Онҳо дар ин муддат бисёр чизҳои навро аз худ карда метавонанд. Барои он ки бошуурона чизҳои нав ва одамони бегонаро доништа гиранд, бояд ҳудашон онро ҳис кунанд ва аз нуқтаи назари таҳқиқӣ ба онҳо баҳо дода, ҳулосаҳои даркорӣ бароранд. Муносибати дӯстӣ дар байни ҷинсҳо, алалхусус дар духтарон нисбат ба писарон 1,5 сол барвақтар ба вучуд меояд. Аз рӯи хусусиятҳои зухуроти психологӣ худ нисбатан хеле ҳассос, бой ва рангин ифода меёбад.

Таъсири воситаҳои ахбори умум ба бӯҳрони синни наврасӣ хеле назаррас аст. Муҳити иҷтимоӣ ба ташаккулёбии хусусиятҳои психологӣ наврасон таъсири сахт мерасонад. Тавре ки дар боло қайд кардем дар шаҳр нисбат ба деҳот ба балоғатрасии ҷинсӣ, инкишофи ҷинсӣ барвақтар ба амал меояд ва ин албатта боиси барвақтар ташаккул ёфтани хусусиятҳои ба худ хоси психологӣ онҳо мегардад. Воқеан, дар наврасоне, ки инкишофи ҷинсиашон дертар ба амал меояд, бӯҳрони психологӣ бе ягон мушкилӣ мегузарад. Ҳамин нуқтаи назарро ба эътибор гирифта, гуфтан мумкин аст, ки бӯҳрони психологӣ синни наврасӣ дар наврасоне, ки дар шаҳр зиндагӣ мекунанд нисбат ба наврасоне, ки дар деҳа зиндагӣ мекунанд шадидтар мегузарад.

Мавриди қайд аст, ки воситаҳои ахбори умум, махсусан, телевизион дар навбати худ ба ташаккулёбии хусусиятҳои шахсии наврасон бетаъсир намерасонанд.

Мушоҳидаи намунаи рафтори ношоями ҳамсолону калонсолон тавассути барномаҳо ва филмҳои гуногуни телевизионӣ боиси роҳҳои нави зоҳиршавии рафтори номатлуби наврасон мегардад.

Мувофиқи маълумоти омӯрӣ дар оилаҳои муқаррарӣ ба ҳисоби миёна телевизион дар як рӯз то ҳафт соат кор мекунад, ки ба ҳар як аъзои оила чор соат рост меояд. Бачаҳои синни томактабӣ ва наврасон назар ба дигарон ба тамошои барномаҳои телевизионӣ бештар майл ва вақт доранд. Майли бачаҳои синни хурди мактабӣ ва наврасон ба тамошои барномаҳои сахнаи фантастикидошта бештар аст, чунки олами фантазияи онҳо бениҳоят бою рангин аст.

Масалан як сухани ношоистаро муддати дароз такрор мекунем. Дар ин ҳолат чӣ ҳодиса рӯй медиҳад? Маълум аст, ки дар ҳолати мазкур реаксияи эмотсионалӣ «хомӯш» мешавад. Ба пуррагӣ гуфтан мумкин аст, ки тамошои ҳазорҳо ҳолатҳои бераҳмӣ ва зидди меъёрҳои ахлоқӣ ба «караҳтшавии» эмотсионалӣ бурда мерасонад, яъне шахс ба ангезандаи эмотсия мутобиқ мешавад. Дар ин ҳолат реаксияи эмотсионалӣ чунин мешавад: «ин маро тамоман ба ташвиш намеорад».

Мутаасифона солҳои охир ба ҷумҳурии мо теъдоди зиёди филмҳои хоричӣ ворид карда шудаанд, ки дар худ сахнаи зӯрварӣ, куштор, амалҳои зидди иҷтимоӣ ва фиску фучурро таҷассум мекунанд. Тамошо кардани ин ин сахнаҳо чунин натиҷа медиҳад:

1. Барои зиёдшавӣ ва мустаҳкамшавии хусусиятҳои манфии наврасон аз қабилӣ бадхашмӣ, тундмизочӣ, қаллобӣ, бераҳмӣ ва ғайра замина тайёр мекунанд.
2. Идроки тамошобинро нисбати рафторҳои ношоям паст карда, тасаввуроти онҳоро аз байн мебарад.
3. Боиси пеш аз мӯҳлат инкишофёбии ҷинсии наврасон мегардад.
4. Ба коста гардидани сатҳи ахлоқию маънавии кӯдакону наврасон сабаб мешавад.

Ташаккулёбии худшиносӣ, пайдошавии ҳисси калонсолӣ ба он сабаб мешаванд, ки наврасон ба худ ва имкониятҳои худ бештар баҳо доданӣ мешаванд, яъне худбаҳодиҳӣ, ки аломатҳои аввалини он дар зинаҳои поёнии синнусолӣ пайдо мешавад,

ташаккул меёбад. Вале мушкилиҳои дар инкишофи ҷисмӣ, муносибат ба калонсолон ва муҳит, инкишофи психикии наврасон баамаломата боиси номутаносибии худбаҳодихӣ мегарданд.

Гуфтаҳои болоро таҳлил карда, кайд менамоем, ки чунин омилҳои ботинию беруни ба бухрони психологии синни наврасӣ таъсири ҷиддӣ мерасонанд:

- омилҳои биологӣ /ба балоғатрасии ҷинсӣ, инкишофёбии ҷисмӣ/;
- омилҳои иҷтимоӣ /оила, ҳамсолон, воситаҳои ахбори умум/;
- ҳолатҳои ботинии психологӣ /изтиробнокӣ, худбаҳодихӣ, ҳолатҳои эмотсионалӣ, дараҷаи бадҳашмӣ ва хусусиятҳои характер/.

Дар хонандагони синфҳои 10, 11-ум кӯшиши баланд бардоштани дараҷаи маданият зиёд гардида хоҳиши хондани адабиёти бадеӣ, шунидани жанрҳои мусиқӣ, тамошои асарҳои рассомӣ, театр, кино ва ғайра пайдо мешавад.

Дар ин синну сол духтарон бештар ба хондани асарҳои бадеӣ, шеърҳои дostonҳо мароқ зоҳир мекунанд. Онҳо бештар ба шунидану замзама кардани сурудҳои замонавӣ мароқ дошта, ба кинофилмҳои, ки дар бораи ишқу муҳаббат, дӯстию вафодорӣ нақл мекунанд, ҳавас доранд.

Духтарони наврас ба қаҳрамонони образи занони кинофилмҳо пайравӣ карда, ба сару либоси худ диққат медиҳанд ва мӯйҳои худро ба монанди онҳо ороиш дода, худро ба ҷои онҳо тасаввур намуда тақлидкорӣ мекунанд.

Санъати мусиқӣ дар ҳаёти наврасон мақоми хоса пайдо мекунад. Онҳо шеърҳо ба оҳанг дароварда замзама мекунанд, дар тӯю тамошоҳо бо суруду рақси худ диққати хозиронро ба худ ҷалб карда, дар мактаб аъзои фаъоли маҳфили худфаъолияти бадеӣ мешаванд.

Хулоса: Баъзе омилҳои ботинии бухрони психологии бавучудоварандаи синни наврасии писару духтаронро педагогикаи ниёгон дар ғанӣ гардидани маънавиёти хонандагон, духтарони синфҳои болоӣ нақши муҳим бозида, дар тарбия ахлоқи ҳамидаю рафтори шоистаи онҳо маводи арзишноке пешниҳод менамояд.

Пас аз қабул гардидани санадҳои меъёрию ҳуқуқии давлатӣ вобаста ба таълиму тарбияи наврасону ҷавонон тарбия дар мамалакат мазмуни нав пайдо намуд. Яъне моҳият, мақсаду вазифаҳо ва мазмуни тарбияи ҷавонон комилан бо арзишҳои ахлоқӣ ва фарҳангии миллати куҳанбунёдамон мутобиқ кунонида шуд. Аз ҷумла, дар Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид шудааст, ки: «Рушди минбаъдаи он ба тарбияи шахсиятҳои сатҳи баланди ахлоқӣ, дунёи пурғановати маънавӣ, фикру ҷисми солим, эҳсоси баланди ватандӯстӣ ва ҳудогоҳии миллидошта, риоягари қонунҳо, ҳуқуқҳо, озодиҳо, заҳматписанду зебопараст, сарфаю сариштакор, ботаҳаммулу тоқатпазир, масъулиятшиносу фаъол ва созандаю эҷодкор вобаста аст. Тарбияи чунин шахрвандон вазифаи давлат, ҷомеа ва оила аст».

Хусусиятҳои ҷоришавӣ ва давомнокии синни наврасӣ асосан ба дараҷаи инкишофёбии ҷамъиятӣ вобаста аст ва ҷамъият дар навбати худ ба ташаккулёбии хусусиятҳои психологии наврасон таъсир мерасонад.

Аз ин ҷост, ки созгории иҷтимоӣ бештар ба қолиб ва маҳорати иҷтимоӣ таъя намуда, ба робитаҳои самаранок ва боэътимоди хонаводагӣ мактаб ва духтарону писарон, ҳамрангӣ бо ҷомеа ва созгории зистӣ раванӣ вобастагии амиқ дорад.

А д а б и ё т :

1. Каменский Я.А.-М. :Изд.Дом Ш. Амонашвили.-1996.-Антология гуманной педагогики.
2. Ушинский К.Д. Собрание педагогических сочинений/ Под ред. А.Н.Еголина. – М.;Л.:Изд-во АПН РСФСР, 1948.-Т.2.
3. Абдурахмони Ҷомӣ Баҳористон. – Душанбе: Адиб, 1987.(Весенний сад).
4. Выготский, Л.С. Педагогическая психология / Под редакцией В.В. Давыдова/. – М., 1991.- 284 с.
5. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (03-2006)

6. Унсурулмаолии Кайковус. Қобуснома. – Душанбе: Маориф, 1979.
7. Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Ирфон, 1994.- 80с.
8. Қуръони Мачид / Тарҷ. Абдулҳамиди Ояӣ. – Душанбе, 2003.- 504с. (Каран)
9. Лутфуллоев М. Педагогикаи шафқат. – Душанбе: Маориф, 1994.(Педагогика милосердие).
10. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Аҷам. – Душанбе: Маориф, 1997.(Возрождение педагогикаи Аҷама).

ФАКТОРЫ ВНУТРЕННЕГО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

SATTOROV A.

В статье речь идёт о семье как основании общества и её роли в воспитании детей, особенно детей подросткового возраста. Автор статьи считает, что развитие личности детей подросткового возраста – это социальный фактор и их связь с окружающим миром, которое имеет важное значение для психологического состояния детей.

Ключевые слова: *воспитание, фактор, подросток, родители, особенности подросткового возраста, развитие личности, эмоция.*

INTERNAL FACTORS, CREATES PSYCHOLOGY CRISIS FOR TEENAGER'S AGE

SATTOROV A.

In this article the speech about the family how the base of society and its role in upbringing of children, especially for the age of teenagers. The author of the article consider, that the develop of the children how person – it is the social factor and their communication with surround world, which has the important mean for psychology state of children.

Key words: *upbringing, factor, teenager, parents, the particularity of the teenager's age, the develop of the children, emotion.*

ТАЪЛИМИ ШАРҲИ ҲОЛ ВА ШЕЪРИ «ЗАБОНГУМКАРДА»-И ЛОИҚ ШЕРАЛӢ ДАР СИНФИ VII

Мунаввара ТУРСУНОВА,

муаллими калони кафедраи

методикаи таълими забон ва

адабиёти тоҷики ДДОТ ба номи С. Айни

Барои таълими ҳаёт ва эҷодиёти Лоиқ Шералӣ дар синфи VII барномаи таълими адабиёти тоҷик (с.2007) ду соат муқаррар намудааст, ки зимни ин ду соат аз эҷодиёти ӯ таълиму таҳлили се шеър-«Забонгумкарда», «Ба модарам», ва «Корези Фирдавсӣ» дар мадди назар аст. Аз ин лиҳоз, дарси аввалро бо номи «Тарҷумаи ҳоли Лоиқ Шералӣ, қироат ва шарҳи шеъри «Забонгумкарда»-и ӯ ва дарси дуюмро бо унвони «Ба модарам» ва «Корези Фирдавсӣ» ташкил намудан лозим меояд.

Мақсади таълими дарси аввалро масъалаҳои шинос намудани хонандагон бо ҳаёт ва фаъолияти Лоиқ Шералӣ, шарҳи мухтасари мазмуну мундариҷаи шеърҳои адиб ва маҳс дар мисоли шарҳи мазмун ва ғояи шеъри «Забонгумкарда» дар рӯҳияи дӯст доштани забони миллати худ тарбия намудани онҳо ташкил медиҳад. Ҷамҷунин, қисман баррасии нақшии дар маводи забоншиносӣ доштаи шеъри мазкурро таъкид намудан яке аз ҳадафҳои мост дар ин навиштаҷот.

Дар ин дарс, ба чуз китоби дарсӣ ба ҳайси аёният ва воситаи дидактикӣ таблитса, осори адиб, varaқчаҳо ва воситаҳои техникӣ мавриди истифода қарор дода мешавад.

Муаллим пурсиши мавзӯи гузаштаре, ки ба мазмуну ғояи шеърҳои Аминҷон Шукӯҳӣ бахшида шуда буд, чамъбааст намуда, унвони мавзӯи навбатиро бо номи «Тарҷумаи ҳоли Лоиқ Шералӣ, қироат ва шарҳи шеъри «Забонгумкарда»-и ӯ дар тахтаи синф сабт намуда, ҳамзамон, таблитсаро ба диққати хонандагон пешкаш менамояд.

Муаллим дар ду-се дақиқаи аввали баёни мавзӯъ аз воситаи техникӣ (DVD ё роёна (компютер) истифода намуда, сабти симо ва садои Лоиқро мешунавонад. Сипас, бо ифоданок қироат намудани байтҳои зерин:

Туй буду набудам, миллати ман,
Туй самти сучудам, миллати ман.
Суруди умри ман поён пазирад,
Ту мехонӣ сурудам, миллати ман...

Доир ба тарҷумаи ҳоли Лоиқ Шералӣ маълумот медиҳад, ки мазмунан чунин бояд бошад: Мисраъҳое, ки ҳоло ман қироат намудам, ба қалами шоири бузурги муосири тоҷик Лоиқ Шералӣ мансубанд. Ӯ, Лоиқ Шералӣ, 20 майи соли 1941 дар деҳаи Мазори Шариф, воқеъ дар ноҳияи Панҷакенти Тоҷикистон зода шудааст.

Лоиқ соли 1954 пас аз хатми мактаби ҳафтсолаи деҳаи Мазори Шариф ба омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Панҷакент дохил шуда, соли 1958 онро хатм кард. Вале бо хатми омӯзишгоҳи мазкур хонданро қатъ накард. Ӯ бо маслиҳат ва пуштибонии бародари фозилаш Қоришариф соли 1959 ба факултети забону адабиёт ва таърихи Донишгоҳи омӯзгории ш. Душанбе ба номи Т. Г. Шевченко дохил шуда, онро соли 1963 хатм намуда, фаъолияти меҳнатиашро дар пойтахт, яъне дар Душанбе, оғоз намуда, барои хизматҳои шоёнаш, хусусан, дар ҷодаи рушду нумӯи шеъри тоҷикӣ ва маҳз барои маҷмӯаи «Ҳоки Ватан» ва «Илҳом аз «Шоҳнома» соли 1978 ба гирифтани ҷоизаи давлатии ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ ноил гардида, соли 1999 сазовори ҷоизаи байналмилалӣ «Нилуфар» доништа шуда, ҳамчун Шоири Халқии Тоҷикистон низ шинохта шудааст.

Баъдан, муаллим як порчаи шеъри «Забонгумкарда»-ро ифоданок хонда мазмунашро шарҳ дода, сипас, бо хоҳиши ӯ ҳар як хонандаи синф аз шеър порчаеро ифоданок хонда, мазмунашро мувофиқи фаҳмиши худ баён месозад.

Мазмуни шеъри «Забонгумкарда»-и Лоиқ хонандаро ба азиз доштани забони модарӣ, хуб омӯхтани он, дар муоширот, умуман, дар ҳамаи мавридҳо хубу мақсаднок қор бурдани он ҳидоят мекунад. Аз мазмуни шеър бармеояд, ки агар соҳибони ин забон забонии модарии худро дуруст надонанд, онро фаромӯш кунанд ва бо он хубу бегалат сухан накунанд, онҳо ба ватангумкардаҳо шабоҳат доранд. Дар ин шеър таъкид мешавад, ки агар шахс забони модарӣ ва гузаштаи худро фаромӯш кунад, ба андешаи шоир, беватан аст. Ба гуфтаи шоири забондӯст, агар ҳар кас чиро гум кунад, боз меёбад, вале забони модарино гум кардан, ин худро гум кардан аст.

Ғояи асосии ин шеър ташвиқу тарғиби забонмӯзӣ ва дар ҳамин радиф дӯст доштани хоку оби Ватани азизи мо- Тоҷикистон аст. Чунки забон ҳамчун яке аз рукнҳои асосии давлатдорӣ буда, ба ҳамин хотир шоири миллатдӯст Лоиқ Шералӣ таманно намудааст, ки иттиҳоду якдигарфаҳмиро таъмин намудан дар Ватани мо ва ҳисси забони миллати ҳешро эҳтиром намуданамон вобастагии қавӣ дорад.

Дар лаҳзаи мустаҳкамкунӣ бо баёни гуфтаҳои фавқ, ки мухтасари тарҷумаи ҳоли Лоиқ Шералӣ ва мазмуну ғояи шеъри «Забонгумкарда»-и ӯро фаро гирифтааст, муаллим бо мақсади санҷиши дониши шогирдон бо саволу супоришҳои зерин ба аҳли синф муроҷиат мекунад:

1. Лоиқ Шералӣ кай, дар кучо таваллуд шудааст?
2. Лоиқ кай омӯзишгоҳи омӯзгориро хатм кардааст?
3. Фаъолияти адиб баъди хатми донишгоҳ асосан дар кучо оғоз ёфтааст?
4. Нахустин шеъри Лоиқ чӣ ном дошт?
5. Лоиқ сазовори қадом ҷоизаҳо гардидааст?
6. Мазмуни шеъри «Забонгумкарда»-ро нақл кунед?
7. Оқибати забони модарино гум кардан ба чӣ меорад?
8. Тақдири забонгумкардагон аз назари шоир чӣ тавр анҷом меёбад?
9. Аз ғояи ин шеър чӣ бар меояд?

Сипас, муаллим дар анҷоми ҷавобҳои дар заминаи саволҳои фавқ ба вуқӯъ омада хатман қироати хониши бадеӣ ва ифоданоки хонандагонро доир ба шеъри «Забонгумкарда» бояд ба роҳ монад. Ин лаҳза хонандагон шеъри «Забонгумкарда»-ро бо навбат аз китоби дарсӣ қироат намуда, мазмунашро аз рӯи фаҳмиши худ шарҳ медиҳад, ки ҷо- ҷо кӯмаки омӯзгор низ зарурат пайдо мекунад.

Сипас, муаллим барои фаҳмиши ҳамаи хонандагонро марбут ба мазмуни шеъри «Забонгумкарда» пурратар намудан ҳудаш иловаҳо намуда, аҳамияти тарбиявии онро бори дигар шарҳ медиҳад.

Албатта, дар ҷараёни мазмуни порчаҳои хондашударо нақл намудани хонандагон, муаллим барои ба фаҳмиши ҳақиқии хонандагон боварӣ намудан баъзе саволҳо медиҳад.

Ҳамчунин, барои хуб сарфаҳм рафтани хонандагон ба мазмуни шеъри мазкур калимаҳои душворфаҳмро дар тахтаи синф бо шарҳашон сабт менамояд, то ки онҳо ҳам ин калимаҳоро дар дафтари луғаташон навишта гиранд, масалан, чунин калимаҳоро:

доварӣ- сарварӣ

хештан- худ

ганҷ – дорой, боигарӣ, сарват

сучуд- сачда, сачдагоҳ

фар – рӯшноӣ, нур, чароғ

зиштрӯ– безеб, бадрӯй, муқобили зебо

Ҳамин тариқ, пас аз баррасии мазмуну мундариҷа ва ғояи шеъри «Забонгумкарда» аз тарафи хонандагон зимни саволу супоришҳои додашуда муаллим

вазифаи хонагиرو, ки иборат аз кироати шарҳи ҳол ва шеърӣ мазкури Лоик аст, эълон намуда, ҳамзамон, аз ёд кардани онро аз китоби дарсӣ бояд супориш ҳам диҳад.

Хулоса, ворид шудани таълими шеърӣ «Забонгумкарда» -и Лоик Шералӣ дар барнома аз ҳар чихат барои хонандагон мувофику ибратомез аст. Чунки дар баробари хондан ва аз худ кардани ин шеър дар ниҳоди ҳар хонанда меҳри бештаре ба забони модариаш пайдо гардида, дар густариши ҳисси Ватандӯстӣ ва зебопарастии онҳо таъсири назаррасе хоҳад расонд.

Ниҳоят, бояд таъкид намуд, ки шеърӣ мазкурро барои таҳлил дар чараёни таълими мавзӯи «Ибора» дар синфи VIII истифода намудан ҳам мувофиқ аст. Зеро дар он ҳамаи хели алоқаи калимаҳо дар ибора, чунончи, алоқаи изофӣ (бахти ҷавон, ганчи равон, ними ҷаҳон, панди падар, забони ҳамдилӣ, забони модарӣ, шири модар, қадри сухан), алоқаи вобастагӣ (дар ҷаҳон гумкардае, дар замон гумкардае, бо чандин забон) ва алоқаи ҳамроҳӣ (нишон гумкарда, бенишон гумкарда, ину он гумкардагон, қадри сухан гумкарда, боғу чаман гумкарда) ба назар мерасад, ки дар заминаи чунин миолҳо шарҳи ҳелҳои ибора аз чихати таркиб, яъне сохт, ки сода (нишон гумкарда, шири модар, қадри сухан, забони модарӣ) ва мураккаб (қадри сухан гумкарда, боғу чаман гумкарда, ину он гумкардагон) мешаванд, низ басо нишонрас хоҳад буд.

Адабиёт:

1. Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои V-XI. – Душанбе, 2007.
2. Тоиров У., Зикиров Х., Мӯсоев М. Адабиёти тоҷик (барои синфи VII). – Душанбе: Мавлавӣ, 2008.
3. Гулназар. Лоик чун Лоик. – Душанбе: Сурушан, 2000.
4. Сорбон. Лоикнома (Ёднома). Душанбе: Адиб, 2001.
5. Марсияи хуршед. Таҳияи Ориёнфар (Сафар Абдулло). – Москва, 2001.
6. Усмонҷон Ғаффоров. Шаҳбози осмони сухан. – Душанбе: Адиб, 2007.

ТАЪЛИМИ ШАРҲИ ҲОЛ ВА ШЕЪРИ «ЗАБОНГУМКАРДА»-И ЛОИК ШЕРАЛӢ ДАР СИНФИ VII

ТУРСУНОВА М.

В данной статье автор говорит о цели стиха «Забонгумкарда» (теряющий язык) патриотического поэта Лоика Шерали, о истинной любви к родному языку, что является одним из причин самопознания, и наставляет учеников на это. Особенно, подчеркивание языковых особенностей стих поэта, сказывается на другие познавательные стороны этой статьи.

Ключевые слова: стих «Забонгумкарда (теряющий язык), дидактический материал, объяснительный метод, технические средства, таблица, тетрадь для словаря.

*Аннотатсияҳои англисӣ нест****

**ФОРМИРОВАНИЕ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ С ОГРАНИЧЕННЫМИ
ВОЗМОЖНОСТЯМИ ПУТЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

*ГУБАНОВА Л.А.,
канд. пед. наук, научный сотрудник ИРО
СУЛТОНОВ М.,
начальник отдела педагогической
коррекции и инклюзивного образования ИРО*

Мы живем в XXI веке - веке высоких информационных технологий. В настоящее время мы его характеризуем глобальным ростом объема информационных потоков. В последние десятилетия мир переживает переход от «индустриального общества» к «обществу информационному». Дети с интеллектуальными нарушениями, учащиеся школ с ограниченными возможностями живут рядом с нами, в современном мире. После окончания школы наши ученики будут сталкиваться с современной техникой, в том числе и с компьютерами. Согласно целевой программе развития образования все дети независимо от заболеваний должны обладать основными навыками пользователя и владеть знаниями об информационных технологиях. В базовом учебном плане для школ - интернатов, где обучаются дети с ограниченными возможностями, к сожалению, нет уроков информатики. Руководствуясь вышесказанным, с детьми во внеурочное время рекомендуется использовать информационные технологии (ИТ).

Необходимость использования ИТ на уроках математики, таджикского, русского языка в специальных школах - интернатах неоспорима. Для детей с ограниченными возможностями здоровья ИТ- помощник в освоении новых знаний, развитии мотивации как один из способов их социализации.

Цель работы с ИТ - создание благоприятных условий для изучения и усвоения материала, коррекции и дальнейшего развития ребёнка с ограниченными возможностями здоровья.

На данном этапе можно отметить наиболее важные задачи при применении ИТ на уроках и внеурочных занятиях:

- организовать процесс обучения в соответствии с психоэмоциональными и физиологическими особенностями детей;
- расширить возможность соблюдения основных принципов коррекционного образования: от сохранного к нарушенному, многократность повторений, выполнение действий по образцу, коррекция психологических функций;
- развивать зрительное восприятие и память;
- учить учащихся элементарным пользовательским навыкам работы с компьютером;
- повысить мотивацию обучения.

Задача освоения детьми элементарных пользовательских навыков работы с компьютером решается не изолированно, а в рамках организации содержательной учебной деятельности, актуальной для детей данного возраста.

Освоение пользовательских навыков может происходить на разных этапах урока и индивидуальных занятиях. Пользовательский навык формируется первоначально в процессе решения учебных задач в той или иной содержательной области. Решение учебных и коррекционных задач с помощью компьютерных технологий встраивается в систему обучения, а не осуществляется изолированно от решения основных коррекционных задач.

Характерной особенностью урока, а также внеурочных занятий является активная деятельность обучающихся. И она в большей степени помогают учителю осуществить применение мультимедийной системы и компьютеров.

Информационные технологии можно использовать на всех этапах воспитания и обучения. Одним из любимых видов работы у детей является работа на тренажерах.

Тренажеры учителю можно использовать разработанные для общеобразовательных школ, но использовать их надо дозированно и с учетом умственных и физических возможностей каждого ребенка. Учащиеся охотно решают предложенные в них задания, так как компьютер сразу указывает на допущенную ошибку, которую тут же можно исправить, не боясь выглядеть смешным в глазах одноклассников. У многих учащихся занижена самооценка и поэтому к доске выходят самые смелые. Работа на компьютере в этом случае позволяет учителю применить индивидуальный подход и при необходимости оказать своевременную помощь учащимся.

Так, например, использование программы «Живая математика», позволяет самостоятельно в ходе исследовательской деятельности добывать знания. В программе дан алгоритм пошагового выполнения действий. На каждом этапе проводится контроль правильности выполнения. Когда все действия выполнены правильно, ученикам можно предложить сделать логичный вывод и опять его проверить. Эта работа повышает у учащихся веру в свои возможности, упорство, развивают навыки самостоятельной работы.

На уроках и внеурочных занятиях рекомендуется использовать мультимедийные презентации. На таких занятиях реализуются принципы доступности, наглядности. Такие уроки эффективны своей эстетической привлекательностью. Каждая презентация обеспечивает получение большего объема информации и заданий за короткий период. Всегда можно вернуться к предыдущему слайду (обычная школьная доска не может вместить тот объем, который можно поставить на слайд). Презентации можно использовать, как выполненные учителем, так и взятые на образовательных сайтах. Презентации к урокам охотно выполнять могут и сами учащиеся. Особенно детям нравятся презентации о жизни животных.

При организации контроля знаний, умений и навыков учащихся можно использовать тестирование с помощью компьютера. Тестовый контроль с помощью компьютера предполагает возможность быстрее и объективнее, чем при традиционном способе, выявить знания у воспитанников. Среди них есть задания альтернативных ответов, где нужно ответить «да» или «нет», «правильно» или «неправильно». Большинство тестов - это задания множественного выбора. Задания с множественным выбором предполагают наличие вариативности в выборе. Ученики должны выбрать один из предложенных вариантов, который он считает правильным. Одновременно с этим у учащихся формируются элементарные пользовательские навыки при работе с компьютером, т.к. тесты помимо основного задания содержат задания типа «Подчеркни правильный ответ», «Выдели курсивом», «Выдели цветом» или задание «Раскрась дом». Для проверки правильности выполнения тестов, на большой экран выводится рисунок с правильным образцом выполнения задания.

В успешности усвоения детьми с ограниченными возможностями здоровья новых знаний, умений и навыков огромное значение приобретают настрой ребенка, его желание узнать что-то новое и интересное для себя. Именно поэтому, при разработке внеурочных занятий, рекомендуется широко использовать занимательный материал. Это различные ребусы, кроссворды, игровые задания, а также различные обучающие игры. Эти задания помогают снять напряжение от урока, повысить эмоциональный настрой, усилить мотивацию к учению, а вследствие этого у детей улучшается внимание, усидчивость, поведение, восприятие нового материала.

Использовать мультимедийную систему можно и при проведении динамических пауз. Значение динамических пауз в том, чтобы снять утомление у ребенка, обеспечить активный отдых и повысить умственную работоспособность учащихся. Двигательные нагрузки в виде физкультминуток снимают усталость, вызванную продолжительным сидением за партой, дают отдых мышцам, органам слуха, восстанавливают силы ребенка. Они необходимы для того, чтобы поднять детям настроение, помочь активизировать дыхание, усилить кровоснабжение застойных участков в организме ребенка. Снять статическое напряжение. Примером таких физкультминуток могут быть: игра «Повтори», «Запомни», «Выучи». На экране изображены человечки в разном положении, ученики должны повторить точно такую же фигуру, а также различные физкультминутки в виде презентаций. Например: гимнастики для глаз:

«Следи за бегуном», «Солнечный зайчик», «Посмотри налево, посмотри направо», где учащиеся следят глазами за перемещением предметов на экране. Применение динамических пауз во время урока имеет существенное значение для сохранения здоровья школьников. Такие формы работы очень нравятся ребятам. Они с удовольствием будут посещать такие внеурочные занятия.

Таким образом, все перечисленное выше дает нам право констатировать факт, что применение компьютера в обучении учащихся в школах - интернатах представляется целесообразным, а опыт - востребованным. Все полученные знания помогут ученикам адаптироваться к окружающему миру.

И так начнем изучать компьютер.

Урок 1.

Что такое компьютер?

Чтобы научиться, например, кататься на велосипеде, многие начинающие, не долго думая, садятся на его седло, крутят педали и пробуют управлять рулем. Однако сразу обрести должное умение удается далеко не всем.

Если ты знаешь, как правильно запустить компьютер, значит, на начальном этапе работы соблюдены необходимые правила безопасности. Что ты обычно при этом делаешь? Включаешь аппарат и ждешь некоторое время, пока он загрузится. Затем ты запускаешь, например, игру в автомобильные гонки и увлеченно играешь.

А если ты сел за компьютер впервые? Тогда, пожалуй, это устройство покажется тебе неприступным и слишком сложным. Особенно, если ты знакомишься с ним в одиночку. Как начать работу? Может, правильнее будет удобно расположиться в кресле и разглядеть компьютер издали?

Думаю, тебе не терпится приступить к настоящему делу. Тогда ты на верном пути, так как уже в первой статье мы «возьмем быка за рога» и познакомимся с весьма важными вещами.

Ты узнаешь:

- как запустить компьютер;
- что такое компьютерная мышь и как с ними работать;
- какими бывают значки и окна;
- кое – что об операционной системе Windows;
- как завершить работу с компьютером.

Рассмотрим компьютер

Издали каждый наверняка хоть раз видел компьютер. Его название происходит от английского слова computer и, по сути, означает «электронная вычислительная машина» (сокращенно - ЭВМ). И действительно, ничего кроме как вычислять (считать) компьютер не может. Это устройство превращает всю поступающую информацию в цифровые данные, обработка которых позволяет ему представлять в итоге ошеломляющие результаты.

Результат вычисления компьютера представляется не только в виде цифр, но и в виде текстов, рисунков, звуков, которые выводятся на специальные устройства воспроизведения изображения и звука.

Компьютером, впрочем, можно назвать не только устройства внушительного вида, стоящие у многих людей на письменных столах, но и карманные калькуляторы. Компьютеры встроены и в стиральные машины, и в автомобили, и в наручные часы. Одни рассчитывают программу стирки белья, другие - контролируют оптимальный расход бензина, третьи показывают точное время.

Компьютер можно смело назвать вычислительной машиной. Вся информация, поступающая в такого рода устройства, переводится в определенную числовую систему, после чего обрабатывается и представляется в том виде, который удобен для человеческого восприятия. Итогом вычислений может быть, например, текстовая или изобразительная информация, называемая данными. Некоторые именуют компьютер устройством обработки данных.

Даже в то время, когда ты играешь на компьютере, он вычисляет. Результаты его работы ты замечаешь, например, когда на экране монитора движется какая-либо фигура или из динамиков раздается звуковой сигнал.

Главным образом на страницах этой книги пойдет речь о так называемом **персональном компьютере** (по-английски personal computer) или сокращенно ПК. Если тебе захочется произвести впечатление на опытных компьютерщиков, назови ПК на английский манер - РС (произносится «пи-си») и уж ни в коем случае не «персональным компьютером»!

Откуда произошло название «персональный компьютер»?

Много лет назад, в начале 80-х годов, на фирме IBM возникла идея создать компьютер, который уместился бы в одном корпусе размером не больше ящика. В то время эта идея казалась чем-то невероятным, так как обычный компьютер был, как правило, величиной с комнату (или еще больше). А уж самый маленький был размером с платяной шкаф.

Тогда существовали, однако, и относительно небольшие по размерам домашние компьютеры, но они были недостаточно производительными. Такие устройства подключались к обычному телевизору, который служил монитором, а для сохранения каких-либо данных использовался портативный кассетный магнитофон.

Фирма IBM была крупной компанией, которая производила исключительно большие компьютерные устройства. По замыслу разработчиков новый небольшой компьютер должен был иметь относительно высокую производительность. Предполагалось, что каждый желающий смог бы обзавестись таким устройством, то есть иметь свой персональный компьютер.

Особенностью проектируемого ПК было и то, что пользователь мог относительно легко его совершенствовать. Это означало, что возможности компьютера можно было расширить, встроив в его структуру новое устройство или произведя подключение внешнего оборудования. По сравнению с предыдущими компьютерами ПК должен был стать своего рода конструируемым аппаратом.

Со временем и другие производители компьютерной техники обратились к идее создания ПК, занявшись их разработкой и производством. Все персональные компьютеры имели, по сути, одинаковую структуру. Если даже конфигурации ПК отличались у разных пользователей, они могли свободно обмениваться друг с другом программами и данными. Все устройства были совместимыми. В настоящее время количество ПК в мире насчитывает много миллионов.

Далее в тексте статьи вместо слова «компьютер» чаще используется сокращение «ПК», под которым подразумевается то же самое устройство. Заметим, что кроме ПК существуют и другие компьютеры, но об этом мы поговорим в последней статье.

Прежде чем включать компьютер, давай, внимательно его осмотрим.

В комплект ПК входят как минимум три следующие основные части:

- относительно большой корпус, который лежит на столе или стоит под ним. Это тот «дом», в котором «живет» компьютер. Он называется **системным блоком**.

- устройство, очень похожее на телевизор (стоящее на столе, а иногда и на системном блоке). Оно называется **монитором**, а иногда - просто **экраном**;

- своего рода «доска» со множеством кнопок (лежащая, как правило, на столе перед монитором). Она называется **клавиатурой**.

Каждая из этих трех частей имеет в общей системе свою четко определенную задачу.

- Данные в ПК вводятся с клавиатуры. С ее помощью ты можешь, например, задать компьютеру команды, набрать текст, создать и заполнить таблицы. Клавиатура для компьютера является устройством ввода.

- В системном блоке собирается и систематизируется вводимая в компьютер информация. Особой способностью компьютера является обработка данных. К сожалению, нельзя составить об этой функции реальное представление, рассматривая системный блок снаружи.

- На экране монитора отражается результат процесса обработки данных компьютером. Монитор является для компьютера устройством вывода.

Таким образом, в стандартной конфигурации ПК в полном объеме реализуется принцип ввода, обработки и вывода информации (в следующем номере продолжение).

Литература:

1. Шукурова Н., Сибрина С. Интернет в обучении иностранному языку //В сборн. «Физическая культура и спорт – основа здоровья нации». – 2012.- 347с. С. 140 – 146.
2. Ранняя помощь детям: проблемы, факты, комментарии. Сборник научных статей. – М.: «Права человека», 2003.- 252с.
3. Казахстан, Кыргызская Республика и Таджикистан 2009 (учащиеся с особыми потребностями и ограниченными возможностями). – OECD, 2009. – 264с. С. - 239

ФАРОГИРИИ ДОНИШИ БАЧАГОНИ ИМКОНИЯТИ МАҲДУДДОШТА БО РОҶИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИНФОРМАТСИОНӢ

ГУБАНОВА Л.А., СУЛТОНОВ М.

Дар мақола моҳияти омӯзиши технологияи информатсионӣ барои бачагони имконияти маҳдуддошта пурра ва саҳеҳ нишон дода шудааст. Муаллиф дар мақола оид ба тарзи кор ва моҳияти истифодаи технологияи информатсиониро дар мактабҳои махсус нишон додаст. Истифодаи технологияи нав пешрафт ва аз худкунии дарсхоро барои хонандагони имконияти маҳдуддошта осон карда завқи онхоро барои омӯзиши дарсҳо зиёд мегардонад. Инчунин бачагони имконияти маҳдуддошта ба худи фанни технологияи информатсионӣ шавқу завқи зиёд доранд.

Калидвожа: азхудкардан, омӯзиш, пешрафт, технология, информатика, саҳеҳ, маҳдуд, шавқ, завқ, интизор.

FORMING OF KNOWLEDGE OF PUPILS WITH LIMIT POSSIBILITIES WITH THE HELP OF TECHNOLOGICAL INFORMATION

GUBANOVA L.A., SULTONOV M.

In this article the authors says about benefit of technological information for children with limit possibilities. Also the authors shows the method of work and using of technological information in a special schools. Because the using of modern technology help for studing lessons. Also the main this, that such as children interested for this lessons.

Key words: studing, lesson, development, technological information, interest, children.

НАҚШИ ЗАРБИ МУСИҚӢ ДАР ТАШАККУЛ ВА ҲАВАСМАНДИИ ХОНАНДАГОН ҲАНГОМИ МАШҚИ САФ

ҚУРБОНАЛӢ ЗИЁЕВ,

*ходими пешбари илмии шӯъбаи
таҳсилоти миёнаи умумии ПРМ АТТ*

Пажӯшишгоҳи рушди маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон оид ба таълими фанҳои технологияи меҳнат, суруд ва мусиқӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарби диққати махсус зоҳор намуда, мутахассисони соҳибистеъдодро барои анҷом додани корҳои илмӣ ҷадб менамояд. Тарбияи ахлоқию-эстетикӣ хонандарон тавассути ин фанҳо дар муассисаҳои таълимӣ роҳандозӣ мегардад.

Яке аз вазифаҳои асосии фанни «Суруд ва мусиқӣ» инкишофи сатҳи фарҳанги мусиқӣ, ҳисси зебопарастӣ, тарбияи ватандустӣ, ташаккул додани хусусиятҳои волои инсонӣ ва дарки зарби мусиқӣ мебошад. Ин фан дарки асосҳои мусиқӣ, суруд, зарб, маҳорати сурудхонӣ, фаҳмиши нотаҳо ва зарбу усулҳои гуногуни мусиқиро омӯхта, шавқу завқи хонандагонро нисбат ба санъат бедор месозад. Онҳоро ба эҷодкорӣ, рушди таҳаюли бадеӣ зебопарастӣ ва меҳнатқаринӣ равона менамояд. Дарки мусиқӣ ҳиссиёти хонандагонро инкишоф дода, барои азхуд намудани маданияти мусиқӣ дар зинаҳои минбаъдаи таҳсил ва ҳаёт имконияти васеъ фароҳам меоварад.

Баҳри равнақи идрок ва дарки зарби мусиқӣ дар зинаи ибтидоии таълим, омӯзгорро зарур аст, ки роҳу усулҳои нави таълимро истифода намуда завқи мусиқифаҳмии хонандагонро бедор намояд. Зеро истифодаи принципҳои асосӣ ва усулҳои фаъоли таълими мусиқӣ дар зинаи ибтидоӣ мутобиқ ба сини сол, қобилияти даркнамоии хонандагонро афзун менамояд. Маҳз дар асоси қонуни даркнамоӣ бо истифода аз таҷрибаи пешқадами муосири таълими мусиқии башар ва роҳу воситаҳои махсуси таълими мусиқӣ, вобаста ба сини сол ва дараҷаи рушди заковату фаросати хонандагон таълими мусиқӣ ба роҳ монда мешавад. Малакаю маҳорати хонандагон вобаста ба азхуднамоии санъати мусиқӣ пайваста зери назорат қарор гирифта, минбаъд ҷӣ гуна инкишоф ёфтани аз тарафи омӯзгори соҳибтаҳассусӣ фанни «Суруд ва мусиқӣ» натиҷагирӣ карда мешавад.

Дарки зарби мусиқӣ тавассути санъати рақс, ки аз ҳаракатҳои гуногун иборат мебошад, барои хонандагон аҳамияти вижа дорад. Дарки зарби мусиқӣ барои иҷрои ҳаракатҳои рақсӣ хеле муҳим буда аз сини 6-солагӣ оғоз меёбад. Омӯзгор вазифадор аст, ки хонандагонро аз хурдсолӣ аввал ба дунёи мусиқӣ ворид намуда, баъд ҳаракатҳои рақсиро ба онҳо омӯзонад ва минбаъд маҳораташонро ташаккул диҳад.

Валс ва рақсҳои балӣ, ки ҳамчун рақсҳои байналмилалӣ эътироф гаштаанд, иҷрояшон ба манзалати шахс шукуҳу шахомати хоса мебахшад. Иҷрои дурусти рақси миллӣ ва аврупоӣ, махсусан (валс) аз соҳибмаърифатӣ ва заковатмандии шахсият дарак медиҳад. Шахсияти ташаккулёфтаи муосир бояд маҳорати баланди дарки зарби мусиқиро дошта бошад ва хуб рақсида тавонад.

Санъати суруд ва рақс ҳануз дар замони қадим, дар давраи ҷамъияти ибтидоӣ воситаи таҷасуми бадеият, омодагӣ ба маросимҳо, ибтидои шикор, мавридҳои анҷомдиҳии меҳнатӣ ҷисмонии гуногун ҳамчун воситаи мутаҳид намудани мардум истифода бурда мешуд. Аксарияти қabilaҳои дунёи қадим тариқи суруд ва рақс ҳамоишҳои муҳими ҷамъиятиро дар якҷоягӣ мутаҳидӣ ҳангоми ҳосилгундорӣ, сафарбарӣ ба шикор, ҳамоиши ҷавонон ва юришҳои ҳарбӣ, амалӣ менамуданд. Хулоса

аз қадимулайём инсоният мусиқӣ, суруд ва рақсро ҳамчун воситаи муташакиллӣ, рамзи ҳасти, воситаи тарбия, тадбири фаъолгардонӣ рӯҳӣ ва ғ. истифода мебарад.

Муддати фаъолияти якчандсолаи шӯъбаи технологияи меҳнат, санъат, варзиш ва асосҳои беҳатарии хонандагон мутахассисони соҳаи санъат дар раванди тадқиқотҳои илмӣ қорҳои зиёдеро ба анҷом расониданд. Давоми фаъолияти ҳеш дар шӯъба ходимони илмӣ Сафаралӣ Сатторов, Назокат Қличева ва Шаҳодат Абдурахмонова омӯзиши таҷрибаи пешқадами омӯзгорони фанни «Суруд ва мусиқӣ»-ро дар мактабҳои таъғоҳӣ хуб ба роҳ монда, аз натиҷаҳои бадастомада китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ таълиф намуданд.

Барномаи таълимии «Суруд ва мусиқӣ» дар синфҳои ибтидоӣ ва «Алифбои мусиқӣ» барои синфи 1, аз тарафи Сафаралӣ Сатторов дар ҳаммуаллифӣ ба нашр расид.

Назокат Қличева дастури таълимии «Методикаи таълими айёнии алифбои мусиқӣ»-ро барои синфҳои 2-4 таҳия намуд.

Шаҳодат Абдурахмонова дастури таълимию - методии «Чилваи ҳунар» доир ба ташкили маҳфилҳои рақсӣ дар синфҳои ибтидоӣ мурағаб сохт.

Таҳқиқу пажӯҳиши фанни «Омодагии дифои ҳарбӣ» дар робита бо фанни «Суруд ва мусиқӣ» пайваста сураи гирифта, зери зарби мусиқии сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастӣ омӯзиши фасли «Машқи саф» дар муассисаҳои таълими баргузор мегардад. Машқи саф муҳимтарин фасли омӯзиши омодагии дифои ҳарбӣ ба шумор рафта, омӯзиши дурусти он завқи ҷавононро ангега дода, пайваста иҷро намудани талаботи Оинномаи сафороиро таъмин менамояд, сифати рафтори низомии ҷавононро ташаккул медиҳад ва маҳорати баланди либоспӯшӣ, рафтори ҷиддӣ, ҷусту ҷолоқӣ, тарзи дурусти одоби муошират, роҳгардӣ ва иҷрои саривақтии амалҳоро роҳандозӣ менамояд.

Дар машғулиятҳои омодагии дифои ҳарбӣ хонандагонро, ки зарби мусиқиро хуб дарк менамоянд ба зудӣ усулҳои иҷроӣ ҳар як амри низомиро аз бар намуда, иҷроӣ амалҳои машқи саф, баромадан ва баргаштан ба саф, роҳгардии низомӣ ва саломдиҳии низомро ба теъи аз худ менамоянд.

Сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастӣ, ки зери зарби онҳо роҳгардии низомӣ сураи мегарад баҳри тарии ахлоқӣ - эстетикӣ хонандагони синфҳои болоӣ аҳамияти ҳоса доранд. Ҷунин сурудҳо алақай ба забони давлатӣ хеле зиёданд ва дар машғулиятҳои омодагии дифои ҳарбӣ мавриди истифода қарор доранд. Ба онҳо мисол шуда метавонанд:

1. «Гулшани бахт» шеъри Бобо Ҳоҷӣ оҳанги Фазлиддин Шаҳобов сароянда Бурҳон Мамадқулов.

2. «Дилоро як ватан дорам» шеъри Ансорӣ оҳанги Саид Ҳамроев сароянда Бурҳон Мамадқулов.

3. «Ватан» шеъри Бозор Собир, оҳанги С. Билолов сароянда С. Билолов.

4. «Савганди Ватан» шеъри Бозор Собир, оҳанги Тобиш Ҳилолӣ сароянда Тобиш ва Ҷаъфар.

5. «Иди зафар» шеъри Боқи Раҳимзода, оҳанги Зиёдулло Шаҳидӣ, сароянда Хори театри опера ва балети ба номи С. Айни.

6. «Бародари ҷанговар» шеъри Аъзам Сидқӣ, оҳанги Адҳам Холиқов сароянда Бурҳон Маматқулов ва ғайра.

Истифодаи мусиқии миллӣ, шунидан ва иҷроӣ сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастӣ дар тарбияи ҳисси худшиносии миллӣ ва ватанпарастии хонандагон нақши муҳим дорад. Аз ҳамин нуқтаи назар омӯзгорони фанни «Суруд ва мусиқӣ» - ро зарур аст, ки дар

машгулиятҳо ба иҷрои сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастӣ хонандагонро ҷалб намуда, аҳамияти дарки зарби мусиқиро ба онҳо фаҳмонанд ва барои иҷрои дурусти он диққати зарурӣ диҳанд.

Яке аз талаботҳои асосии омӯзиши зарби мусиқӣ дар он аст, ки хонанда аввал бояд садои мусиқӣ ва сурудро бо роҳбарии омӯзгор ва ишораҳои махсуси ӯ бодикқат гӯш намуда, дар аввал ҳамроҳи омӯзгор ва баъд мустақилона онро иҷро намояд.

Гарчанде дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ оид ба таълими фанни «Суруд ва мусиқӣ» як қатро камбудӣ аз қабилӣ пурра нарасидани маводҳои таълимӣ, омӯзгорони ботачрибаи соҳибтаҳассус, аз тарафи мутахассис нагузаштани дарсҳои суруд ва мусиқӣ дар синфҳои ибтидоӣ, нарасидани синфхонаҳои мучаҳази таълимӣ ва соҳаҳои мусиқӣ вучуд дошта бошад ҳам, имрӯз Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми тадбирҳоро андешида истодааст, ки таълими ҳар як фанро мувофиқи ба талаботи ҷаҳони муосир дар асоси стандарти давлатии таҳсилот ба роҳ монад.

Бо мақсади татбиқи Стратегияи рушди маорифи ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 ва расонидани ёрии методӣ ба омӯзгорон, аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон стандарту барномаҳои фаннӣ таҳия гардида истодааст. Дар стандартҳои насли нав масъалаи ба танзим даровардани мазмун, мундариҷа, ҷараёни таълиму тарбия ва арзёбии фанҳои таълимӣ роҳандозӣ хоҳад гашт.

Чуноне, ки дар мундариҷаи стандарти фанни «Суруд ва мусиқӣ» қайд гардидааст: «Тҳияи стандартҳои насли нав барои дар хонандагон тарбия намудани ҳисси зебоипарастӣ, дарки имкониятҳои муассири суруд мусиқӣ, маълумот дар бораи асарҳои барои кӯдакон эҷодкардаи оҳангсозони ватаниву хориҷӣ, тарбияи ҳисси баланди шаҳрвандӣ ва масъулиятшиносӣ, муҳаббат ба Ватан, эҳтиром ба маданияту фарҳанг ва санъату забони миллии худ ҳамчунин ташаккули муносибати огоҳона ба мусиқӣ, дарки мусиқӣ ҳамчун инъикоси ҳаёт, мусоидат ба салоҳиятҳои эҷодӣ, иҷроқунандагӣ ва тарбияи маҳорату малақаҳои онҳо ҳангоми фаъолияти мусиқӣ, инкишофи маҳорати иҷроқунандагии бадохатан ва мустақилона истифода намудани донишу малақаҳои андӯхташуда имконияти бештар фароҳам хоҳад овард».

Баҳри амалӣ гаштани таълими босифати фанни «Суруд ва мусиқӣ» мутахассисони санъатро зарур аст, ки пайваста саводи мукамали мусиқии худро тақмил дода, соҳаҳои мусиқиро навохта суруд хонанд ва методикаи муосири таълимӣ фанро дар дарсҳо истифода барад. Истеъдодҳои хонандагонро кашф карда, барои инкишофи онҳо имконият фароҳам оварад, дар сатҳи зарурӣ баҳогузорӣ намояд ва барои рушди ояндаи он тадбирҳо андешад.

Пешниҳодҳо:

- муассисаҳои таълимӣ бо дастуру айёниятҳои таълимӣ, синфхона бо соҳаҳои мусиқӣ ва сабти сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастӣ таъмин карда шаванд;
- сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастӣ аз тарафи мутахассиси санъат дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ мавриди истифода қарор гиранд;
- омӯзгорони фанни «Суруд ва мусиқӣ» ба ташаккули хусусиятҳои дарки зарби мусиқифаҳмии хонандагон диққати махсус дода, сарондани сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастиро ба роҳ монанд;

- омӯзгорони фанни «Суруд ва мусиқӣ» бо роҳбарони ҳарбӣ дар интиҳоб ва иҷрои сурудҳои ҳарбӣ-ватанпарастӣ хангоми машғулиятҳои машқи саф ҳамкориро анҷом диҳанд.

Адабиёт:

1. Сурудҳо. Дастури таълими барои синфи 1. Мураттиб Қ. Обидпур. Душанбе : Собириён, 2008, 84 с.
2. Сатторов С., Қ.Охунов, М.Яҳёев. Алифбои мусиқӣ.– Душанбе:МТТ ОРЕС, 2005, 96 с.
3. Роҳнамои муаллими синфҳои ибтидоӣ. Дастури методӣ оид ба таълими фанни Суруд ва мусиқӣ. Синфи – 4. (мураттибон Толибшоев Н., Мазамбеков А.), Хоруғ, 2007.
4. Исмоилов Н., Хурматуллоев В. М. Омодагии дифои ҳарбӣ. – Душанбе: САҲБО, 2007, - 178с.
5. Зиёев. Қ. О. Роҳнамои роҳбари ҳарбӣ, Душанбе-2010. 35 с.
6. Пособие по НВП, Политиздат, 1984 234 с.
7. Положение по НВП. Москва «Военное издательство», 1986.

РОЛЬ РИТМИКИ В ОСВОЕНИЕ СТРОЕВОГО ШАГА НА ЗАНЯТИЯХ НВП

ЗИЁЕВ К. О.

Предмет «Пение и музыка» призван воспитывать у учащихся эстетическое восприятие окружающего мира, дать основы музыкальной грамоты, восприятия произведений искусства, понимания жанров музыкальных произведений и ритмики. В ходе изучения опыта преподавания данного предмета в школах были выявлены различные методики освоения строевого шага. Учащихся, которые имеют хороший музыкальный слух, легко осваивают строевой шаг на занятиях начальной военной подготовки. Под ритмикой военно-патриотических песен учащиеся изучают и выполняют строевые проемы в движении, проходят маршировку, дают воинскую честь и выполняют строевой марш с пенсией.

Ключевые слова: *песня, музыка, школа, учащиеся, ритмика, изучение, патриотизм, обучение, танец, строевой шаг.*

THE ROLE OF THE RHYTHM IN MASTERING THE DRILL STEP ON OCCUPATION NVP

ZIYOEV Q.O.

The Subject "Chant and music" are called to bring up beside учащихся aesthetic perception surrounding world, give the bases music грамоты, perceptions of the works of art, understanding the genres of the music product and rhythms. In the course of studies of the experience of the teaching given subject different methods mastering the drill step were revealed in school. Uchaschihsya, which have a good ear for music, easy master the drill step on occupation of initial military preparation. Under rhythm military-patriotic song учащиеся study and execute the drill openings in motion, pass the marching, give soldierly honour and execute the drill march with pension.

Key words: *song, music, school, pupil, rhythm, study, patriotism, education, dance, drill step.*

**НАҚИБХОН ТУҒРАЛ ВА МАВҚЕИ
Ӯ ДАР ДОИРАИ АДАБИИ ФАЛҒАР**

БОБОЕВ Ш.А.,
номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Доираи адабии Фалғар, ки дар асоси доираи адабии Самарқанд ташкил ёфта буд, дар асри ХҶ11 танҳо тавонист ду нобиғаи сухан Муҳаммадзамон бинни Муҳаммадризои Похутӣ ва Мазмуни Зарободиро ба майдони адабиёт ворид созад. Зеро дар кӯҳистони Фалғар барои ба майдон омадани аҳли фазли адаб шароите вучуд надошт. Тамоми асри XVIII ва нимаи аввали асри XIX дар таърихи Фалғар давраи душвортарин буд. Дар Фалғар ин давр барои ба майдон омадани аҳли фазлу адаб ва рушду камолоти эҷодии онҳо шароите вучуд надошт. Дар нимаи дуюми асри XIX ва ибтидои асри XX як зумра шоирон ба майдони адабиёт ворид гардидаанд. Нақибхон Туғрали Аҳрорӣ аз чехраҳои барҷастаи адабии ин давр мебошад. Туғрал аслан Самарқандӣ ва аз авлоди Хоча Аҳрори Валӣ будааст. Падари ӯ ба тумани Фалғар қозӣ таъин шуда фиристода ва дар он ҷо дар деҳаи Зосун ба духтаре хонадор шуда, аз ӯ соли 1864 шоири оянда ба дунё омадааст. Бачагии Туғрал эҳтимол дар ҳамин деҳа гузашта, аммо ҳаёти минбаъда, таҳсили мадрасагӣ ва фаъолияти эҷодии ӯ бо Самарқанд вобаста аст. Шоир дар мадрасаи Тиллокории Самарқанд таҳсил карда ва муддати дарозе дар хучраи ҳамин мадраса истиқомат кардааст. Аммо баъзан ба зодгоҳи худ Фалғар рафта меистод. Туғрал дар Бухоро ҳам буда ва бо намояндагони ин маркази адабӣ шинос шуда, аз ҷумла ба суҳбати шоири номӣ Шамсиддин Шоҳин расида, бо ӯ дӯстӣ пайдо кардааст. Туғрал Шоҳинро устоди худ ҳисоб карда ва дар ситоиши ӯ шеър ҳам гуфтааст. Туғрал бо вучуди ин ки дар байни аҳли фазлу адаби Самарқанд обрӯву эътибори калон дошт, соли 1914 аз ҳаёти ба ибораи С. Айнӣ шаъшаадор, аммо пурташвиши шаҳр обу ҳавои зодгоҳи худ кӯҳистонро афзал дониста, ба деҳаи Зосун кӯчида рафта, дар он ҷо бо деҳқонӣ ва чорводорӣ машғул шудааст. Аммо зуд-зуд ба Самарқанд омада меистод. Шоир соли 1919 дар Фалғар ба хидмати шӯроҳо даромада, ҳамон сол дар дафъи хучуми босмачиёни Мастҷоҳ ба Фалғар ба ҷонибдории аскарони сурх иштирок кардааст. Вале азбаски аксулҳаракати аскарони сурх бемуваффақият анҷом ёфтааст, онҳо аз Туғрал гумонбар шуда, ӯро парронда ба ҳалокат расондаанд. Туғрал умри дароз надида бошад ҳам, аз худ девони калони шеърҳо ба мерос гузоштааст. Девони ӯ тақрибан 4000 байт дошта, соли 1916 дар матбааи шаҳраки Когон ба тарзи литографӣ (сангӣ) ҷоп шудааст. Девони шоир дар замони мо ду бор дар Душанбе ба кӯшиши Носирҷон Маъсумӣ ва Асрор Раҳмонов нашр шудааст. Девони Туғрал аз истеъдоди баланди шоир гувоҳӣ медиҳад. Дарвоқеъ Туғрал ханӯз вақти дар ҳаёт буданаш дар байни ҳамзамонон чун санъаткори барҷастаи сухан ва соҳиби истеъдоди нодир шуҳрат ёфта буд. Ҳамзамонанаш ӯро чун шахси закитабъ, донишманд, соҳиби зеҳни тез ва ҳофизаи қавие, ки шеърҳои бисёреро дар хотир ҳифз карда буд, дар шӯҳртабъию ҳозирҷавобӣ бемонанд ва дар айни ҳол шаккоку мағруре дар ёд доштаанд. Аммо афсӯс, ки чунин симои дурахшони адабӣ дар шеър фақат дар пайравии Бедил қалам фарсуда ва дар доираи Бедилчигӣ маҳдуд мондааст. Чунон ки устод С. Айнӣ дар «Намунаи адабиёти тоҷик» навиштааст, «Туғрал соҳиби истеъдоди бисёр комил буда, агар таъби худро дар асорати Бедил намегузошт, аз мумтозҳои замон гардиданаш муқаррар буд» (1). Ҳақиқатан ҳам дар замоне, ки адабиёти маърифатпарвар қувват гирифта, ҳатто қаламкашони дараҷаи дуввумро ҳам ба худ кашида буд, соҳиби истеъдоди баланде чун Туғрал дар эҷодиёти худ аз адабиёти пешқадами мазкур дар канор монда ва аз ғояҳои тараққиҳононаи он дур истода, ба тарзи Бедилчигии назм банд шуда буд. Аммо Туғрал пайравӣ ба Бедилро на ба тарзи мушкилии назми ин санъаткори сухан, балки ба равияи содда идома додааст. Ин ҳол албатта дар пайравии Бедил очиз омадани шоир набуда, балки аз муносибати

эчодкоронаи ӯ ба назми суханвари бузурги Ҳиндустон гувоҳӣ медиҳад. Дар даврае, ки назми бедилӣ то рафт мушқил ва пургиреҳ мегардид, услуби эҷодии мазкурро ба тарзи содда пайгирӣ намудани Туғралро имтиёзи эҷодиёти ӯ ҳисоб кардан лозим аст. Дуруст аст, ки дар ғазалҳои ӯ нуқтаҳои мубҳам, истиораҳои мураккабе, ки махсуси равияи мушқилаи ин услуби эҷодӣ мебошанд, гоҳо ба назар мерасанд. Бо вучуди ин умуман тарзи ифода дар шеърҳои Туғрал хеле содда ва ба фаҳм наздик аст. Баробари ин дар ғазалҳои ӯ мазмунҳои дақиқи ҳақиқонаи ғазалҳои Бедилро қариб дучор намекунем. Бо вучуди ин мазмунбандии шеъри Бедил ва умуман услуби ҳиндӣ ба ғазалҳои Туғрал бегона нест. Чи тавре ки муҳаққиқ Садрӣ Саъдиев иброз медорад. «Шоир дар ғазалҳои худ бештар ба эҷоди мазмун ва нуқтаҳои шоирона кӯшиш кардааст. Аммо дар тарзу шакли ифодаи ин мазмунҳо дар ғазалҳои шоир ҳамон «хомихое», ки устод С. Айнӣ ишора кардааст, мушоҳида мегарданд» (6, 323).

Садрӣ Саъдиев инро дар намунаҳои ғазалиёти зерини ӯ мебинад:

Моҳ дар пеши рухат як ламъа бошад аз сароб,
Гул зи девони чамолат як варақ аз сад китоб.
Фикри зулфат доштам, шавқат ба дил зад оташе,
Сӯхтам чандон, ки печидам ба худ з-ин печутоб.
Оразе чун меҳр дорӣ, з-оҳи мо ғофил мабош,
То нагардад офтобат тира аз чӯши саҳоб.
Аз дили зоҳид набошад баҳра канзи ишқро,
Шоҳро ҳосил нагардад мол аз мулки хароб.
Ман шаҳиди теги ишқам, дуди оҳам шуд алам,
Бар сари хокам гузар кун, то намонӣ аз савоб.
Дар талоши чустучӯи ҳалқаи гесӯи ӯ
Мавҷ дорад обила бар пой ҳар дам аз ҳубоб.
Дам ба дам чӯши хаёли шабнами рӯи гулат
З-осмони ҳусн метозад ба фарқам чун шиҳоб.
Аз ниғаҳ бар рӯи ӯ сози бами худ зер кун,
То надаррад аз тамошо бар рухаш тарфи ниқоб
Тирабахтиҳо насибам шуд зи девони азал,
Сарнавиштамро қазо кардаст аз боли ғуроб.
Чанд рӯзе шуд, ки дорам бо тааммул улфате,
Шоҳиди маънӣ ҳамон беҳтар, ки набвад дар ҳичоб.
То зи файзи оғаҳӣ, Туғрал, сухан сар кардаам,
Баъди ман шоир касе дигар намебинад ба хоб (6, 324).

- / / - - / / - - / / -

Эй фалак, дод аз чафоят, дар чӣ ҳолам кардаӣ?!
Рост будам чун алиф, монанди долам кардаӣ!
Охир, эй гардун, задӣ санги маломат бар сарам,
Зери пойи бешуурон поймолам кардаӣ!
Аз чӣ рӯ, эй чарх, чун ман эътиборат дун бод!
Қуръаи безътибориҳо ба фолам кардаӣ?!
Оқибат кори ту гар ин буд, эй гардуни дун,
Аз чӣ дар рӯзи азал қисмат камолам кардаӣ?!
Эй сипехри бемурувват, ин кадомин шева аст?!
Нола месозам зи дастат, то чу нолам кардаӣ.
Буд дар ойинаи ман акси сад маънӣ дучор,
Занги ғам бар рӯи миръоти хаёлам кардаӣ!
Ҳамдамонам нокасони ғӯлу аз дониш тихӣ,
Сухбати донишварон амри маҳолам кардаӣ!
Дар ҳавои мӯшикофӣ Туғралам пар мезанад,
То ту, эй гардун, маро дур аз висолам кардаӣ (7, 230).

- /// - - /// - - / / -

Шабнами арзи адаб аз чашми ҳайрон рехтанд,
Донаи уммедро чун меҳр яксон рехтанд.
Ҳар кӣ шуд ҳамчун садаф дар саъйи сомони амал,
Окибат андар даҳонаш оби найсон рехтанд.
Аз вучуди хеш дорам гармии меҳри адам,
Шабнами моро чӣ сон дар боғи имкон рехтанд?
Махзани ганҷи қаноат баски беибром буд,
Обрӯи хеш охир ин гадоён рехтанд.
Баски дар боғи қаҳон улфатпарасти шабнамам,
Аз сиришки мо ба олам мавчи тӯфон рехтанд.
Мазраи мо дархури чамъияти дилҳо набуд,
Донаи сунбул ба хоки мо парешон рехтанд.
Обрӯ хоҳӣ, нишин дар хилвати чайби адаб,
Оби гавҳарро ба доман аз гиребон рехтанд.
Чун сароб аз чашмааш як қатрае зоҳир нашуд,
Бар дили зоҳид магар об аз зимистон рехтанд.
Гарчи дар мулки сухан ман Туғрали Аҳрориям,
Лек чоми қисматам дар хоки Тӯрон рехтанд (7, 122-123).

- /// - - /// - - / / -

Хиҷолатмояам, вазъи парешонист бунёдам,
Гулоби хиҷлат аз сунбул кашад тасвири Бехзодам.
Нигоҳи ҳайратам аз нақши пойи ӯ сабақ гирад.
Магар акси руҳи ойина буд сармашки устодам!
Сипанди доғи рашкам сӯхт, аз дил сар назад нола,
Ту пиндорӣ ба санги сурма хобидаст фарёдам.
Ба савдои хаёлаш шуҳраи офоқ гардидам,
Таманнои висолаш дод ному нанг бар бодам!
Шикасти дил ба санги яъс пайғомест чамшедӣ,
Садои косаи чинӣ диҳад фағфурро ёдам!
Аз он гардидаам дар авчи дониш Туғрали маънӣ,
Ба қайди лафзи нозук баски Шоҳин буд сайёдам (7, 192-193).

Вале, мутаассифона, баъди баён намудани ғазалҳои зикр ёфта мунаққид сабабҳои асосии ғазалҳои зикргардидаи шоирро нишон дода натавонистааст. Бояд зикр намуд, ки хангоми эрод гирифтани ба эҷодиёти шоир бояд сабабҳои он аз тарафи мунаққидон бо таври пурра нишон дода шавад. Нақибхон Туғралро яке аз асосгузори доираи адабии Фалғар ҳисобидан мумкин аст, зеро дар замони зиндагиаш ӯ тавонист дар ҳар як деҳаи Фалғар маҳбубияти хоса пайдо намояд. Як зумра шоирони муҳити адабии Фалғар аз қабилҳои Тамҳиди Похутӣ, Абдурахмони Ниёзӣ, Холи Шамсӣ, Абдумачид Бердиев, Тайрони Искодарӣ, Саид Алломаи Хушекатӣ ва дигарон аз мактаби ӯ баҳраманд гардида доираи адабии Фалғарро ташкил намуданд. Туғралро дар ноҳияҳои Мастчоҳи кӯҳӣ, Панҷакент ва тамоми деҳаҳои Фалғар (ноҳияи Айнӣ) хуб медонистанд. Мо метавонем онро дар хотираи дӯстон ва шогирдонӣ ӯ дида бароем.

Аз рӯйи хотироти дар бораи Туғрал гирдовардаи Ш.Маҳмадшоев ва Б.Рачабов маълум мешавад, ки дар водии Зарафшон дар бораи Туғрал ҳикояҳои аҷиб пахн шуданд. Шоир бисёри вақти худро дар байни мардуми кишлоқ бо фақирӯ бечора мегузарондааст. Дехқонони диёраш Туғралро ҳамчун шоир ва шахси донишманди ҳамафаҳм ҳурмат намуда барои ҳалли масъалаҳои гуногуни ҳаёташон ҷалб менамуданд (8, 192-193). Яке аз сабабҳои ба деҳотиён наздик доштани Туғрал дар он

буд, ки худи ӯ дар кори деҳқонӣ муносибати бевосита доштааст. Мувофиқи хуччати соли 1915, ки он дар архиви сектори таърихи асрҳои миёнаи Институти таърихи ба номи Аҳмади Дониши АФ мавҷуд аст дар ҳудуди деҳаи Сангистон Туғрал чоруним таноб замин доштааст. Чи тавре ки академик Абдулғанӣ Мирзоев зикр менамояд: «Соли 1978 бо ёрии муаллими деҳаи Ёрии ноҳияи Панҷакент Ҷумъаев А китобчае дастраси мо гардид, ки мазмуни он иборат аз намунаи хуччатҳои козигӣ буда якчанд шеърӣ шоирони гуногун низ сабт шудааст Муаллим Ш.Маҳмадшоев баъди мутоилаи ин дастнавис муайян намуданд, ки якчанд варақи он ба қалами устоди Туғрал Муллоғайбулло тааллуқ дорад. Ӯ дар зодгоҳи шоир деҳаи Зоосун мактабдор будааст.

Муллоғайбулло низ шахси хушхат буда ба рӯйнавис кардани шеърҳои шогирди ширинкаломи худ –Туғрал бо ифтихор машғул будааст. Дар ин китоби дастраси мо гардида мегӯяд А.Мирзоев «Марсияи Туғрал ба вафоти Абдучалил ном шахсе мавҷуд аст. Марсияи дигаре, ки соли 1338-и ҳиҷрӣ соли (1919)-и мелодӣ гуфта шудааст, чунин сарлавҳа дорад «Наъти қори Абдучалил домуллои кӯшҳавз». Ин ном дар девони Туғрал дучор намеояд. Марсия шояд яке аз охири шеърҳои Туғрал бошад (4).

Чуноне ки мебинем, қайдҳои шахси алоҳида дар солҳои гуногун дар бораи ҳаёти иҷтимоӣ ва эҷодиёти Нақибхон Туғрал дар аввали асри ХХ баъзе маълумотҳои тоза тасаввуроти моро дар бораи зиндагии ӯ муносибати ӯ бо мардуми оддӣ вусъат медиҳад, ривоятҳои дар байни халқ паҳн шуда хотираҳои мавҷударо тасдиқ мекунад. Академик Абдулғанӣ Мирзоев ба «Дафтари мусаввадаи ашъори Туғрал» чунин ибрози андеша намудааст. «Қатъи назар аз он дар қисмати ашъори нашршудаи Нақибхон Туғрал як миқдор камбудихои ҷиддӣ дида мешаванд., факти ба чоп ҳозир кардани девони Туғрал хидмати хурд нест. Рафиқ Маъсумӣ бо ин кор ташаббуси хубе нишон дод. Хонандагони тоҷикро бо ҷараёни зиндагӣ ва намунаи ашъори Туғрал аз нав хеле васеътар шинос гардонид. Он чизе ки дар бораи он таваққуф намуданро зарур мешуморем, дар бораи ҳамчун хуччатҳои дараҷаи аввал нашр карда шудани хотираҳо мебошад. Чи тавре ки аз тарзи баёни баъзе хотиранависон маълум мегардад, онҳо ба шоир мулоқот накарда ба воқеоти таърихӣ солҳои аввали револютсияро ба чаҳми худ надидаанд. Масалан, хотираи Ш.Маҳмадшоев ва М.Диёрӣ аз ҳамин гуна нақлҳои шунида иборатанд. Дар ҳақиқат барои ҳар гуна хотирано дар бораи ин ё он шахсият аз нигоҳи илмӣ асоснок намудан лозим меояд» (4). Пас аз мутоилаи хотираи Ш. Маҳмадшоев ва М.Диёрӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар ҳақиқат андешаҳои академик А.Мирзоев доирӣ он хотираҳои дар китоби Носичон Маъсумӣ нашргардида хеле муҳим арзёбӣ шудааст. Чи тавре мунаққид Абдулғанӣ Мирзоев доир ба ҳар гуна хотираҳои дар бораи Туғрал баён шуда чунин изҳори ақида намудааст. «Азбаски як қисми ахбороти дар хотираи ин рафиқон овардашуда ба воқеаҳои таърихӣ барқароршавии Ҳокимияти шӯравӣ дар Тоҷикистон саҳт алоқаманд мебошад, зарур буд, ки ин тариқа хотираҳои характери нақлӣ дошта бо хуччатҳои таърихӣ архивҳои давлатӣ муқоиса карда шуда, то ҷӣ андоза ба ин масъала ҳеҷ гуна ишораҳоеро дучор карда наметавонем, хонандагон албатта тасаввур хоҳанд кард, ки фикрҳои дар хотираҳо баён шуда, лаҳзаҳои таърихӣ зикрӣфта хатое надоранд. Нашр шудани «Мунтахаботи «зикр шуда дар масъалаи омӯхтани эҷодиёти Туғрал, албатта, муқаддимаи кор аст. Дар бораи ҳаёти Туғрал ва лаҳзаҳои ҷудоғонаи таърихӣ аввалҳои асри ХХ, ки шоир бе алоқа набуд мумкин аст хотираҳои зиёде боз пайдо шаванд. Дар минбаъда зарур аст, ки хотираҳои ба таърих алоқадошта ҳатман бо материалҳои архиви давлатӣ муқоиса кардашуда, баъд нашр карда шаванд» (4).

Мақолаи дигаре ки оид ба мақоми эҷодиёти Туғрал маводи фаровон медиҳад «Семинари Бедил ва девони Туғрал ном дошта дар газетаи «Комсомоли Тоҷикистон» 24 ноябри соли 1985 нашр гардидааст. Академик А. Мухторов дар ин мақола роҷеъ ба пайравони Бедил дар Осиеи Марказӣ доир ба Ҷавҳарии Ӯротеппағӣ, Тошхӯҷаи Асирий ва Нақибхон Туғрал дар Кобул моҳи мартӣ соли 1985 дар Семинари Бедил ширкат меварзад ва баромад менамояд. А. Мухторов дар ин мақолааш чунин изҳори ақида дорад. «Дар архиви миллии Афғонистон як нусха девони Туғрал маҳфуз будааст. Туғрал, ки худро мухлису пайрави Бедил эълон кардааст барои мақсади мо айна

муддао буд. Хангоми тайёри дидан ба маърузаи худ суханони зерини шодравон Носирҷон Маъсумӣ ба хотир омада буданд. «Туғрал аз шогирдони баркамоли «мактаби адабии бедилӣ аст, ки аз камоли ихлосмандӣ ва эътиқоди баланд табъи худро дар асорати таклиди Бедил андохта, дар аксарияти мавридҳо инони ихтиёрро ба таъсири ин равияи услубӣ супурда буд. (Туғрал ва муҳити адабии ӯ) Туғрал. Мунтаҳоботи ашъор Душанбе. 1964 саҳ 50-51. Девони Туғрал зери рақами 1/25 дар архиви миллии Афғонистон маҳфуз аст. Шахси рӯнавискунанда чунин маълумотро барои хонандагон дар саҳифаи охир илова намудааст. Итмом пазируфт девони Туғралаи Аҳрорӣ аз яди (дасти) заифи нахиф, аҳқар алибод Мулло Саъид Маъсум мулаққаб ба Махдум Котиб дар чувори ҳазрати шоҳи вилояти маоб – Шохимардон явми панҷшанбе 20 асад, соли 1328, 20 рамазони 1366. Дар саҳифаи 163 ҳамин девон сафири Афғонистон дар Арабистони Саудӣ соли 1347-и шамсӣ (1968) чунин маълумотро дар хошия навиштааст. «Ин китобро дарवेशи роҳнишин, совмавзи гузида Ҷурмии Бадахшӣ, Мулло Саид Маъсум бинни Шох Саид Муҳаммад бинни Саидшоҳ, ки худ ин китобро равис намудааст ҳаштоду панҷ сол умр дорад, ба ман дар Тоиф марҳамат намуд. Акнун (котиб) чашмаш аз бинои ва пой аз рафтор боз монда, солҳо дар Самарқанд ва Ҳорамайни Ширафайн ба сар бурда. Аз ин ду иловаи мазкур равшан аст, ки котиб Мулло Саъид Маъсум девони Туғралро 20 моҳи рамазони соли 1366-и ҳиҷрӣ (8 августи соли 1967) рӯйнавис намуда 20 сол онро истифода намуда, баъди аз чашм монданааш ба сафири Афғонистон тӯҳфа кардааст. Ба ин васила девони Туғрал аз Арабистони Саудӣ ба Кобул баргашта ҳоло сокинони музеи миллии Афғонистон аз он истифода мебаранд (5). Туғрал охири ҳаёти худахро дар зодгоҳаш гузаронида обу ҳавои кӯҳистонро аз зиндагонии шаъшаадори шаҳрҳо афзал дониста дар он ҷо ба деҳқонӣ ва чорводорӣ машғул мешавад. Дар соли 1919 ба хидмати Ҳукумати советӣ даромада дар зодгоҳаш Фалғар кор мекард. Шоири халқии Тоҷикистон шодравон Қутбӣ Киром дар китобаш Қатли Туғрал сабаби кушта шудани Туғралро чунин ёдовар шудааст. «Аввалин ҷуръате, ки дар Фалғар давлат ба дастовардҳо – фарзандони коргари деҳқон ё ба ибораи дигар синабарахнаҳо табарбадасти падаркуш зоҳир карданд-ин қасд ба ҷони шоири хеш, шоири миллати мусулмон, чароғи шабҳои тори кӯҳистон, умеди охири бевазанону афтодагон, ҳамсуҳбати ҷонбахши нуқтадон, ҳамдили ошӯфтагон ошиқи занони ҷавони меҳрубон Муҳаммад Нақибхони Туғрал буд (3, 31). Дар вақти ҳуҷуми босмачиёни Мастҷоҳ ба Фалғар ҳамроҳи аскарони Сурх ба акси ҳуҷум иштирок намуда буд. Дар он сафар бо сабаби ба мо номаълум ба қатл расид.

Адабиёт:

1. Айни Садриддин. Намунаи адабиёти тоҷик. Маскав,
2. Деххудо Алиакбар . Луғатномаи Деххудо. Ҷ.11 саҳ, 17088.
3. Киром Қ. Қатли Туғрал. Душанбе. Ширкати Сино 1993. 31 саҳ.
4. Мирзоев А. Дафтари мусаввараи Туғрал. «Маориф ва маданият» 1июли С. 1965.
5. Мухторов А. Семинари Бедил ва девони Туғрал. Комсомоли Тоҷикистон 24 ноябри соли 1985.
6. Саъдиев С. Эҳёи адаби дар Самарқанди охирҳои қарни XIX ва авали асри XX. Самарқанд. 2009. С. 323.
7. Туғрал Нақибхон. Гиёҳи меҳр. Душанбе: Ирфон, 1986. С. 230.
8. Туғрал. Мунтаҳоботи ашъор. Душанбе: Ирфон, 1964. С. 192-193.
9. Фаррухӣ Сиистонӣ. Қуллийет. Душанбе: Ирфон 1984.
10. Хисрав Н. Қуллийет. Душанбе: Ирфон. 1985.

НАКИБХОН ТУГРАЛ И ЕГО РОЛЬ В ЛИТЕРАТУРНЫХ КРУГАХ ФАЛГАРА

БОБОЕВ Ш.А.

В данной статье приводятся подробные сведения о роли Накибхона Туграла в литературных кругах Фалгара. Автор рассматривает некоторые неизученные стороны литературных кругов Фалгара, которые впервые анализируются в таджикском литературоведении.

Ключевые слова: Накибхон Туграл, литература, роль, круги, Фалгар.

BOBOEV SH.

NAKIBKHON TUGRAL AND HIS ROLE IN LITERATURE CIRCLES OF FALGAR

This article takes into consideration the detailed information about Nakibkhon Tugral's role in literature circles of Falgar. The author deals with some unknown sides of the literature circles of Falgar, which analyses for the first time in Tajik philology.

Key words: *Nakibkhon Tugral, literature, role, circles, Falgar.*

ТАЪСИРПАЗИРИИ ХОҶУИ КИРМОНӢ АЗ ҚУРЪОНИ МАЦИД

Амирҳамза САТТОРОВ,

аспиранти Донишқадаи давлатии
забонҳои Тоҷикистон ба номи С.Улугзода

Таъсирпазирии вожагонро аз Қуръони маҷид муҳаққиқон ба се гурӯҳ ҷудо намудаанд: вомгирӣ, тарҷума ва таъсирпазирӣ (14,13). Таъсирпазирии вомгирӣ он аст, ки шоир вожа ё таркиби Қуръон ё ҳадисро бо сохтори аслии худ ба ҳеч дигаргунӣ ё бо андак дигаргунӣ ба ашъори худ ворид мекунад. Масалан дар байти зерин Ҳоча Ҳофиз калимаи тақворо, ки вожаи қуръонист, чунин истифода намудааст:

На ман аз пардаи тақво ба дар афтодаму бас,
Падарам низ биҳишти абад аз даст би ҳишт (16, 13).

Калимаи «тақво» ибораи қуръонӣ буда, аз ҷумла дар ояти 197 сураи «Бақара» чунин: «*Туша бигиред, ки некутарин туша тақвост*».

Ғазалиёти Ҳочуи Кирмонӣ саршор аз мазмуну муҳтавои Қуръон ва ҳадисҳои набавӣ мебошад. Ҳочу дар ғазалиёти худ аз маънӣ ё тарҷума ва ҳуди таркибҳои Қуръон хеле зиёд истифода намудааст. Масалан, дар байти зерин ибораи «қосирот ут- турфи айн», таъсирпазирии вомгирӣ буда, шоир онро бе ягон дигаргунӣ дар шеъри худ иқтибос овардааст:

Одами хокӣ ҳанӯз аз обу гил дам нозада,
Хоки поят буд кӯҳли «қосирот ут- турфи айн» (4,112).

Ҳочу дар ин ҷо Расули Акрамро васф намуда, ҳам аз Қуръон ва ҳам аз ҳадиси набавӣ суд ҷустааст. Шоир мегӯяд, ки рӯҳи Пайёмбар аз аввалин махлуқотест, ки Худованд офарид, ҳатто аз Абулбашар бобои Одам (а) рӯҳи ҳазрати Муҳаммад (с) пештар офарида шудааст: Эй Расулulloҳ, аз ҳазрати Одам (а) ҳанӯз асаре набуд фариштагон ва хурони биҳиштӣ, ки аз ҳусну ҷамоли эшон офтоб равшании худро гум мекунад, хоки қадамҳои туро сурмаи чашмони хеш мекарданд. Ҳочу баҳри исботи сухани хеш дар мисраи аввал аз ҳадиси набавӣ талмеҳ меорад, ки Расули Акрам гуфтаанд: «*Ман паёмбар шудам, Одам ҳанӯз дар байни хоку гил буд*». Дар мисраи дувум бошад иқтибос аз ояти 48-уми сураи «Соффот» овардаст, ки Офаридгор мефармояд: «*Барои ҷаннатихост занони дар пешгиранда чаими худро (аз назари бегона) занони фарроҳчашм*».

Ба таври дигар ё Расулulloҳ, чун Офаридгор туро Пайгамбар интиҳоб намуд ва хурони зебочашми ҷаннат хоки пойи туро сурмаи чашмони худ мекарданд, дарҳоле ки колбади Абулбашар ҳанӯз дар байни обу лой буд.

Ё дар байти зерин мефармояд:

Одам дам аз гил нозада, кӯ кӯси «мо авҳо» зада,
Бар авчи «ав адно» зада, манчуқи роёти дано. (4,496)

Ин байт талмеҳ аз шаби меъроҷи Паёмбар (с) буда, шоир дар ин байт аз ду ояти сураи «Наҷм» ва аз мазмуни ҳадиси набавӣ суд ҷустааст.

Яъне, эй Муҳаммад, хилқати Одам ҳанӯз дар даруни гил буд, ки ба ту башорат ва муждаи паёмбарӣ расонида шуд. Шоир баҳри ҷозибу таъсирбахш шудани сухани худ аз мазмуни ҳадиси набавӣ, ки Паёмбар (с) гуфтааст: «*Ман паёмбар шудам, Одам ҳанӯз дар байни хоку гил буд*» ва аз ояти 9 ва 10-уми сураи «Наҷм» иқтибос овардааст, ки Худованд дар дар китоби худ мегӯяд: «*Ӯ Расулро он қадар боло бурд, ки беш аз ду камон ва ё камтар фосила монд (9). Дар он ҷо буд, ки Ҷабраил ба бандаи Худо ваҳӣ кард он чиро, ки кард (10).*».

Муфассирон дар тафсири ин оят ихтилофи назар доранд. Бархе бовар доранд, ки ин оят марбут ба нузули Ҷабраил (а) бар Паёмбар ва фосилаи ӯ бо Паёмбар дар хангоми нузули ваҳй мебошад, яъне хангоме ки Ҷабраил нахустин бор бар Паёмбар (с) нозил шуд, фосилаи ӯ бо Паёмбар ба андозаи ду камон ва ё камтар буд.

Бархе дигар ақида доранд, ки ин оят марбут ба шаби меъроҷи Паёмбар (с) буда ва нозир ба қурби маънавии Паёмбар (с) ба Худованд аст, яъне, хангоме ки Паёмбар (с) ба меъроҷ бурда шуд, фосилаи ӯ аз соҳати муқаддаси Парвардигораш ба андозаи қавсайн (яъне микдои ду камон) ё камтар буда ва ҳичоб аз баробари дидғони ӯ бардошта шуд. Ин таъбир киноя аз шиддати қурби маънавӣ аст, вагарна ӯ бо бандагонаш фосилаи маконӣ надорад то ба қавс (яъне камон) санчида шавад. (10.1).

Шайхи Тусӣ аз ибни Аббос ва аз Паёмбар (с) ривоят мекунад: Ҳангоме, ки ба осмон уруҷ кардам, ончунон ба соҳоти муқаддаси Парвардигорам наздик шудам, ки миёни ман ва ӯ фосилаи қавсайн ё камтар буд. (10,2).

Эй алам бар тахтгоҳи олами боло зада,

Навбати субҳи «дано» бар боми «ав адно» зада. (4,112)

Мисраи якуми мурод аз «алам» калимаи «тайиба» буда, аз «олами боло» олами малакутист. Шоир Расулulloхро васф карда, мегӯяд, ки ном ва парчами ту, яъне калимаи «тайиба» дар олами малакут дар паҳлуи номи он Зоте, ки офаридгори замину осмонҳост, навишта шудааст. Яъне, калимаи «тайиба», ки он «Ло илоҳа иллаллоҳ Муҳаммадур расулulloҳ» буда, дар болои дари ҷаннат навишта шудааст. Дар китоби «Дуррат ул-воизин» чунин омадааст: Вақте ки Худованд Одамро (а) офарид ва рӯхро ба ӯ дамид, чашм боз кард ва ба арш нигарист, ки дар пояи он ин калима «Ло илоҳа иллаллоҳ Муҳаммадур расулulloҳ» навишта буд. Гуфт: Худовандо, оё ман аз аввалинҳо нестам? Худованд гуфт: Бале. Одам (а) гуфт: Пас ин номи кист дар паҳлуи номи ту ҷойгир аст? Худованд гуфт: Ин ҳабиби ман, яке аз наберағони туст.

Мисраи дувум низ талмеҳ аз шаби меъроҷ ва мушарраф шудани он Ҷаноб ба ҳузури Ҳақ аст. Шоир баҳри таъсирбахш шудани каломи хеш аз ояти 9-уми сураи «Наҷм» иқтибос овардааст, ки Худованд мефармояд: *«Пас наздик шуд (ба Муҳаммад с) ба миқдори (дуриш) масофаи ду камон ё наздиктар аз ин дида (Худо донотар аст)»*.

Дар байти зерин шоир ба Меъроҷ рафтани Расулulloхро ёд карда мегӯяд:

Дар дили шаб бонги «субҳоналлазӣ асро» зада,

Бар дари қасри «фа авҳо» кӯси «мо авҳо» зада. (4,112)

Ин байт талмеҳ аз шаби меъроҷи Расули Акрам (с) аст. Шоир дар ин байт қиссаи шаби меъроҷи Расули Худоро васф мекунад. Шаби «Меъроҷ» шабест, ки баромадани Паёмбар ҷисман ва рӯҳан ба олами боло мебошад. Аммо шаби «Исро» сайри шабонгоҳӣ, яън шабона рафтани Паёмбар (с) аз Макка ба Байтулмақаддас аст, ки ин воқеа дар 27-уми моҳи раҷаб соли даҳуми биъсат (аз соли пайғамбар шуданаш) ба вуқӯъ пайваст. Сабаби ин воқеа дар он аст, ки чун амак ва пушту паноҳ ва ҳимоятгараш Абутолиб аз олам гузашт ва ханӯз ҷароҳати Паёмбар (с) аз вафоти Абутолиб ба ҳам наёмада буд, ки ҳамсари меҳрубонаш Ҳадича (р) аз дунё даргузашт. Баъди вафоти ин ду ёри бовафо ва ҳомиёнаш зулму ситами мушрикони нисбат ба он Ҳазрат дучанд шуд. Дар ин соли пурандуҳ Худованд ба ҳабиби худ марҳамат намуда, баҳри дур шудани ғаму андуҳаш, ӯро ба ҳузури хеш даъват намуд. Шоир дар мисраи аввал аз ин қисса ёд карда мегӯяд, ки ту он зоте ҳастӣ, ки дар нимашаб нидо ва ваҳйи Худовандӣ ба ту омад, ки эй Муҳаммад бархезу ба сӯи мо биё. Хочу дар ин мисраъ аз ояти якуми сураи «Исро» иқтибос оварда аст, ки Худованд дар он шаб ҳабиби худро ба назди худ хонда буд,: *«Пок аст он зоте, ки бурд бандаи худро (яъне Муҳаммадро) шабе аз Масҷид ул-ҳаром ба*

сӯи Масҷид ул-ақсо, ки баракат ниҳодем дар атрофи он то нишон диҳемаи баъзе муъҷизаҳои худро. Ҳамонро Худованд шунавоу биност». Дар ин сура Худованд оид ба яке аз муъҷизаҳои Пайёмбари охирзамон Муҳаммад (с) ба номи «Исро» (сайри шабонгоҳ) хабар додааст, ки сабаби ном гирифтани сура ба «Исро» ҳам дар ҳамин аст.

Дар мисраи дувум калимаи «*фаавҳо*» ибораи қуръонӣ буда, амри Худованд ба банда аст ва аз «қаср» даргоҳи Худованд буда, аз «*мо авҳо*» қабули амри Ҳақ ва расонидани он ба маъмураш, яъне бо воситаи Чабраил(а) ба Паёмбар. Чун Худованд ба фариштагон амр кард то ҳабибашро ба ҳузури ӯ биёранд фариштагон низ ба амри Худованд бархоста Расулulloхро дар як шаб ба олами малакут ба ҳузури Ҳақ оварданд. Ин байт илҳом гирифтааст, аз ояти 10-уми сӯраи «Наҷм», ки Худованд мефармояд: «*Пас пайгоми Ҳақро расонид ба Муҳаммад (с)*».

Дар байти зер шоир чашмони Расулulloхро васф карда, баҳри боз ҳам муассир шудани каломаш аз ояҳои қуръонӣ суд чуста, мегӯяд:

Чун чашмат, эй «хайр ул-башар», дар боғи «мо зоғал-басар»,

Наргис набошад хушназар, бодом набуди дилкушо. (4, 497).

Дар ин байт шоир мавсуфи худро васф карда мегӯяд: Эй бехтарини инсонҳо, чун чашмони зеботро Офаридгор бо лафзи «мо зоғал-басар» васф кард, аз наргису бодом ҳам зеботар шудӣ. Бино бар зебо будани чашмони он Чаноб, тамоми шоирону нависандагон аз чашмони ӯ ёд кардаанд. Хочу низ дар бештаре аз ашъори хеш чашмони Паёмбарро ба «мо зоғал-басар» васф мекунад. Барои равшантар шудани ин матлаб аз суханони ононе, ки чашмони Расулulloхро васф кардан, далел меорем.

Сиранависон чашмони Расулulloхро чунин васф кардаанд: Чашмонашон кушод ва сапедии он моил ба сурхӣ ва мардумакӣ он бисёр сиёҳ буд. Пиликҳояш пурмижа ва дароз буданд, ки чун ба сӯи он Ҳазрат (с) нигоҳ мекардӣ, мегуфтӣ, ки ба чашмонаш сурма кардааст, дар ҳоле ки чунон набуд.(13,259). Умми Маъбади Ҳазой Паёмбари Акрамро ба ҳангоми ҳичрат аз назди хаймааш гузашта буд, чашмони он Ҳазратро барои шавҳараш чунин васф карда аст: Марде гиromӣ ва зебо буд, чашмоне сиёҳ, ки дар сафедии чашмон бисёр дилнишин менамуд ва миҷгоне баланд ва абрӯи камонӣ ва ба ҳам пайваста дошт. (11,689).

Ин буд, ки тамоми шоирону адибон дар ашъору эҷодиёти хеш аз чашмони зебои он Чаноб васф намуда, онро ба наргис ташбеҳ кардаанд.

Мисраи якуми ин байт илҳом аз ояти 17-уми сураи «Наҷм» аст, ки Офаридгор мефармояд: «*Ҳаргиз қачравӣ накарда чашми Паёмбар ва аз мақсад ҳам таҷовуз нанамуда*». Дар ин оят воҳӯрии Пайёмбар (с.а.в.) бо Чиброил (а) манзараҳоеро, ки Пайёмбар (с) дар шаби меъроҷ дида буд, тасвир мешавад, зеро Худованд ба чашмони Паёмбар қудрати бинишро дода буд.

Ё дар ҷои дигар мегӯяд:

Оҳуи мастат, ки дори куҳлии «мо зоғал-басар»

Хӯрда об аз ҷӯйбори «қосирот-ут-турфул айн». (4, 524)

Дар ин байт шоир аз ду ояти Қуръон суд чуста, мавсуфи худро бо он васф мекунад. Дар мисраи якум калимаи «оҳу» истиора буда, мурод аз он чашмони Паёмбар аст, яъне он чашмони зебое, ки ту дорӣ, сурмааш «мо зоғал басар» буда, аз ҷӯйборе, ки хурони фарохчашму зебо об нӯшидаанд, об нӯшидааст.

Ё дар байти зерин чунин омадааст:

Наргиси макҳулат аз бӯстони «мо зоғал басар»,

В-аз ақиқат дурчи «ло аҳсо» санои пургуҳар. (4,112)

Дар мисраи якум «нарғиси макҳул» истиора аз чашмони сиёҳи Паёмбар аст, зеро чашмони мубораки он Чаноб мисли нарғис зебою сиёҳ буданд.

Мисраи якуми ин байт иқтибос аз ояти 17 -уми сураи «Начм» буда, дар мисраи дувум ибораи «ло аҳсо» иқтибос аз ҳадиси набавӣ аст, ки Расули акрам гуфтаанд: «Шуморо натавонам сифат кард, оне ки худ сифат кардаи зоти худро».

Хулоса, осори Хочуи Кирмонӣ, пеш аз ҳама, аз ояҳои қуръонӣ ва аҳодиси набавӣ сарчашма мегирад. Ин каломи раббонӣ ва аҳодиси набавӣ зиннати дигаре ба осори шоир дода, аҳамияти тарбиявӣ ва арзиши эстетикӣ онро афзудааст. Дар мақола сухан аз таъсирпазирии шоири бузурги ибтидои қарни XIV Хочуи Кирмонӣ аз Қуръон ва аҳодиси набавӣ меравад.

Адабиёт:

1. Абдусаттор А. Арабият ва адабиёти аҳди ғазнавиён.- Душанбе: Адиб, 2001. - С. 219.
2. Абулқосими Тасвирӣ. Мақолаи Қуръон ва одоби форсӣ. www.hawzah.net/FA/MagArt.
3. Алихонтураи Соғунӣ. Таърихи Муҳаммадия. Ҷилди 2.– Тошкент, 1991, - 250с.
4. Девони комили Хочуи кирмонӣ. Бо қалами дуктур Ҳасан Анварӣ. Бо кӯшиши Саид Қоней. Чопи аввал, Техрон, -728с.
5. Дуктур Алиасғари Ҳалабӣ. Таъсири Қуръон ва ҳадис дар адаби форсӣ. Донишгоҳи Паёми нур, Техрон, соли 1386, с. 215.
6. Мавлоно Сафирахмони Муборакпурӣ, мутарҷим, Абдуллоҳи Хомуши Ҳиравӣ. Сират ун-набӣ, тарҷумаи форсии Раҳиқ ул-маҳтум. Пешовард, соли 1382, с.715.
7. Муҳаммадхусейни Ҳайқал. Зиндагиномаи Муҳаммад (с). Ҷилди 1.– Душанбе, 2012, - 480 с.
8. Партав Алӣ. Бонги чарас. – Техрон, 1369, -177с.
9. Саид Муҳаммади Ростгӯ. Таҷаллии Қуръон ва ҳадис дар шеърӣ форсӣ. – Техрон, 1387, - 287с.
10. Сулаймонӣ С. Фарҳанги арабӣ-тоҷикӣ. – Душанбе, 2010,- 1562 с.
11. Сафирахмони Муборакпурӣ. Гулшани таърих. – Хучанд, 2004,- 270 с.
12. Тарҷума ва тафсири Қуръони Карим. – Душанбе, 1991,- 370 с.
13. Тафсири Кобулӣ. Тарҷума ва тафсири мавлоно Маҳмуди Ҳасани Девбандӣ. 1488, - С. 428/2268.
14. Шайх Муҳаммад ал-Хузурӣ. Нур-ул-яқин. Техрон, 1374, -223 с..
15. «Қуръоншиносӣ, тафсири мизон». www.andisheqom.com.

ЗАИМСТВОВАНИЕ ИЗ КОРАНА В ПОЭЗИИ ХОДЖУИ КИРМОНИ

АМИРХАМЗА САТТОРОВ

В статье речь идёт о великом влиятельном поэте начала 14 века Ходжуи Кирмони и его высказывания о пророках и извлечения из Корана.

Автор на научных фактах доказывает, что главным источником произведения Ходжи является Коран и высказывания пророка Мухаммада.

Ключевые слова: Ходжу Кирмони, Коран, Бог, Мусо, Иисус, стих, отрывок из Корана, райский сад, вознесение на небо.

SUSCEPTIBILITY HODZHUI KIRMONI OF QURAN

AMIRHAMZA S.

In this article we are talking about the great influential poets of the early 14th century Hodzhui Kirmoni and his utterances of the prophets in the Qur'an.

The author proves the scientific fact that the main source of work is Khoja Quran and sayings of the Prophet Muhammad.

Keywords: *Hodge Kirmoni, God, Moses, Jesus, verse, passage from the Koran, the Garden of Eden, the ascension into heaven.*

**ТЕКСТОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОВАРНОЙ СТАТЬИ (НА МАТЕРИАЛЕ
СЛУЖЕБНЫХ СЛОВ)**

АЛЕКСАНДР ЦОЙ,

*доктор филологических наук, профессор
Международный университет «Ататюрк –
Алатоо» (Бишкек, Киргизская Республика)*

МАХМАДЖОНОВ ОЛИМДЖОН,

*доктор филологических наук, профессор
Института развития образования ОАТ*

Текст определяется как динамическая единица высшего порядка, как речевое произведение, обладающее признаками связности и цельности – в информационном, структурном и коммуникативном плане (Валгина: 3).

Статья посвящена научному анализу словарных статей на служебные слова в учебных толковых словарях. При анализе словарей мы исходили из того, что учебный толковый словарь является важным компонентом системы печатных средств обучения русскому языку. А каждая словарная статья в учебном словаре выступает как учебный текст особого рода, в котором фиксируется содержательный минимум слова (Карасик: 56).

В словарной статье как тексте выделяют:

1) вокабулу (заголовочное слово); 2) дефиниционную часть; 3) иллюстративную часть.

Словарный текст по своему определению тройственен: в нем присутствуют одновременно отправитель и получатель информации и сам текст. «В тексте заключена речемыслительная деятельность пишущего (говорящего) субъекта, рассчитанная на ответную деятельность читателя (слушателя) на его восприятие. Так рождается взаимосвязанная триада: автор (производитель текста) – текст (материальное воплощение речемыслительной деятельности) – читатель (интерпретатор). Таким образом, текст оказывается одновременно и результатом деятельности (автора) и материалом для деятельности (читателя-интерпретатора)» (Валгина: 5). Но словарная статья представляет особый вид текста. Лексикограф, в процессе написания словарной статьи, выступает как отправитель лингвистической информации, препарировав её в пределах своей компетенции. Пользователь словаря получает эту информацию и усваивает её в пределах своих знаний. Возникает противоречие компетенций. Поэтому лексикограф должен разрабатывать учебные словарные статьи с учетом знаний пользователя.

Дефиниционная часть, представляющая собой собственно толкование, должна быть непротиворечива: её содержательная сторона «должна быть эквивалентна значению определяемого слова» (Мамулина: 22). Значение – основная категория семантики. Установить значение слова – это «значит установить регулярные соответствия между определенными, соотносительными для данной единицы «сегментами» текста и смысла, сформулировать правила и раскрыть закономерности перехода от текста к его смыслу и от смысла к выражающему его тексту» (Новиков: 6). Задача лексикографа - дать в словарной статье объективное, комплексное, доступное для понимания и усвоения толкование слова, «вскрыть наивную картину мира в лексических значениях слов и отразить её в системе толкований» (Апресян: 58). Иллюстративный материал (в виде словосочетаний, предложений, цитат из художественных произведений) должен состоять из слов, значение которых известно пользователю.

Целью данной статьи является показ выявленных нами несоответствий в УТС

перечисленным выше задачам.

Аналізу подверглись следующие учебные толковые словари:

1. Краткий толковый словарь русского языка /далее - КТСРЯ/ (Розанова);
2. Толковый словарь русского языка /далее – ТСРЯ/ (Махмутов);
3. Учебный толковый словарь русского языка /далее - УТСРЯ/ (Габучан).

Рассмотрим, как представлен и кодифицируется в этих словарях предлог мимо.

В КТСРЯ (Розанова) имеется указание на то, что слово мимо является наречием и предлогом. То есть производный предлог объединяется в рамках одной словарной статьи с производящим наречием-омонимом:

МИМО, наречие и предлог с родительным падежом. 1. Не останавливаясь около кого-, чего-н. Такси проехало мимо. Поезд прошел мимо станции. 2. Не попадая туда, куда нужно. Мимо цели (Розанова: 98).

Грамматическая информация о вокабуле (заголовочном слове) в КТСРЯ (Розанова) избыточна: указание на принадлежность слова мимо к различным частям речи (наречию и предлогу) затрудняет восприятие предлога мимо как самостоятельной лексической единицы. Омонимия, стирая формальные различия между знаками с разной семантикой, не может не снижать эффективности языка как средства коммуникации. Компактность, достигаемая за счет возрастания неоднозначности единиц плана выражения, ухудшает кодовые свойства языка (Малаховский: 24-25). Для снятия неоднозначности, вызываемой наречием мимо и предлогом мимо пользователю необходимо приложить определенные усилия, затратить время. Полагаем, что в подобных случаях производные предлоги в УТС следует подавать в отдельных словарных статьях.

В ТСРЯ (Махмутов) предлог мимо кодифицирован так:

МИМО. Не задевая, стороной, минуя кого-, что-либо. Прошел мимо и не поздоровался. Пуля пролетела мимо.

Нареч.

Предлог с род. п. *Прошел мимо школы. Бить мимо цели* (Махмутов: 180).

В данной словарной статье наречие мимо и предлог мимо разделены. Недостатком данной словарной статьи является то, что, во-первых, как и в предыдущей проанализированной словарной статье, предлог мимо дан в одной словарной статье с производящим наречием мимо, во-вторых, отсутствует дефиниция предлога.

В УТСРЯ (Габучан) предлог мимо представлен как слово, являющееся омонимом. Предлог мимо в анализируемой словарной статье дан во второй позиции и сопровождается соответствующей пометой:

МИМО 1 нареч.

1. Без остановок. Идти мимо. *Такси едут мимо одно за другим. Он решил не заходить в дом, а только пройти мимо.*
2. Так, что не попадешь куда можно. *Стрелять, бросать мимо. Он сделал два выстрела, и оба мимо.*

МИМО 2 предлог с род. п.

1. Употр. При указании на предмет (лицо и т. д.), близко от которого движется кто-что-н. *Без остановки прошел мимо станции. Мимо нас прошла группа студентов.*
2. Употр. При указании, что не попадешь в кого-что-н., куда-н., *Стрелять мимо цели. Сесть мимо стула. Проехать мимо своей остановки* (Габучан: 286).

Использование неопределенных местоимений кто-нибудь и что-нибудь в косвенных падежах для замещения объекта действия в дефиниционной части словарных статей, с точки зрения коммуникативности текста, некорректно. Чтобы пользователь правильно интерпретировал словарную дефиницию, необходимо при толковании использовать полнзначные слова, значение которых он знает и понимает или только понимает.

Если иллюстративный материал в словарной статье на предлог мимо в УТСРЯ (Габучан) не вызывает замечаний, то иллюстративный материал в словарной статье мимо в КТСРЯ (Розанова), на наш взгляд, не систематизирован. Пользователю трудно

определить, в каком из предложений используется предлог мимо: здесь нужна специальная помета, указывающая, что в предложении «Поезд прошел мимо станции», слово мимо является предлогом и выполняет служебную функцию. Можно утверждать, что дефиниционная и иллюстративная части в последней анализируемой статье семантически не согласованы. Под семантическим согласованием подразумевается взаимодействие и связь содержательных смыслов дефиниции и иллюстративного материала, «а также прескрептивных указаний дефиниций, воплощающихся в соотносительности иллюстративного высказывания с определенной сферой и ситуацией употребления» (Позднякова: 23). В данной словарной статье толкование предлога мимо, как отдельной словарной единицы (вокабулы), в явном виде не представлено.

Для пользователя словарная статья должна быть последовательной, понятной и удобной, не требующей дополнительных поисков: за каждым отдельным толкованием должен непосредственно следовать соответствующий иллюстративный материал. Иллюстративный материал, в свою очередь, не должен вызывать дополнительные вопросы со стороны пользователя.

Рассмотрим словарные статьи на предлог благодаря.

Словарная статья на предлог благодаря в КТСРЯ (Розанова) дана следующим образом:

БЛАГОДАРЯ, предлог с дательным падежом. Вследствие, по причине чего-нибудь. *Благодаря отцу он хорошо знал физику. Благодаря общим усилиям работу закончили вовремя* (Розанова: 16).

Предлог благодаря в ТСРЯ (Махмутов) «запрятан» в словарной статье на знаменательное слово благодарить, которое является производящим словом этого предлога:

БЛАГОДАРИТЬ. Выражать благодарность кому-нибудь. *Благодарить родителей, учителей.* Благодарю вас - формула вежливости. Глаг. несов.; благодарю, - ишь, - ят; благодарил, - ла, - ло, - ли; благодар(и)те; прич. благодарящий, - ривший; десп. благодаря; сов. поблагодарить.

Предлог благодаря – по причине, вследствие, при помощи. *Благодаря героизму.* Запомните: Нельзя употреблять: «благодаря засухе» (Махмутов: 28-29).

Для толкования предлога благодаря использованы предлоги вследствие, по причине. То есть в анализируемых словарных статьях применяется толкование слова с помощью синонимов.

Синонимическое толкование прямо не раскрывает значение слова, а только указывает на сферу применения толкуемого слова, раскрывая его объем (Комарова: 28). Таким образом, значение предлога благодаря в представленных выше словарных статьях не раскрыто в достаточной мере. Чтобы узнать значение слова благодаря пользователь должен обратиться к словарной статье на предлог вследствие:

ВСЛЕДСТВИЕ, предлог с родительным падежом. По причине чего-н., из-за чего-н. *Пропустить занятия вследствие болезни* (Розанова: 33).

Предлог вследствие, в свою очередь, толкуется двухкомпонентным предлогом по причине и сложным предлогом из-за. То есть вновь отсылает к предлогу-синониму. Отдельной словарной статьи на предлог по причине в КТСРЯ (Розанова) нет. Предлог из-за в анализируемом словаре во втором значении толкуется теми же предлогами по причине и вследствие:

ИЗ-ЗА, предлог с родительным падежом. 1. С обратной, противоположной стороны (откуда?; ср. За 1 с вин. пад. в 1 - м знач.). Выйти из-за угла. Смотреть из-за двери. Вернуться из-за границы. Встать из-за стола (перестать сидеть за столом). 2. По причине, вследствие (ср. Из в 5 – знач., По с дат. пад. в 6 - знач.). *Отсутствовать из-за болезни. Вернуться домой из-за дождя. Поссориться из-за пустяка* (Розанова: 72).

Синонимическое толкование, как видно из приведенных словарных статей, является неадекватным целям кодификации предлогов в учебном словаре. Для носителя русского языка раскрытие значения предлога благодаря с помощью синонимического толкования может, в некоторой степени, быть ясным и понятным. Для изучающего

русский язык как неродной такое толкование вряд ли внесет ясность в определение значения производного предлога благодаря.

Предлог благодаря в литературном языке употребляется для выражения благоприятной причины, давшей положительный результат. В практике использования этого предлога превалирует указание на причину, благоприятно сказавшуюся на субъекте действия или на итог действия. Данный предлог в других случаях употребляется как нейтральный, используемый для указания причины вообще (Финкель: 15). Предлог благодаря по значению близок к предлогу вследствие, но не более. Предлог вследствие выражает причинные и временные отношения между двумя последовательными действиями или обстоятельствами, повлекшими за собой какие-либо другие действия. Предыдущее действие является поводом или условием для последующего действия (Финкель: 114). Но предлог вследствие с точки зрения логики, семантической валентности и наличия оттенка значения времени не может замещать предлог благодаря. Замена предлога благодаря предлогом вследствие в иллюстративных предложениях «*Благодаря отцу он хорошо знал физику. Благодаря общим усилиям работу закончили вовремя*» невозможна.

Фактически проанализированные статьи не раскрывают значение предлога благодаря. С точки зрения информативности синонимическое толкование на уровне плана содержания есть структура свернутая. Свернутая структура приводит проанализированные выше словарные статьи к нечеткости, к логическому смещению в выражении значения предлогов. В итоге пользователь не усваивает значение предлога благодаря.

Следует отметить, что толкование значений предлога представляет значительные трудности для лексикографа. Основным и общепринятым типом толкования служебных слов вообще, а предлогов в частности, является описательный способ (Евгеньева:18): служебное слово толкуется через слово-определитель, парадигматический идентификатор и дифференциальный элемент значения (Комарова: 23). То есть производные предлоги благодаря, вследствие, из-за и др. представляется целесообразным толковать описательно.

Вслед за Р. П. Рогожниковой считаем, что при толковании значений предлога «необходимо показать специфику части речи, служащей для выражения отношений между словами и отличающей ее от других, в пределах выражения тех же отношений» (Рогожникова: 18). В словарной статье при кодификации предлогов должны быть отражены индивидуальные лексические значения с указанием на те отношения, которые выражают предлоги. Словарная статья на служебное слово должна быть словесно избыточной, логически развернутой, предельно точно передающей значение слова.

Выводы:

1. Практическое решение ряда вопросов кодификации служебных слов в УТС обнаруживает непоследовательность, противоречивость и недостаточность, не соответствует требованиям, которые предъявляются к словарной статье как тексту.

2. Русские предлоги, независимо от их происхождения и морфологического состава (морфологической структуры), должны кодифицироваться в отдельных словарных статьях. Дефиниционная и иллюстративная части этих статей должны быть логически соотнесены, композиционно и семантически согласованы.

3. Основным способом толкования предлогов в УТС должен стать описательный способ, как наиболее соответствующий особенностям семантики этого класса служебных слов.

Литература:

1. Алекторова Л. П. Принципы составления «Словаря русского языка для учащихся старших классов национальных школ» // Теоретические основы разработки словарей учебного типа. – Москва: НИИ общ. педагогики, 1981. – С. 5.

2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. - Москва: Наука, 1974. – 368 с.
3. Баудер А. Я. Части речи - структурно-семантические классы слов в современном русском языке. – Таллин: Валгус, 1982. – 184 с.
4. Валгина Н. С. Теория текста. - Москва: Изд-во МГУП «Мир книги», 1998. – 210 с.
5. Габучан К. В. Учебный толковый словарь русского языка. – Москва: Рус. яз., 1988. – 441 с.
6. Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы ее описания. – Москва: Рус. яз., 1988. – 253 с.
7. Евгеньева А. П. Определения в толковых словарях // Проблема толкования слов в филологических словарях. – Рига: АН Латв. ССР, 1988. - С. 18-25.
8. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва: Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. - 330 с.
9. Касарес Х. Введение в современную лексикографию. – Москва: Изд-во иностр. лит., 1958. - 354 с.
10. Комарова З. А. Проблема толкования специальных слов в словарях русского языка советского периода. - Свердловск, Уральск.гос. ун-т, 1979. – 91 с.
11. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии. – Ленинград, 1990.
12. Мамулина Г. З. Лингводидактические основы семантизации лексики в толковом словаре русского языка для национальной туркменской школы: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Москва, 1975. – 25 с.
13. Морковкин В. В. Основы теории учебной лексикографии. - Москва, 1990.
14. Новиков Л. А. Семантика русского языка. – Москва: Высш. школа, 1982. – 272 с.
15. Позднякова Н. Г. Словарные дефиниции как вид текста // Лингвостилистические исследования текста. – Фрунзе, 1985. - С. 23-35.
16. Рогожникова Р. П. Служебные слова и принципы их лексикографического описания: Автореферат дис. ... д-ра филол. наук. – Москва, 1974. – 25 с.
17. Розанова В. В. Краткий толковый словарь русского языка. – Москва: Рус. яз., 1987. – 256 с.
18. Сороколетов Ф. П. Общая и учебная лексикография. – Ленинград: ЛГУ, 1985. – 57 с.
19. Махмутов М. И. Толковый словарь русского языка: Для учащихся национальных средних школ. – Ленинград: Просвещение, 1982. – 384 с.
20. Финкель А. М. О значении и употреблении предлога «благодаря» // «Русский язык в школе». – Москва, 1956. № 6. – С. 13-16.
21. Финкель А. М. Производные причинные предлоги в современном русском литературном языке. Их возникновение, развитие, значение и употребление. – Харьков: Харьк. гос. ун-т, 1962. – 238 с.
22. Цой А. С. Предлог как лексическая единица русского языка и его отражение в учебном словаре // Филологические науки. – Москва, 2004. № 4. – С. 105 – 113.
23. Черкасова Е. Т. Переход полнозначных слов в предлоги. – Москва: Наука, 1967. – 280 с.

сарлавха тоҷикӣ *
аннотатсияи тоҷикӣ бо калидвожа **

**АЛЕКСАНДР ТСОЙ,
МАХМАДҶОНОВ ОЛИМҶОН**

сарлавха англисӣ *

**ALEXANDER TSOY,
MAHMADJONOV OLIMJON**

Summary

The given article presents the results of analysis of Russian prepositions coding in teaching explanatory dictionaries. The analyze shows that the absence of the most Russian prepositions are not required according to the methods of Russian languages. Thus, they can't be systematized and the teaching material is not full.

калидвожаи англиси **

ОМУЗИШИ БАЪЗЕ ИСТИЛОҶОТИ СОҶАВӢ ДАР ДАРСИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ ДАР МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ

МАТРОБОВ С.Қ.,

*Донишқадаи давлатии забонҳои
Тоҷикистон ба номи Сотим Улугзода*

БАРГИГУЛИ ШОГУНБЕК,

ҳодими илмии ПРМ АТТ

Ҷаҳони муосир бо рушди тавсеаи технологияҳои пешрафтаи иттилоотӣ ва иртиботӣ аз даврони пешинаи таърихи башарият тавофут дорад, ки ин раванд, аз як тараф, боиси инкишофи густариши робитаҳои гуногун дар байни мардумони маскунӣ минтақаҳои мухталифи ҷаҳон гардида, торафт теъдоди зиёди одамонро фаро мегирад ва, аз тарафи дигар, боиси ба вучуд омадани шаклҳо ва воситаҳои мукамалтарини робитаи байни фардҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ гашта, ба яке аз омилҳои муҳими гароиш ба ҷаҳонишавӣ (глобализатсия) дар шароити кунунӣ табдил меёбад. Дар ин раванд нақши забон ҳамчун муҳимтарин воситаи робитаи байни инсонҳо беш аз пеш муҳимтар мегардад, зеро фарогири ҳар навъ иттилоот новобаста ба роҳҳо ва усулҳои интиқоли он танҳо ба воситаи забон сурат гирифта метавонад [2, 27].

Чунин шароит тақозо менамояд, ки ҳам забонҳои миллий ва ҳам забонҳои муоширати байни миллатҳо ба таври амиқ омӯхта шаванд, то ғановату имконоти забон дар таҳкиму густариши алоқаҳои гуногуни байни инсонҳои муосир ба таври муфид ва самарабахш истифода гардад.

Пас аз истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми забони тоҷикӣ, ки суннатҳои қадимӣ дошта, дар ташаккули тамаддуни умумибашарӣ мақоми хоса дорад, дар низоми сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмӣ-фарҳангии кишвар бештар таҳким ва густариш ёфт ва ин забон ба забони давлатии кишвар табдил ёфт [1,57]. Вобаста ба ин нуқта имрӯз масъалаи таълим ва тадриси забони давлатӣ, тақмили равишу усулҳои самарабахши омӯзиши он ба яке аз мавзӯҳои муҳими ҳаёти ҷомеаи имрӯза мубаддал гардидааст. Аз ин рӯ, эҳтиёҷ ба таълими самарабахши он дар тамоми сатҳҳои низоми маориф, аз ҷумла дар мактабҳои олӣ, ба таври назаррас афзудааст. Пайдо намудани роҳҳо ва усулҳои муассири таълими забони давлатӣ, истифода аз методҳои анъанавӣ ва санчидашуда, ба қор бурдани таҷрибаҳои беҳтарини омӯзиш ва навоариҳо дар ин бахш ва тақмили онҳо аз масъалаҳои муҳиме ба шумор мераванд, ки имрӯз дар фарорӯи ҷомеа қарор гирифтаанд.

Гузаштан ба низоми таҳсилоти кредитӣ яке аз дастовардҳои бузурги Истиқлолият дар соҳаи маориф маҳсуб меёбад.

Дар чаҳони муосир таҳсилоти олий барои таъмини инкишофи ҷомеа бо роҳи ислоҳоти иқтисодӣ, давлати ҳуқуқбунёди демократии дунявӣ ва гуманитарикунони муносибатҳои иҷтимоӣ мақоми махсусро ишғол мекунад. Нақши аввалиндараҷаи таҳсилоти олий, аз як тараф, агар тайёр намудани мутахассиси баландихтисоси дорои қобилияти идора намудани иқтисод ва институтҳои ҳуқуқӣ бошад, аз тарафи дигар, офаридани фазои ҷомеаи созгор ва мусоид ва баланд бардоштани маданияти иҷтимоӣ ва муносибатҳои шахсӣ низ ҳаст [6,107]. Ин мақсад танҳо дар ҳолате амалӣ мегардад, агар хатмкунандагони мактабҳои олий дониши мукамал ва маҳорати баланд донишдони забони адабӣ ва нутқи буро ба забони давлатӣ дошта бошанд.

Забони тоҷикӣ дар мактабҳои олий ба ҳайси забони давлатӣ барои тамоми ихтисосҳо ҳамчун қисмати таркибии фанҳои гуманитарӣ таълим дода мешавад.

Фанни забони тоҷикӣ (давлатӣ) барои ташаккули шахсияти мутахассиси асри XXI, ки саводи комил, фикрронии амиқ, дараҷаи баланди тахассусӣ, фарҳангӣ ва маҳорати иртиботӣ (коммуникативӣ) ҳамчун нишонаҳои хоси ӯ тавсиф мешаванд, мақоми хосаеро хоҳад бозид [7,48].

Ҳадафи аввалиндараҷаи таълими забони тоҷикӣ, ҳамчун фанни таълимӣ, омӯзиши меъёри забони адабӣ, қоидаҳои имло, истилоҳоти илмӣ, усул, навъ ва қоидаҳои муошират, меъёри ахлоқии муошират, услубҳои нутқ, асосҳои маҳорати суханварӣ, инчунин мушкilotи қабули меъёри гуфтор ва масъалаҳои ҳолати ҳозираи маданияти нутқи ҷомеа мебошад.

Мақсади таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ ин такмил додани малакаю маҳорати суханварӣ ва баён карда тавонистани фикр, бе хато навиштан, мукамал намудани дарки амиқи ҷиҳатҳои хоси забони тоҷикӣ ҳамчун воситаи муошират ва интиқоли иттилоот, инчунин васеъ намудани ҷаҳонбинии умумигуманитарӣ дар таърих бо фаҳмиши амиқи сатҳи коммуникативӣ, маърифатӣ ва эстетикӣ донишҷӯён мебошад [3,90].

Ҳар як мутахассиси соҳаи гуногун ҷиҳати бо муваффақият анҷом додани кори худ вобаста ба ихтисосаш барои барпо намудани робитаи мустақкам дар ҷанбаҳои гуногун – хочагидорӣ, ҳуқуқӣ, илмӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ-давлатӣ бояд малакаю маҳорат ва дониши кофӣ дошта бошад.

Маҳз ба вучуд овардани ҳамин гуна малакаю дониш дар донишҷӯён вазифаи омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ мебошад, ки иборатанд аз:

1) баён карда тавонистани матнҳои монологи ба ҳам алоқаманд ва дуруст таҳияшуда дар мавзӯҳои гуногун дар алоқамандӣ ва ҷавобгӯ ба мақсади коммуникативии ӯянда ва фазои муошират;

2) иштирок дар фазои муоширати муколамавӣ (диалогӣ), барқарор намудани алоқаи гуфтугӯӣ, доду гирифтӣ ахбор бо ашхоси ғайризабонӣ, ки бо ӯянда алоқаи гуногуни иҷтимоӣ дорад.

Ин малакаю донишро соҳиби забони муосири тоҷикӣ бояд ҳам дар шакли хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ дошта бошад. Онҳо на танҳо сохтори монологӣ ва муколамавии (диалогии) матн, балки қоидаҳои ба тамоми соҳаҳои забон дахлдошта – овозӣ (фонетикӣ), имло ва талаффузи сарех, лексикӣ (интиқоби муродифҳо ва ғ.) ва грамматикӣ (сарфу наҳв)-ро дар бар мегиранд. [5,158]

Фанни забони тоҷикӣ дар баробари дигар фанҳои доираи гуманитарӣ қисмати таркибии аз нигоҳи гуманитарӣ тайёр намудани донишҷӯён буда, зинаи аввалини таълими маданияти нутқи тахассусӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳангоми омӯзиши забони давлатӣ донишҷӯён натавонанд донишашонро аз фанни забони муосири тоҷикӣ ва меъёрҳои он мустақкам мекунанд, балки амалан истифода бурдани онро дар тарҳрезии матн, иштироки фаъолона дар ҷараёни суҳбат ва баён мақсадҳои иртиботии (коммуникативии) худ бояд ёд гиранд. Бо ин амалҳо дар назар дошта мешавад:

1) васеъ намудани доираи воситаҳои забонӣ ва шаклҳои истифодабарии он;

2) ба тартиб даровардани ин воситаҳо, бо дарназардошти он ки дар кадом маврид ва бо кадом сабк ё услуби нутқ истифода бурда мешаванд;

3) таълими донишҷӯён бо усули тахвили (трансформатсия) маводи ғайризабонӣ (ғайриадабӣ), махсусан, тасвир ва маълумотҳои ададӣ (чадвал ва монанди ин) ба маводи забонӣ (адабӣ), инчунин имкониятҳои гуногуни гузариш аз як намуди маводи забонӣ ба дигараш (масалан, аз чадвал ба матн ба ҳам алоқаманд).

Ҳамин тавр, фанни забони тоҷикӣ якбора дар донишҷӯёни се навъи забондонӣ: меъёрӣ, иртиботӣ (коммуникативӣ) ва умумифарҳангиро (бо дарбаргирии унсурҳои коммуникативӣ) ба вучуд меоварад.

Мақсади асосии таълими фанни “Забони тоҷикӣ” дар ихтисосҳои ғайрифилологӣ бунёдгзорӣ ва ташаккул додани забони тахассусии мутахассиси баландихтисос, забоне, ки ба меъёри муайяннамуда мутобиқат намуда, бо шевоӣ ва равониаш фарқкунанда ҳаст, мебошад.

Дар замони ҳозира қобилияти мутахассис дар доираи муайян на танҳо ба дониш, маҳорат ва малакаи касбӣ вобаста аст, балки ба инкишофи қобилияти иҷтимоӣ-коммуникативӣ ва шахсӣ-коммуникативӣ, инчунин ба таъмини дараҷаи эҷодии фаъолияти касбӣ низ алоқаманд аст.

Дар ин робита фаҳмидани истилоҳоти соҳавӣ аввалиндараҷа мебошад. Ҳангоми таълими фанни забони тоҷикӣ, пеш аз ҳама, барои муаллими дарсдиҳанда зарур аст, ки ӯ аз истилоҳоти ихтисосе, ки дар он машғули тадрис аст, бохабар бошад. Дигар ин ки, ҳар машқеро, ки барои донишҷӯён чихати мустаҳкамкунӣ ва аз худ намудани қоидаҳои забонӣ дода мешавад, ҳатман дар доираи ҳамон тахассус бошад. Зеро таълими истилоҳот ба воситаи матнҳои дар доираи тахассус интихобшуда муфидтар аст, нисбат ба он ки ҳамчун луғат донишҷӯ онро кӯркӯрона аз ёд намояд. Аҳамияти он, аввалан, агар дар аз худ намудани истилоҳоти тахассусӣ бошад, сониян тавассути матнҳои марбут ба тахассус ҳисси муҳаббати донишҷӯ нисбат ба фан ва аз худ намудани он зиёдтар мегардад [4,43].

Омӯзиши истилоҳот дар мактабҳои олии танҳо аз худ намудани истилоҳҳо набояд иборат бошад, балки муҳимтараш омӯзиши роҳҳои ташаккул ва ҷӣ тавр сохта шудани онҳо заруртар аст. Яъне донишҷӯи ғайрифилолог низ бояд дарк намояд, ки кадом истилоҳҳо бо роҳи иқтибосӣ ба забон ворид шуда ба меъёри забони тоҷикӣ мувофиқ карда шудаанд, кадом истилоҳ бо роҳи морфологӣ сохта шудааст ва ғ. Ҳатто истилоҳҳое ба назар мерасанд, ки онҳо дар забони аслашон бо роҳи маҷозӣ сохта шудаанд ва дар ҳамон шакл онҳо ба забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд, ки аз ин хусусиятҳои забонӣ низ донишҷӯёни ғайрифилолог бояд огоҳ бошанд [7,74].

Ҳамин тавр, аз худ намудани истилоҳоти тахассусӣ, маҳорати барқарор намудани алоқа байни вожаҳои истилоҳоти маъмули гузашта ва вожаҳои нав, маҳорати истифода бурдани вожаҳои илмӣ дар таҳлили амалӣ, фаҳмидани чихатҳои муҳими унсурҳои нутқи касбӣ – қисмати муҳими муоширати касбиро ташкил медиҳанд. Забон воситаи муҳими аз худ кардан, ташаккул додан ва интиқол намудани маҳоратҳои касбӣ мебошад. Фаҳмидани вожаҳои тахассусӣ, тайёр намудани баромад дар доираи ихтисос, ташкил намудани муколамаи касбӣ, муошират намудан бо шахси ғайри тахассус доир ба фаъолияти касбӣ маданияти гуфтугӯиву муоширати касбиро дар бар мегирад, ки асоси онро таълими дурусти забони тоҷикӣ дар мактабҳои олии ташкил медиҳад.

Адабиёт:

1. Асозода Х., Кабилов Ш., Анварӣ С. Забон ва адабиёти тоҷик. – Душанбе: Деваштич, 2007, - 240 с.
2. Гулмуродзода П. Забон ва худшиносии миллӣ (*маҷмӯаи мақолаҳо*) нашри якум. – Душанбе: Пайванд, 2007.
3. Камолиддинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе: Интерньюс, 2001.
4. Камолиддинов Б. Хусусияти услубии сарфу наҳви забони тоҷикӣ. – Душанбе: Маориф, 1992, -128 с.

5. Матроров С.Қ., Абдуллоева П.П.. Забони тоҷикӣ (барои ихтисосҳои иқтисодӣ). Душанбе, 2010.
6. Матроров С.Қ., Абдуллоева П.П.. Забони тоҷикӣ (барои ихтисосҳои иқтисодии низоми таҳсилоти кредитӣ). Душанбе, 2011.
7. Матроров С.Қ., Абдуллоева П.П.. Забони тоҷикӣ (барои ихтисосҳои тарҷумонӣ, забонҳои хориҷӣ ва рӯзноманигорӣ). Душанбе, 2013.

ИЗУЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА С УЧЁТОМ СПЕЦИАЛЬНОСТИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

**МАТРОБОВ С.Қ.,
БАРГИГУЛИ ШОГУНБЕК**

В данной статье говорится о месте и роли таджикского языка, который является государственным языком в политической, социальной и научно-культурной системе страны и рассматриваются методы его изучения и обучения ему в высшей школе.

Ключевые слова: *государственный язык, глобальные факторы, национальные языки, информация, атмосфера общения, навыки и умения, обучение, изучение.*

TEACHING OF THE STATE LANGUAGE IN ACCORDANCE WITH THE SPECIALITY (MAJOR) AT UNIVERSITIES AND INSTITUTES

**MATROBOV S.
BARGIGUL SHOGUNBEK**

The article deals with the place and status of Tajik Language recognized as state language in political, economical, social and scientific-cultural system and some opinions were expressed about its methods and ways of teaching at Universities and Institutes.

Key words: *state language, globalization factors, national languages, information, dialogue communicative sphere, talent and skills.*

ТАЪРИХ ДАР ТАРОЗУ
(ЧАНД МУЛОҲИЗА ПИРОМУНИ ДАВРАБАНДИИ ТАЪРИХИ
МАРДУМИ ТОЧИК)

САЙФУЛЛОҲИ МУЛЛОҶОН

Таърих аз лиҳози луғавӣ ба вожае гуфта мешавад, ки шомили иттилооте роҷеъ ба гузашта аст, мисли таърихи замин. Аммо вақте, ки таърих ба унвони як риштаи таҳсилӣ матраҳ мешавад, ба маънои таърихӣ башарӣ аст, ки гузаштаи сабтшудаи ҷавомеъи башарӣ мебошад. Бешак, муҳимтарин масъалаи таърих дар ҳамаи даври замонҳо даврабандии он аст. Ҳанӯз дар Чини бостон яке аз шоҳони худхоҳ дастур дод, ки ҳамаи китобҳои пешиниёнро як ҷо ҷамъ оваранд ва пас аз гирд овардани кутуб, дастур дод то ҳамаи онро оташ зананд ва сипас амр кард, ки «таърихро аз нав нависед ва ибтидои таърихро аз ман шуруъ кунед». Вақте ки Искандар аз тангаи Ҳелеспонт убур карда ба Шарқ қадам гузошт, муаррихони юнонӣ ин ҳодисаро оғози таърихи Юнон ҳисобиданд. Дар давраи Эҳё (реннесанс) таърихи гузаштаи калисоро ҷаҳолат ва нозарур шумурданд. Дар замони Инқилоби Фаронса ҳам ҳамин ҳолати дигар кардани мабдаъ ва даврабандии таърих пеш омад. Фашистҳо соли юриши Мусоллиниро ба ҷои таваллуди Исо мабдаъи таърих қарор доданд. Аммо ҳамаи ин «навғониҳо» пас аз чанде ба боди фаромӯшӣ супурда шуданд. Агар ба решаи ин пиндорҳо бингарем, он аз як андешаи ғалат маншаъ мегирад, ки танҳо замони мо муҳим ва асосиву яқтост ва бояд меъёрҳои муайян созад.

То имрӯз дар ҷаҳон машҳуртарин тақсимбандии давраҳои таърихӣ, ки дар бештари кишварҳои ҷаҳон (махсусан Аврупо, ки пешгомони тамаддуни модерн маҳсуб мешаванд) роиҷ аст, ҳамон даврабандии ҷаҳорзинагӣ аст. Бар асоси ин тақсимбандӣ таърихи ҷаҳон ба давраҳои *бостон* (то соли 395 ё 476 ки санаи таҷзия ё фурӯпошии империяи Рим аст), *асрҳои миёна* (аз фурӯпошии империяи Рим то соли 1453, ки суқути империяи Руми Шарқӣ ё Византия аст), *давраи нав* (ки аз 1453 ё давраи кашфиёти бузурги ҷуғрофӣ ва давраи Эҳё (асри XVI) то поёни ҷанги якуми ҷаҳонӣ) давом мекунад. Аммо ин даврабандиро баъзе муаррихони шарқӣ зери суол бурда, меъёрҳои онро барои ҳамаи кишварҳо созгор намендонанд.

Дигар ин ки таърих ҳамеша бо сиёсат қарин асту осебпазир аз таҳаввулоти сиёсӣ, ё ба ибораи дигар таърих ҳамвора аз даричаи замони ҳол ва дар партави нурафшонии вазъияти кунунӣ шакл мегирад. Ҳар насл аз зовияи андешаву биниши худ таърихро сабт мекунад ва дар ҳар замоне ба хотири мулоҳизаҳои сиёсӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва мазҳабӣ арзишҳои ворид мешаванд ва ё ангор нодида гирифта мешаванд.

Ин аст, ки ҳеч даврабандие то кунун барои умум қобили қабул ва бетағйир намонда, бо сипарӣ шудани айёми мушаххас ба зуболадони таърих ҳавола мегардад. Миёни донишмандону назарияпардозони таърих меъёрҳои мухталиф барои даврабандӣ асос шумурда шудаанд, ки муҳимтарини онҳо тақсимбандӣ бар асоси *тағйири ҷаҳонбинӣ* ([О. Конт](#), [К. Ясперс](#)), *тағйири наҳваи иртибобот ё коммуникатсия* ([М. Маклюэн](#)), *дигаргуниҳои экологӣ* (Й.Гудсблом), *муносибаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ* (марксизм) ва *авлавияти самти истеҳсолот* (назарияи чомаи индустриалӣ ва постиндустриалӣ) ба шумор мераванд (1; 2)

Аммо воқеъияти бебаҳс он аст, ин назарияпардозҳо дар тақсимбандии худ ҳоҳ ноҳоҳ ба меъёри дигаре пойбандӣ нишон додаанд, ва он бар собикаву макони муайян (асосан Аврупо) бунёд ёфтани ин даврабандиҳо мебошад. Дар миёни давранбандиҳои таърих, бештар аз ҳама назарияи Артур Тойинбӣ, ки бар асоси тамаддунҳо ба давраҳо чудо намудани таърихро пешниҳод менамуд, ҳамовозӣ пайдо намудааст. Бар асоси ин тақсимбандӣ 21 тамаддуни бузурги дунё номбар шудаанд, ки яке аз онҳо «*чомаи эронӣ*» ном дорад, ки вижаи тамаддуни мардумони эронитабор аст(2). Аммо ҳамин назарияе, ки чомастар менамуд, аз ҷониби мунаққидон эрод гирифта шуд. Пас, ҳеч назарияе фарогиру умумӣ ҳисобида намешавад. Аз ин рӯ муаррихону назарияпардозони ҳар кишваре вобаста ба воқеъиятҳои таърихӣ, мулоҳизаҳои сиёсӣ, вижагиҳои ҷуғрофӣ ва арзишҳои фарҳангии худ ба тақсимбандии таърихи худ пардохтаанд.

Дар Тоҷикистони соҳибистиклол шояд камтар илм ба андозаи таъриху муаррихон руҳияи муҳофизакорӣ (консерватизм) нишон дода бошанд, ки он ҳам аз вижагиҳои ин илм аст. Дар бештари масъалаҳое, ки дар матбуоту интернет матраҳ мешавад, бинобар сиёсӣ ё баъзан отифӣ будани онҳо, муаррихони касбии тоҷик (на хангомаҷӯён) бомулоҳиза назар медиҳанд. Ин амалкарди муаррихони касбӣ бар асоси ин бовар аст, ки илми таърихи воқеъӣ замоне дар бораи як масъала қазоват мекунад, ки он аз ҳассосият ҳолӣ бошад. Албатта баъзан ин кундӣ ва мулоҳизагарӣ бар зиён асту майдонро ҳолӣ мегузорад ва арсаро барои хангомаҷӯён боз мегузорад, ки бар зарари чома ва илми таърих аст. Ба ҳамин хотир перомуни даврабандии таърих то кунун назари воҳид, ки умумро қонеъ созад, ба миён наомадааст.

То ин дам даврабандие, ки аз ҷониби гурӯҳи кории баҳши таърихи асрҳои миёнаи Институти таърих, бостон ва мардумшиносии АУ ҚТ (зери роҳбарии профессор Ҳ.Пирумшоев) пешниҳод гардидааст, аз ҳамаи даврабандиҳои мавҷуд ҷиддитару касбитар аст. Бар асоси ин тақсимбандӣ, ки банда ҳам бо баҳши аъзами он мувофиқам таърихи халқи тоҷик ба панҷ давра чудо карда шудааст:

1. Давраи қадимтарин (то ҳазорсолаи 6 пеш аз милод).

2. Давраи қадим (аз ҳазорсолаи 5 то милод то асри 2 милодӣ)
3. Давраи асрҳои миёна (аз асри 3 то миёнаи асри XIX)/
4. Давраи нав (аз истилои Русия то соли 1917).
5. Давраи навин аз соли 1917 то имрӯз.

Ин даврабандӣ бо вучуди фарогири муаллаф будан, ба назари ин ҷониб, чанд нақс дорад, ки дар зер баъзе аз онҳо баён мегарданд. Нахустин ишқол он аст, ки чаро бояд даврабандии таърихи мо ҳатман аз панҷ марҳила иборат бошад? Ин панҷ давра ёдгори аз тақисмоти панҷгонаи форматсионӣ (марксистӣ) ё навъе тақлид ба даврабандии панҷфаслаи таърих нест? Гузинуши давраҳои таърихӣ ва ҳудуди хронологии он ҳам бештар ба давраҳои форматсионӣ мутобиқат мекунад. Баъзе кишварҳо (Олмон ва Фаронса) таърихи худро ба даҳ ё бештар (Ҷопон ва Гурҷистон) давра ҷудо кардаанд, то битавонанд вижагиҳои як давраро дақиқ муайян карда, умуми муаррихони кишварро аз ин тақсимбандӣ розӣ нигоҳ доранд. (3; 39)

Ишқоли дигаре ки ба ин даврабандӣ гирифта мешавад, он аст, ки дар он баъзе ҳодисаҳои муҳими таърихи инсонӣ аз ҷумла кашфи оҳан, ки бузургтарин кашфиёти башар ва муҳимтарин инқилоб доништа мешавад, ба эътибор гирифта нашудааст. Асри оҳан на танҳо давраи муҳиме барои таъриху дигаргунӣ дар рӯзгору иҷтимои инсоният, балки сароғози таҳаввулоти бунёдӣ ва ташкили давлатҳои ғуломдорӣ дар минтақаи суқунати қабоили эронӣ (Элом, Мод, Суғд, Хоразм, Бохтар) ва ҳатто нахустин империяи мардумони эронинаҷод (ҳахоманишҳо) аст, ки дар таърихи минтақаву ҷаҳон нақши бориз доранд. (4;32-35).

Дигар эроде, ки ба ин тақсимбандӣ баён мегардад, ин сароғози як давра қарор гирифтани ибтидои салтанати силсилаи Сосониён (асри III-уми милодӣ) аст. То ҷое ки огоҳем, дар асри мазкур ҳеҷ ҳодисаи пураҳамияти таърихӣ, ки он мабнои ҷаҳонбинӣ, сароғози муносибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ё раванди этникии сарнавиштсоз барои таърихи халқи тоҷик бошад, мавҷуд нест. Гузашта аз ин, на ҳамаи ҳудудҳои ташаккулёбии халқияти тоҷик, ки он дар садаҳои оянда шуруъ шуд, ба ҳайати ин империя шомил мешуданд. Ба қудрат расидани Сосониён ҳам дар таърихнигории суннатӣ (Табарӣ ва Фирдавӣ) ва низ дар таърихнигории касбии тоҷик бештар ҳамчун ивазшавии силсилаи ҳукуматгар аст. Муносибатҳои феодалӣ ҳам ду қарн пас аз қудратёбии Сосониён рушд меёбад (5;193-194). Аз ин рӯ он наметавонад, оғози як давраи томи таърихӣ, ҳоса тақсимбандии таърихӣ гардад.

Ҳамзамон ба назари мо дигар давраи муҳим, ки бо вучуди кӯтоҳмуддат будан, марҳилаи муҳиму сарнавиштсоз аст, сарфи назар шудааст. Манзур давраи хучуми Искандар ва бар асари он густариши фарҳанги элини (юнони) дар Эрон, Осиёи Миёна ва Ҳинд аст, ки таъсири фарҳангии он то садсолаҳои дигар давом дошт. Ин ҳодиса дар таърихи умумичаҳонӣ ҳам ҳодисаи муҳим талакқӣ мешавад (6;129-151). Дар як ҳудуди Тоҷикистон чандин ёдгории таърихии марбут ба замони нуфузи сиёсиву фарҳангии элини пайдо шудааст ва ҳазорон фаровардаи намоишӣ (экспонат)-и осорхонаҳои Тоҷикистон ҳам далеле бар ин муддаост. Гуфтанист, ки дар осорхонаи бостонии Тоҷикистон толори ин давра ҷудост ва дар таърихбандии Эрон, ки олимони Донишгоҳи Кембриҷ гузаронидаанд низ хучуми Искандар ва густариши фарҳанги юнони марҳила ҷудогоноро ба худ ихтисос додаст.

Нуктаи дигаре, ки мо онро хеле муҳим меҳисобем ва он дар даврабандиҳои ироашуда ба эътибор гирифта нашудааст, марбут ба яке аз давраҳои муҳиму сарнавиштсози таъриху тамаддуни тоҷик аст. Манзур давраи ба истилоҳ ислומии таърихи мост. Марҳилаи ислומии таърихи моро нодида гирифтани маънои инкор кардани давраи том ва нодида гирифтани тамаддуни дурахшонест, ки мо ба он меболем. Муҳимтар аз ҳама инкори як воқеият аст. Даврони ислומии таърихи халқи тоҷик бояд давраи ҷудогона бошад ва бо ин зикр мо вижагии як давраи муҳими таъриии худро метавонем мушаххас созем. Ин маънои ситоиш ва тамҷид аз як давра ва ё танҳо зикри хубихову нодида ангоштани каживу костихои фаровони он давра нест, балки номидани як давраи томи таърихӣ вобаста ба муҳимтарин арзиши он шуморида мешавад. Ин пешниҳод бар асли таассуб ё бар алайҳи як фарҳанги дигар нигаронида нашудааст. Банда бо тақсимоте ки гурӯҳи корӣ кардаанд ва барои яксаду панҷоҳсоли таърихи охир (аз солҳои 60-уми асри XIX то ҳол) ду давра ҷудо кардаанд, мувофиқам, чун ин давраест, ки аз лиҳози сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ бо давраҳои қаблан тафовути куллӣ дошт. Пас бояд, мунсифона бубинем ки давраи исломиро бо кадом вижагии худ метавон ҷудо кард ва оё бо меъёрҳои, ки дар боло оварда шуданд, ягон вобастагӣ дорад ё хайр?

Давраи ислומии таърихи халқи тоҷик қабл аз ҳама оғози ҷаҳонбинии нави аҷдодони мо гардид. Ҷаҳонбиние, ки дар шинохти Офаридагӣ бо даврони қабл тафовут дошт, зеро газаштагони мо ҷаҳонбинии монотеистиро бар дуализм тарҷеҳ доданд. Ҷаҳонбиние, ки бо вучуди умумияту монандихое бо даврони гузашта (меҳрпарастиву сипас зардуштӣ) вижагиҳои худро дошт, ки баъзе аз бунёд бо боварҳои қаблӣ тафовут доштанд. Ойини ҷаҳонӣ ва иброҳимӣ дар баробари дини танҳо хос ба мардуми эронинаҷод.

Маълум аст, ки дар остонаи зуҳури ислом ва қарни нахустин он дар Эрону Вароруд агарчӣ зардуштия дини аксарият буд, аммо шурӯъ аз асри 3 буддоия аз Шарку Чануб ва аз асри 4 масеҳият аз самти Ғарб сар дароварда, теъдоди зиёди аҳолиро ба сӯйи худ кашиданд. Ҳатто шоҳоне чун Яздигурди 1 ва Канишка мувофиқи баъзе ривоёт дини зардуштиро раҳо карда, ба кешҳои нав даромаданд. (7;234). Ислом ба бисёрдинӣ дар Эрону Вароруд хотима дод ва гарчӣ то садсолаҳои баъд пайравони ойнҳои дигар дар ҳудудҳои зикршуда мезистанд, вале ҳокимияти ислом аз асри IX ба баъд бемунозиъа буд. Тамаддуни беназире, ки минбаъд дар ин сарзамин офарида шуд, аз ҷониби мардуми бумӣ ва бар пояи суннату андешаҳои маҳаллӣ вале бо симои исломӣ халқ шуд. Яъне ғайр аз дигар шудани ҷаҳонбинӣ тамаддуни хос низ пайдо мешавад, ки ҳосили омезиши тамаддуни бумӣ ва боварҳои исломӣ буд. Пас бар асоси даврабандии Тойинбӣ асоси муҳками дигар (тамаддун) ҳам вучуд дорад, ки онро ҳеч маҳаккиқи мунсиф наметавонад инкор кунад.

Савумин далеле, ки ба тарафдории марҳилаи алоҳида будани таърихи исломии халқи тоҷик ироа мешавад, он аст, ки пас аз забти Эрон ва Осиёи Миёна аз ҷониби арабҳо ва эронӣни мусалмоншуда (қисми муҳим лашкари фотехони арабро эронӣни мусалмоншуда ташкил медоданд) ба парокандагии сиёсии ин минтақа хотима дода шуд ва ҳудудҳои сарҷамъӣ ва дар оянда макони ташаккулёбии халқияти тоҷик дар таркиби як империяи муқтадир гузошта шуд. Тавре ки маълум аст, яке аз омилҳои ташаккули халқияти тоҷик маҳз дар ҳудуди як империя муттаҳид гаштани ҳудудҳои муайян мебошад. Академик Бартолд дар мақолаи «Тоҷикон»-и худ менависад, ки истилои араб таркиби этникии минтақро тағйир дода, ба он номи нав бахшид. Ҳамин тавр раванди ташаккулёбии халқияти тоҷик ба марҳилаи ниҳонии худ расид. Истилоҳи тоҷик (тозик) ҳам бар асоси яке аз назарияҳои мавҷуд (Бартолд) бештар ҷанбаи фарҳангӣ (эронӣҳои мусалмоншуда) дошт, на этникӣ (8; 455). Раванди ҳамоиши халқиятҳои шарқӣэронӣ, ки муддатҳо қабл аз омадани арабҳо шурӯъ гардида буд, дар даврони тасаллоти онҳо ба марҳилаи нав ва ниҳонӣ расид. Ин давра вусъати шаҳрҳо ва тараққиёти ҷомеъаро ҳам ба марҳилаи нав ва рушдёрфта ҳидоят кард, ки умуми муаррихон онро таъйид кардаанд.

Марҳилаи таърихии исломии мо бо юриши муғул ва ҳукумати ҳафтсадсолаи пасмондаҳои он хотима меёбад. Зеро пас аз ба истилоҳ «фитнаи муғул» марҳилаи дигаре дар таърихи мо шурӯъ мешавад, ки яке аз усулҳои он танҳо ба ҳукумати нишастани муғул ё муғулзодаҳо буд. Агарчӣ тоҷикон фарҳанги исломиро нигоҳ дошта, ҳатто муғулҳоро низ ба қабули ин дин водор карданд, вале то муддате

арзишҳои фарҳангии муғулӣ (ёсо) ҷойгузини дину шариат гашта, то садсолаҳои баъдӣ унвонҳои голибан муғулӣ (хон, атолик, қушбегӣ, ясаул) ҷойгузини русумоти тоҷикӣ-исломӣ шуд. Агар султону амирони туркнажоди ғазнавию хоразмшоҳиро манобеъи муътабар (Байҳақӣ, Шабонқорай) ва муҳаққиқони хориҷӣ (К.Э.Босворт) тоҷик номанд, пас аз ҳамлаи муғул мо раванди баръаксро мушоҳида мекунем. Раванди тадриҷан аз воҳаҳо кам шудани тоҷикон ва ба қуҳу камар хазидани онҳо. Дар даврони ҳукуматҳои муғулӣ ислом, ки дини як қавми биёбониву даррандахӯ гашта буд, дигар паноҳгоҳу наҷотбахши оммаҳои мазлуму ситамкаш маҳсуб намегашт, аз ин рӯ дигар он ҷозибаву чеҳраи маънавӣ ва созандашро гум мекунад. Бо истифода аз ислом дар паҳнои Хуросону Мовароуннаҳр қорҳои норавою аъмоли нописанди ҳукуматҳои асрҳои XIV-XIX амалӣ мегаштанд. Қабिलाҳои дашти Қипчоқ, ки аз мусулмоншавии онҳо чанд сол мегузашт, дар айёми лашкаркашӣ ба Хуросону Мовароуннаҳр ба ҷангу хунрезии худ шиори «барқарор кардани ислом ва устуворсозии шарият» доданд. Беҳуда набуд, ки дар замоне ки ҷаҳон ба марҳилаи нави таърихӣ расид, дар сарзаминҳои ки дар тӯли ҳазорсолаҳо чун «маркази ислому дин» ва «қуббатул-ислом» шуҳра буд, барои гаравишҳои моддигароиву илҳодӣ замина фароҳам омад. Аз ин давра баъд тоҷикон дар соири билод бо қаламу шамшер ба нашри ислом намебардошанд ва танҳо дар силки суфиёну хирқапӯшон ба Ҳинду Рум тасаввуфи хуросониро ба армуғон мебаранд. Бештари муаррихони ғарбӣ ҳам ҳамлаи муғулро бузургтарин зарба ба пайкару руҳу равони мардуми тоҷик хисобидаанд. Тоҷикон бо ин вучуд бар дини ислом боқӣ монданд. Ин давраро бо ҳамон чеҳрае ки ҳаст бояд муаррифӣ кард.

Ҳамин тавр мо дувоздаҳ қарни охириро бо ислом ба сар бурдаем ва аркону аҳкоми ин дин бар матни ҷомеаи мо ворид шуда, ҷузви зиндагониямонро ташкил медиҳад. Иҷрои русумоти динии исломӣ аз рӯзи таваллуд то лаҳзаи марг моро ҳамроҳӣ мекунад. Таърих, фарҳанг, адабиёт ва ҷаҳонбинӣ мо дар ҳазорсолаи охир бо ислом тавҷам будааст. Пас чаро ин пора аз таърихи ҳуввиятсози мо дорон чунин ҳаққе набошад, ки бахше аз таърихи моро ба худ ихтисос диҳад? Нуктаи мусаллами дигар ин аст, ки аҷдоди мо хадамоти арзандае ба ислом карда, барои тараккии донишҳои динӣ ва нашри ислом миёни миллатҳои гуногун кӯшиши бедареғ варзидаанд. Адабиётшиноси маъруф Эдвард Броун эътироф мекунад, ки «агар аз улуме, ки умуман ба исми араб маъруф аст, ҷӣ тафсиру ҳадис ва илоҳиёту фалсафа ва тиббу луғату тарҷумони аҳвол ва ҳатто сарфу наҳви забони арабӣ, он чиро ки эронӣ (тоҷикон) дар ин мабоҳис навиштаанд, ҷудо кунед, бештарин

қисмати он улум аз миён меравад» (9; 123). Бештари муаррихони мо ҳам ин воқеъиятро тазаққур дода, бо он меболанд.

Асли дигаре, ки меҳоҳем ёдовар шавем ин аст, ки таърихи мо дар пайвастагӣ бо таърихи минтақа ва ҷаҳон омӯхта мешавад. Мабдаъи ду давраи охирина, ки дар даврабандии фавқуззикр омадааст (забти Русия ва поёни ҷанги ҷаҳонии аввал ё инқилоби Октябр), пайванди мо бо империяи Русия ва ҷаҳонро собит месозад. Дар асрҳои миёна вусъати ҳаводис ва фарогирии марзии он ба минтақаҳо маҳдуд мегашт. Пас агар мо давраи исломии таърихамонро марзи мушаххас гузорем, кори ғарибе накардаем ва зухуротеро марзи як давраи таърихиямон қарор додаем, ки минтақаи Осиёву Африқо ва ҳатто бахше аз Аврупоро зери таъсир қарор дода буд. Муҳаққиқи масеҳӣ Ҷорҷ Зайдон як қарн пеш эътироф карда буд, ки «таърихи ислом яке аз муҳимтарин таворихи умумии ҷаҳон мебошад, зеро таърихи мазбур иборат аз таърихи тамаддуни саросари ҷаҳон дар асрҳои миёна аст ва таърихи ислом монанди ҳалқаест, ки таърихи дунёи қадимро ба таърихи ҳадид васл мекунад» (10;1).

Ҳанӯз муаррих Фавзтос Бузанди арманӣ дар асри 5 се давраи таърихи Арманистонро чудо карда буд ва меҳвари ин тақсимбандиро маҳз марҳилаҳои боварҳои мардуми арман ташкил медоданд. Дар давраи муосир ҳам арманиҳо, ки чун тоҷикон яке аз халқҳои қадимтарини ҷаҳон маҳсуб мегарданд, дар даврабандии таърихи худ соли 301-уми милодиро, ки соли пазируфтани дини масеҳист, оғози як давраи муҳим таърихи худ ба шумор меоранд. Гурҷиҳо низ дар даврабандии таърихи худ ду давра (аз давраи истиқлол (асри 2 то пазируфтани масеҳият ва масеҳӣ шудани гурҷиҳо)-ро махсус чудо карда, ҳамин тавр ба таърихи эътиқоди миллати хеш арҷ гузоштаанд. Меҳвари даврабандии Артур Тойинби ҳам бар асоси динмадории тамаддунҳо сурат гирифтааст.

Наздиктарин ҳешовандони тоҷикон эронӣ ва афғонҳои ҳамзабону ҳамфарҳанги мо даврабандии таърихашонро бар асоси суннати таърихнигории бумӣ муайян карда, асосан ду давраи бузургро барои таърихи худ мушаххас кардаанд: **давраи тоисломӣ ва давраи исломӣ**. Минбаъд ҳар давраро вобаста ба ҳукумати силсилаҳои ҳукуматгар дар марҳилаҳои хурдтар тақсимбандӣ кардаанд. Мо ҳам ин давраро метавонем аз суқути Марв, ки шаҳри муҳими Хуросон ва сарҳади шарқии Сосониён буд, муайян кунем. Аз ин таърих ба баъд аст, ки ҳучуми арабҳо ба Осиёи Миёна шурӯъ мешавад. Мабдаи давраи хоси таърихӣ қарор гирифтани лашкаркашии арабҳо ба ҳеч вачҳ маънои таъйид кардану наҷотбахши хондани ин давра нест. Онро ҳамон тавре ки ҳаст бо ҳамаи ҷузъиёташ (сухтору куштор ва иттиҳоди ҳамбастагии ҳамаи марзҳои Хуросону Вароруд) бояд баён

кунем ва истилоро истило номем. (Дар гузашта истилои Русияро «ихтиёран ҳамроҳшавӣ» меномидем).

Банда бар ин боварам, ки ба давраи исломии таърихи мо ихтисос додани бархе аз марҳилаи таърихи гузашта бо асли дунявияти давлатдории мо ва бар пояи илми воқеъгароии таърих (историзм)-и таърихи миллӣ ҳеч латмае ворид намекунад. Баръакс, то ҷое ҳақиқати таърихӣ ва воқеъияти гузаштаву имрӯзаро мо бар ҷойи худ менишонем ва бо гузаштаи худ як навъ оштиро ба роҳ мемонем. Баъзе тадбирҳои дар чанд соли охир андешидаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва гиromидошти шахсиятҳои фарҳангиву динӣ, ки ба тамаддуни исломии мо тааллуқ доранд, дар ҳамин росто қарор дорад.

Ниҳоят далели қоромеде, ки аз он низ набояд ба осонӣ гузарем, тавачҷӯҳ ба равандҳои сиёсӣ дар минтақа ва ҷаҳон аст. Возеҳ аст, ки бо фурӯпошии шӯравӣ ва муҳайё гаштани бистари муносиб барои озодии вичдон ва таъсири равандҳои исломгароӣ дар минтақа ва ҷаҳон дар ҷомеаҳои пасошӯравӣ (аз ҷумла Тоҷикистон) низ майлони гаравиш ба дин ва гоҳе ифротгароии динӣ ба мушоҳада мерасад. Дар ин марҳилаи хассос як лаҳза ғафлат варзидан ва безътиной зоҳир кардан ба равандҳои сиёсӣ ва ё кӯшиши бо роҳи фишор хомӯш кардани мавҷи хурӯшони ҳамроҳ бо таассуб метавонад паёмадҳои ногуворе дошта бошад. Аз такчрибаи қор дар Донишгоҳ ва мактабҳои таҳсилоти умумӣ, инчунин аз сӯҳбат, баҳс ва гоҳе пархошҳои динмаобонаи иддае аз ҷавонон дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ки бештар камтачрибаанду хом, ба ин натиҷа расидаам, ки беҳтарин роҳи қоҳиш додани назариёти ифротгароӣ ва тундравии мазҳабӣ маҳз огоҳӣ бахшидан ба ҷавонону наврасон аст. Ин ниёт ҷуз аз роҳи бозгӯйии бепардаи таърих ва парҳез аз ифроту тафрит дар нигоштани таърих муяссар намегардад. Дирӯз ва имрӯз кишвару созмонҳои баҳри ошуфта кардани фазои сиёсӣ кӯшиш карда ва ханӯз даст аз ин амал набардоштаанд. Барои ҷалби назари чанд хомаку муште авбош ҳамеша ба нуқоте ишора карда, онро алам мекунанд, ки «нишоне» аз «безътиной»-и ҳукуматҳо ва ҷомеаи илмӣ як кишвар ба боварҳои мардум ва собиқаи динии минтақа дошта бошад. Пас чаро мо бояд ба эшон чунин имконеро фароҳам оварем? Бояд дар хотир дошт, ки қасоне бонг бармеоваранд, ки замони муайяне дархӯри ёд овардан нест ва тавачҷӯҳи мардумонро аз он боз медоранд, хатман меҳонанд хатоеро бипӯшонанд.

Вобаста ба матолиби арзшуда даврабандии зерини таърихи халқи тоҷикро мувофиқ ба мақсад ва гӯёи холи сарнавишти халқ ва сарзамин меҳисобем:

1. **Давраи бостон** (аз таърихи асотирӣ то ҳазорсолаи I то милод, яъне давраи кашфи оҳан)

2. **Давраи қадим** (аз асри IX то милод – то хучуми Искандар ё асри IV-и то милод)
3. **Давраи давлатдориҳои бузурги таърихӣ** (аз давраи Селевкиён ё охири асри IV-и то милод то миёнаи асри VII-и милодӣ)
4. **Давраи исломӣ ва ташаккули фарҳанги исломии тоҷик** (аз забти Марв тавассути арабҳо, (соли 651) то хучуми муғул (соли 1219)
5. **Давраи заъфу парешонӣ** (аз соли 1219 то истилои Русия)
6. **Давраи мустамликавӣ асри ба ҷаҳони мутамаддин пайвастанавӣ** (солҳои 60-уми асри XIX-то соли 1917)
7. **Давраи навин ё ташаккули миллат ва давлатдории тоҷик** (аз соли 1917 то имрӯз).

Ҳеч муаррихе ҳамаи ҳаводиси муҳими таърихро наметавонад дар ҷаҳорҷӯбаи даврандӯзии таърих ба эътибор гирад, баъзе давраҳо шояд аз назари муаррихе муҳим вале ба назари муаррихе дигар қамаҳамият талаққӣ шаванд. Ҳар муаррих бар асоси меъёрҳо ва мавзӯоти пажӯҳишӣ ё равишҳои пажӯҳишии худ ба рӯйдодҳо менигарад. Муҳим он аст, ки меъёрҳои хеле муҳим, ки зикрашон оварда шуд (мабнои ҷаҳонбинӣ, дигаргуниҳои экологӣ, муносибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, шаклгирии тамаддуни хос) бояд дар мадди назари муаррих қарор бигирад.

Адабиёт:

1. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Тойнби А. Дж. Постигение истории: Сборник. Пер. с англ. Е. Д. Жаркова. — М.: Рольф, 2001.
3. Тойнби А. Муаррих ва таърих. Тарҷумаи Ҳасани Комшод. –Техрон, 1375.
4. Дандамаев М.А. Политическая история Ахеменидской державы. –М., Наука, 1985.
5. Фафуров Б.Ф. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна. –Душанбе, 2008.
6. Таърихи Эрон. Пажӯҳишгоҳи Донишгоҳи Кембриҷ. Ҷилди 2. –Техрон, Амири Кабир, 1371.
7. Кристенсен А.. Эрон дар замони Сосониён. Тарҷумаи Рашиди Ёсумӣ.-Техрон, 1370.
8. Бартольд В.В. Таджики. –С.449-468. Т.II (1). –С.449-468
9. Броун Э. Таърихи адаби Эрон. Тарҷумаи Солах.-Тегеран, 1358. Ҷ.2.

10. Қорч Зайдон. Таърихи тамаддуни ислом. Тарҷума ва нигориши Алии Чавохиркалом. Техрон, 1382.

ИСТОРИЯ НА ВЕСАХ

(несколько размышлений о периодизации истории таджикского народа)

Важнейшей проблемой истории во многих временах являлась её периодизация. В данной статье автор постарался показать на основе периодизации больших регионов и мира периодизацию таджикского народа. Большинство, предлагаемых теорий автора посвящены особенностям территорий, традициям и обычаям местного народа в улучшении работы.

Ключевые слова: история, периодизация, таджикский народ, местное население, обычаи.

Аннотатсияи англисӣ нест ***

БУНЁДИ АВВАЛИН ДАВЛАТДОРИИ ТОЧИКОН ДАР ЗАМОНИ ИТТИҲОДИ ШҶРАВИЙ

(Ба ифтихори 90-солагии таъсисёбии Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон)

Муҳсин ШАРИФОВ,
ходими калони ПРМ

Ғалабаи Инқилоби Октябр соли 1917 дар Русия сабаб гардид, ки дар қаламрави Осиёи Марказӣ, давлатҳои аморати Бухоро ва Генерал губернатории Туркистон (намояндагии императории рус) ҳам аз байн раванд. Пас аз шикасти завлонаи системаи истибодӣ дар ин қаламрав ҳокимияти шӯроҳо (ҳокимияти табақаи иҷтимоии коргарон ва деҳқонон) бо номҳои ҶМШС Туркистон ва ҶХШ Бухоро дар қаламрави Осиёи Марказӣ то давраи тақсимои марзӣ милли амал мекунад. Аз сабаби он, ки дар Осиёи Миёна халқу миллатҳои гуногун умр ба сар мебуданд, ҳукуматдорони КМ ҲК(б) Русия бо мақсади осоиштагии Давлати Шӯроҳо тақсимои худуди миллиро дар акнофу атрофи кишвари паҳновар пеш гирифтанд. Аввалин маротиба, 31-январии соли 1924 масъалаи мазкур дар ҷаласаи бюрои ташкилии КМ ҲК(б) Русия мавриди муҳокима қарор гирифт. Бо қарори ҷаласаи мазкур ҳалли вазифаи таъсиси ҷумҳуриҳои нави миллии Осиёи Марказӣ ба дӯши раиси бюрои осеимиенагии КМ ҲК(б) Я.А. Рудзутак вогузор гардид. Дар пленуми қарибулвуқӯи КМ ҲК(б) Бухоро, ки 25-феврალი соли 1924 ба амал омадааст, раиси Шӯрои Нозирони Халқии ҷумҳурии Бухоро Файзулло Хоҷаев бо маъруза «Дар бораи аз рӯи нишонаҳои милли ба ҷумҳуриҳо тақсим намудани қаламрави Осиёи Миёнаи шӯравӣ» баромад намуд. Мувофиқи қарори ҷаласаи пленум ва тақлифу дарҳости иштирокдорони он дар асоси ҷумҳурии Бухоро ва ба он ҳамроҳ намудани сарзамини ҷумҳурии Хоразм, вилоятҳои Фарғона, Самарқанд, ва Сирдарёи ҷумҳурии Туркистон-Ҷумҳурии Иттифоқии Шӯравии Сотсиалистии Ўзбекистон таъсис дода мешавад. Аз ҳисоби вилояти Чорчӯи Ҷумҳурии Бухоро, вилояти Тошхавзи (Ташауз) ҷумҳурии Хоразм ва вилояти Моварои Каспии ҷумҳурии Туркистон Ҷумҳурии Иттифоқии Шӯравии Сотсиалистии Туркменистон ташкил меёбад.

Дар бораи миллате, ки бунёдгузори тамаддуни мардумони ин қаламрав ба ҳисоб меравад, яъне тоҷикон, пленум ба қарор омад, ки аз ҳисоби қухистони Мастчоҳ, Қаротегин ва Фарм вилояти мухтори Тоҷикистонро бунёд намуда ба ҳайати ҶИШС Ўзбекистон супоранд. Барои ҳалли минбаъдаи ин қазия, КМ ҲК Бухоро бо сардории Ф. Хоҷаев комиссияи махсусро ташкил намуд. Дар он замон тақдирсоз дар ҳайати комиссияи тадорукотии тақсимои марзӣ аслан нафароне дохил гардида буданд, ки аз туркзобонҳо пуштибонӣ мекарданд. Масалан яке аз чунин шахсон Абдулло Раҳимбоев буд, ки дар навбати худ аъзои бюрои осеимиенагии КМ ҲК(б) Русия ба шумор мерафт. Ӯ ҳар навбате, ки дар ҷаласаҳои КМ баромад мекард, таъкид ба он менамуд, ки «Осиёи Миёна аз рӯи ҳайати милли мамалакате мебошад, ки дар он аксариятро ўзбекҳо, қирғизҳо ва туркманҳо, баъдан баъзе халқиятҳои майда ташкил мекунад». Аслан роҳбарони олимақоми КМ ҲК(б) Русия, ки аз асли воқеа воқиф набуданд, ба эшон боварӣ доштанд.

10-апрели соли 1924 бо супориши КМ ҲК(б) Русия, КМ ҲК(б) Бухоро, Комиссияро иборат аз 5 нафар барои гузаронидани тақсимои худудӣ-миллӣ таъсис дод, ки ба он Ф.Хоҷаев, К.Атобоев, К.Пӯлодов, А.Муҳиддинов ва А.Мавлонбеков шомил гардида буданд. 28-апрели соли 1924 ҷаласаи муштараки бюрои осеимиенагӣ ва Бюрои иҷроияи КМ ҲК(б) Туркистон баргузор гардид. Ин ҷаласа ба ҳайати комиссияи тақсимои А.Раҳимбоев, Т.Рискулов, Одинаев, Абдурахмонов ва чанд тани дигарро дохил намуд. Комиссияи марказии тақсимои вазифадор гардида буд, ки то 10-майи соли 1924 бо ба ҳисоб гирифтани нишонаҳои зерин хулосаи заруриро ба бюрои КМ ҲК(б) пешниҳод намоянд:

-алоқаи иқтисодӣ;

-сарҳади тахминии милли;

- имкониятҳои идоракунии маъмурӣ;
- хусусиятҳои психологии мардуми (этнографӣ) ноҳияҳо;
- мавқеи ҷуғрофӣ ва ҳамсарҳадӣ бо кишварҳои хориҷа;
- анъана ва расму суннатҳои миллӣ ва ғ.

Аммо нафароне, ки дар асоси дастурҳои пешниҳодшавандаи тақсимои ҳудудӣ-марзӣ амал намуда хуб дарк карда буданд, ки дар шаҳрҳои Самарқанду Бухоро аксариятро миллати тоҷик ташкил мекунад, аммо онҳо бо ҳарзагӯии беасос, ки мегуфтанд: «...аз сабаби дар атрофи ин шаҳрҳо аксариятро ташкил намудани ўзбекҳо, ноҳияҳои иқтисодиро аз ин марказҳо, бо хусусиятҳои миллӣ чудо кардан мумкин нест». Ҳол он, ки дар ҳамон давр ҳам мардуми тоҷикзабони гирду атрофи шаҳрҳои калонтарин, аз лиҳози аксарият, тоҷикон ба шумор мерафтанд.

Ҳамин тавр, давоми моҳҳои феврал-майи соли 1924, масъалаи тақсимои ҳудудии ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ дар ҳамаи ташкилотҳои ҳизбӣ, мавриди ҳалу фасл қарор гирифт. Аммо тақдирӣ бисёре аз халқҳои ин қаламрав аз ҷумла тоҷикон ба шакли объективӣ ҳали худро наёфт. Танҳо дар қазияи мазкур андешаи олимони шарқшиноси рус В.В.Бартолд ва М.С.Андреев дурандешона буд, ки аз тарафи мутасаддиён ба инobat гирифта нашуд. Олимони номбаршуда чунин ҳол гирифтани қазияро бар ҳилофи анъанаҳои таърихӣ ин сарзамин, ки форсизабонон, пеш аз ҳама тоҷикон, бо туркзабонон дар давлатҳои ягонаи сермиллат мезистанд, ҳисобидаанд.

Арбоби барҷастаи Шӯравии он замон, комиссари халқии умури хориҷаи ИҶШС Георгий Чичерин ба ақидаҳои В.В.Бартолд ва М.С.Андреев таъя намуда, бар ҳилофи лоиҳаи тақсимоии пешниҳодгардидаи аъзоёни комиссияи тақсимоии ҳудудӣ, лоиҳаеро пешниҳод намуд, ки дар таърих «лоиҳаи Чичерин» ном гирифтааст. Ӯ дар лоиҳааш часурона гуфта буд, ки дар ҳудуди Осиёи Марказӣ, ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун ҷумҳурии бузургтарин ва дар ҳаёти он ҷумҳурии мухтори Ўзбекистон бояд бунёд карда шавад. Аммо бо сабаби зиёд будани нуфузи туркпарастон дар ҳаёти комиссияи тақсимоӣ, «лоиҳаи Чичерин» аз мавриди таваҷҷуҳ берун қарор гирифт. Ҳамин тавр, то нимаи аввали моҳи августи соли 1924 ягон комиссияе вучуд надошт, ки ба ҳалли тақдирӣ халқи тоҷик машғул гардад. Танҳо 16-август дар ҷаласаи бюрои осиемиёнагӣ ба ҳаёти аъзоёни комиссия аз тоҷикон Чинор Имомов, Абдурахим Ҳочибоев ва М.Саидҷонов дохил карда шуданд, ки онҳо ҳам дар ҳали масъалаҳои барассишаванда овози машварати доштанду ҳалос.

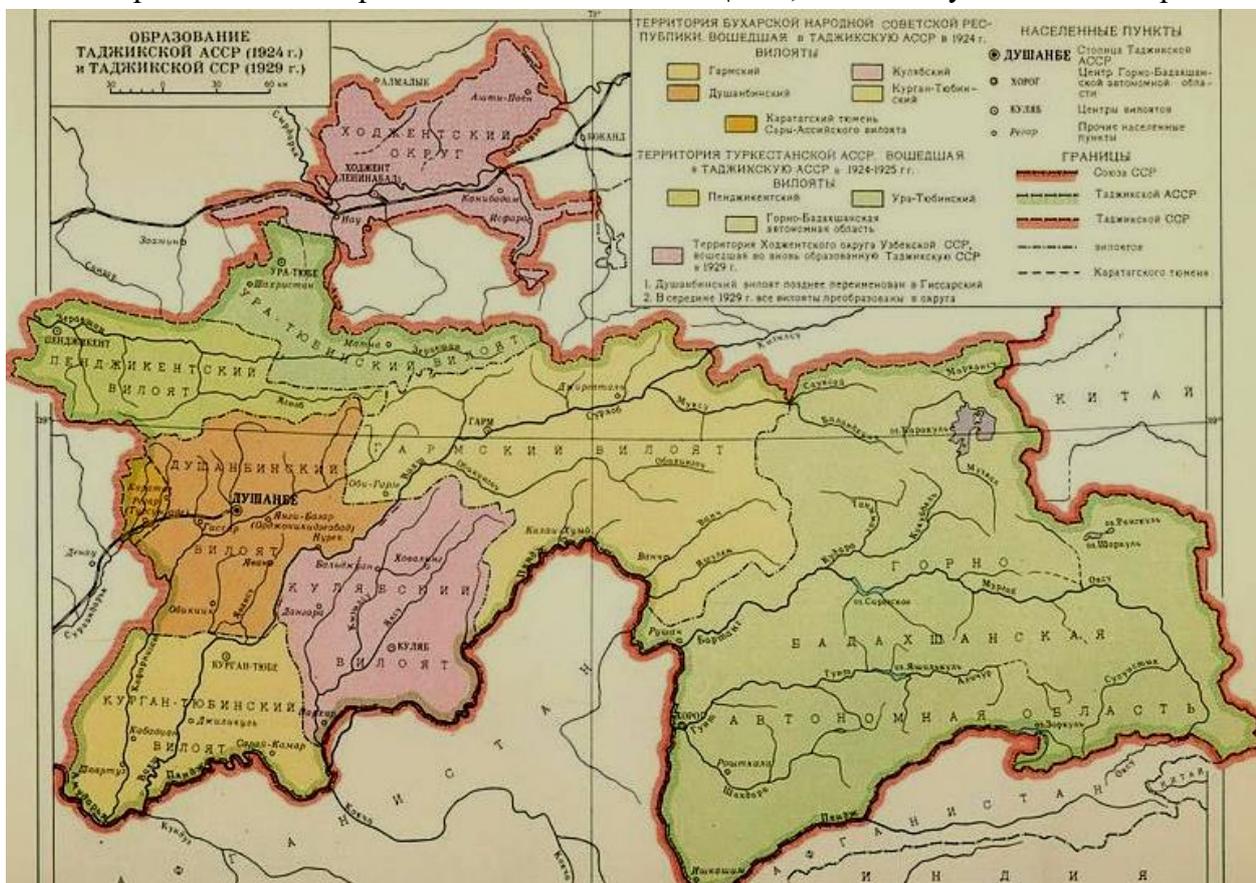
Масъалаи вилояти мухтори Тоҷикистон, 24-август дар маҷлиси 5-уми комиссия аз тарафи намоёндагии тоҷикӣ шунида шуд. Баромадкунанда раиси комиссияи тоҷикон А. Ҳочибоев «Дар бораи вилояти мухтори Тоҷикистон ва ҳудудҳои он» маъруза намуда саховатмандии беандешона нишон дод. Ногуфта намонад, ки мавсуф зодаи Хучанд буда хеле хуб боҳабар аз ҷойгиршавии тоҷикон дар қаламрави Осиёи Марказӣ буд. Номбурда зимни суҳанрониаш иброз дошт, ки: «...тоҷикони Бухорои Ғарбӣ ва вилоятҳои дигари Туркистон ҳам аз ҷиҳати хоҷагӣ, ҳам аз ҷиҳати идораи маъмурӣ бо ўзбекҳо робитаи зич доранд, аз ин сабаб онҳо ба вилояти мухтори Тоҷикистон, ки дар Бухорои Шарқӣ таъсис хоҳад ёфт, ҳамроҳ шуда наметавонанд». Раиси ҷаласа дар мавриди тақдирӣ тоҷикони Хучанд аз Ҳочибоев пурсон гардид. «Саховатманд» Ҳочибоев дар ин масъала чунин посух дода буд: «...он ҷо дар баъзе волостҳо низ ҳастанд (яъне тоҷикон М.Ш.), онҳоро ба вилояти Тоҷикистон ҳамроҳ кардан мумкин аст, аммо роҳҳои иртибот нестанд, фақат роҳҳои пиёдарав вучуд доранд ва онҳо аз ҷиҳати тичорату иқтисод бо ўзбекҳо саҳт пайвастанд. Мо чунин мешуморем, ки онҳоро дар ҷумҳурии Ўзбекистон мондан лозим аст». Дар масъалаи тамаддуни бузурги тоҷикон-шаҳри Самарқанд ӯ чунин изҳор намуда буд: «...мо ақида дорем, ки шаҳри марказии тоҷикон Самарқанд хоҳад буд, ки дар ҳудуди Ўзбекистон мемонад, он бояд маркази муваққатии маданияти тоҷик бошад, он ҷо мо бояд мактабҳо ва ғайра ташкил кунем».

Абдурахим Ҳочибоев дар он замон ҷавони камтаҷриба (24-сол дошт) буда аз қолаби тавсияи ўзбекҳо баромада наметавонист. Аммо ӯ фикр накард, ки бо ин рафтори ноҷавонмардонааш дар назди таъриху миллаташ ҷинояти нобахшиданӣ содир

намуд ва то замоне, ки хун дар шараёни ҳар як тоҷик ҷӯш мезанад, аз хотираҳо чун лаҳви сиёҳ зудуда намегардад.

Комиссияи марказии тақсимот аз комиссияи тоҷикӣ хоҳиш намуда буд, ки маркази вилояти мухтори худро муайян кунанд. Ҳатто аз бетаҷрибагӣ ва ҷавонию беҳабарӣ комиссия ҷуръат накард, ки масъалаи соҳиб шудан ба яке аз шаҳрҳои марказии тоҷиконро ба миён гузорад. Ё ин ки гӯё тақдири миллати худ-тоҷикон барои онҳо бегона буд дар лаҳзаҳои тақдирсоз барои пуштибонии миллати худ ягон ҷонбозиро ба амал наоварда ҳар лаҳза ҷинойти гӯшношуниде содир менамуданд. Дар ниҳояти қор, он комиссияи «саховатманд», аз шаҳрҳои машҳури тоҷикон-Бухоро, Самарқанд ва Хучанд даст кашида, аввал деҳаи Қаратоғро (ҳозира Ҳисор) маркази вилояти мухтор пешниҳод намуданд. Аммо бо муҳолифати сипоҳиёни дар он ҷо мустақар деҳаи Душанбеи назарногир, пойтахт қарор гирифт.

11-октябри соли 1924 бюрои КМ ҲК(б) Русия маърузаи ҳисоботии сардори Комиссия В.В.Куйбишев ро доир ба тақсимои ҳудуди миллии Осиёи Марказӣ шунда ба масъалаи тоҷикон низ таввақуф намуд. Бюро зарур шуморид, ки ба ҷои вилояти мухтор Тоҷикистон ҷумҳурии мухтор дар ҳайати Ҷумҳурии Иттифоқии Сотсиалистии Ўзбекистон ташкил дода шавад. 14-октябри соли 1924 иҷлосияи II КИМ-и Умумирусиягӣ қарори КИМ-и Туркистонро «Дар бораи ба мухторихои алоҳида тақсим намудани ҶМШС Туркистон» маъқул шуморид. Ин иҷлосия ба тоҷикон имконият дод, ки ба ҷои вилояти мухтор ҷумҳурии мухторро ташкил намоянд. Натиҷаи қарори иҷлосияи II КИМ-и Умумирусиягӣ чунин буд: Ўзбекистон ва Туркменистон ҳамчун ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, Тоҷикистон-ҷумҳурии мухтор дар ҳайати Ўзбекистон, вилояти мухтори Қирғиз дар ҳайати ҶМШС Қазоқистон таъсис дода шавад. Аз ҳамин хотир, рӯзи 14-октябр, санаи бунёди ҷумҳуриҳои Ўзбекистон, Туркменистон ва Ҷумҳурии мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки имсол 90 сола гардид ва воқеан дар ҳамин санаи таърихӣ тоҷикон пас аз таърихи тӯлони соҳибдавлат гардиданд. Ҳамин гуна «табартақсим»-и марзу буми аҷдодии мо бо чунин сарнавишт, 27-октябри соли 1924 дар иҷлосияи II КИМ-и ИҶШС, даъвати дуюм ба анҷом расид.

Замони ташкилѐбии ҶМШС Тоҷикистон, ҳудуди он ба 135,6 ҳазор км² баробар буд ва 739,5 ҳазор нафар аҳоли дошт. Ба ҳайати ҶМШС Тоҷикистон вилоятҳои Фарм, Душанбе, Кӯлоб, Қўрғонтеппа, Панҷакент, Ёротеппа дохил мешуданд. Харитаи сиёсӣ маъмурии ҶМШС Тоҷикистон шакли дар зер доштаро дошт.

Хуласи калом, мардуми тоҷик бо муқобалаи шадид дар аввал бо туркпарастон баъдан ўзбекпарастон соҳиби ҷумҳурии мухтори худ гардиданд. Миллатгароён ба халқи азияткашидаи тоҷик дар ҳамон замон имконият надоданд, ки яке аз марказҳои муттамадини худро (Бухоро, Самарқанд ва Хучанд) пойтахти ҷумҳурии худ интихоб намоянд. Аз сабаби он, ки дар шараёни хуну ҷони мардуми меҳанпарасту ҳудогоҳи тоҷик ободиву созандагӣ аз гузаштагон мерос мондааст, як деҳаи кўчаку назарногирро бо дастгирии бародаронаи ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ба як боғшаҳри зебои машриқзамин табдил доданд. Имсол Душанбешаҳр, ки аз лиҳози зебоиву дилрабоияш дар қораи Осиё ҳамто надорад, ҳамчун пойтахти аввалин давлати комилан номбардори миллати тоҷик дар аҳди ҳукумати Иттиҳоди Шӯравӣ, 90 сол сипарӣ гардид.

Адабиёт:

1. Масов Р. История топорного разделения. – Душанбе, «Ирфон», 1991.
2. Масов Р.М. Таджики: история национальной трагедии. – Душанбе, 2008
3. Раҳматуллоев А., Сатторов Х., Тоҷов Н. Таърихи халқи тоҷик. Ҷилдҳои 1 – 2. – Душанбе, 2009
4. Ҳотамов Н.Б. Таърихи халқи тоҷик (Аз солҳои 60-уми асри XIX то соли 1924). - Душанбе, 2007.

аннотатсияҳои русиву англисӣ нест***

АЗ ТАЪРИХИ РУШДИ ҲУҚУҚИИ ХАЛҚИ ТОҶИК

Умед ҲАМИДОВ

ходими пешбари илмии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф

Албатта, дар ҳама гуна ҷамъиятҳои таърихӣ муносиботи байни одамон ба хотири таъмини мавҷудияту рушди ҳамешагиашон, тавассути меъёрҳои танзимкунандаи рафтор танзим карда мешуданду имрӯз ҳам идора мегардад. Ҳанӯз аз замони пайдоиши нахустин ҷамъияти инсонӣ дар рӯйи замин, яъне ҷамъияти ибтидоӣ, миёни одамон саволе ба вучуд омад, ки кадом амал мумкин асту кадомаш норавост? Маҳз ана ҳамин суол онҳоро водор сохт, ки бар пояи тасаввуроти одитарини диниву ахлоқии худ перомунӣ мафҳумҳои некиву бадӣ, адолату беадолатӣ, бовиҷдониву бевиҷдонӣ ва ғайра барои худ одат, анъана ва расму оинҳоро вазъ намоянд. Минбаъд тӯли тамоми давраи обшонаи ибтидоӣ, ки марҳилаи дуру дарози таърихиро дар бар гирифтааст, танзимнамоии рафтори афроди қабилаҳо тибқи ана ҳамин расму оинҳо сурат пазируфтааст. Ва чунин ҳолат то он вақт идома меёбад, ки бо мурури замони таракқиёти қувваҳои истеҳсолкунанда ва тақсимоии ҷамъиятии меҳнат (кишоварзӣ, чорводорӣ, тичорат) ба вучуд омада, боис ба ҷудошавии ҷамъият ба табақаҳо ва ё синфҳои бо ҳам оштинопазир – ғулумону ғулумдорон мегардад. Басо табиист, ки синфи тавони иқтисодидошта бобати дифоъ аз мақому манзалати ишғолнамуда ба дастгоҳи махсуси маҷбурсозӣ ниёз пайдо мекунад ва бад-ин тариқа давлатро созмон медиҳанд [3, 6-7].

Баробари ба вучуд омадани давлат, ки худ ифодагари мураккабшавии муносиботи ҷамъиятӣ мебошад, дигар меъёрҳои то ин вақт амалкунандаи иҷтимоӣ, мисоли урфу одат ва анъанот, ки аз тасаввуроти диниву ахлоқии одамон маншаъ гирифтаанд, ҷиҳати иҷрои функсияи идоранамоии муносибатҳои мухталифи ҷамъиятӣ иқтидори комили худро гум мекунад. Аниқтараш, акнун давлат бо мақсади расман амалигардонии истисмори табақаи мазлум намудҳои ҷадиди меъёрҳои иҷтимоӣ – меъёрҳои ҳуқуқиро ҷойгузини мавқеи касбнамудаи меъёрҳои диниву ахлоқӣ мегардонад [3, 29-30]. Ана аз ҳамин ҷост, ки дар соири адабиёти илмӣ наздик ба мавзӯи гуфта мешавад – қонунҳо дар ҷамъияти синфӣ ҳамеша хусусияти синфӣ доранд, чун аз сӯи қишри ҳукмрон эҷоду қабул мешаванд дар ҷомеаи синфӣ чунин хусусияти қонунҳо дар марҳилаи аввали рушди ҳуқуқии ҷаҳон, яъне дар дунёи қадим назар ба марҳилаҳои баъдӣ он басо возеҳ буд ва бинобар ин нисбатан баръало эҳсос карда мешуд. Чунончӣ, «ҳар гоҳ нигоҳе ба қонуни Рими қадим биандозем, мебинем агар қотил аз табақаи ашроф бошад, ўро ба қатл намерасонанд ва танҳо ба таъбидаш иктифо менамоянд ва агар қотил аз табақаи миёнаҳол бошад, муҷозоташ буридани

гардан мебошад ва агар аз табакаи поён бошад, муҷозоташ ба дор овехтан аст. Вале баъдан ин муҷозот ба бастани дасту пойи қотил ва андохтани ӯ дар пеши ҳайвони даррандае табдил гардид ва баъд ба қитъа-қитъа шудани бадани ӯ иваз шуд» [1, 427].

Месазад донист, ки ҳуқуқу қонунгузориҳо дар бастагӣ аз замони пайдоиши нахустдавлатҳо, дар тамоми гӯшаи замин баробар, яъне дар як вақт ба вучуд наомадаанд. Ва инаш ҳам маълум нест, ки мушаххасан кай ва дар кадом давлат аввалин бор меъёрҳои ҳуқуқӣ қабул ва мавриди амал татбиқ гаштаанд [4, 5]. Фақат ҳамин қадараш яқин аст, ки аввалин кӯшишҳои инсоният бобати қабули қонунҳои гуногун шурӯъ аз даврони воридшавии аҳли башар ба таърих, ҳанӯз V-VI ҳазорсола муқаддам дар аввалин давлатҳои мутамадини дунёи қадим анҷом гирифтааст. Мисоли мушаххас аз қабули низоми нисбатан мураккабу рушдкардаи қонунгузориҳои аввалин ин, «Қонунҳои Хаммурапи» мебошад, ки он дар оғози ҳазорсолаи II-и п.а.м. аз ҷониби Хаммурапи ном шоҳи давлати Бобулистон мураттабу паҳн шудааст. «Қонунҳои Хаммурапи», ки қисми зиёди ҳаёти иҷтимоии мардумро фарогир буд, иҷрову риояи ҳар боби он баҳри кулли аҳолии сарзамин ҳатмӣ дониста мешуд ва дар сурати сарфи назар гаштанаш барои ҳар амали нораво муҷозотро низ дар бар дошт.

Гузашта аз ин, агар назаре ба таърихи рушди ҳуқуқии халқи форсу тоҷик бияндозем, мебинем, ки ба эътирофи Кишоварзи Карим (донишманди эронӣ), ки дар китоби Насурдинов Э.С. иқтибос шудааст, «аввалин нафаре, ки ба мардуми ин сарзамин қоидаи адолатро пешниҳод доштааст, Хушанг (Пешдод) – шоҳи сулолаи Пешдодиён мебошад» [4, 8].

Зимнан метавон гуфт, ки танзимоти муносибатҳои ҷамъиятӣ дар қаламрави таърихии сарзамини гузаштагони ориёӣ низ, тибқи эътиқодоти мазҳабии онҳо сурат мегирифт, чӣ дар замони дини маздакӣ ва чӣ дини зардуштӣ [4, 6].

«Дин дар он замону макон омили муассири ҳаёти ҷомеа маҳсуб мешуд, чаро ки дар худ, на танҳо асосҳои ҳуқуқӣ, балки қонунгузориро фарогир буд» [2, 14]. Махсусан, дини Зардушт (номи дин аз номи асосгузораш бармеояд) дар иҷрои ин рисолат бо пешниҳоди принсипи сегонаи худ дар доираи китоби муқаддаси ҳамин мазҳаб Авасто: *«тандори нек, гуфтори нек ва рафтори нек»* қадамҳои устувор бармедошт.

Маҳз дар эътирофи ҳамин ҳақиқати таърихӣ имрӯз иддае аз донишмандону муҳаққиқон иброз медоранд, ки рушду такомули ҳуқуқии халқи тоҷик, аниқтараш фарҳанги ҳуқуқии эшон оғози худро пас аз ҷоришавии дини зардуштӣ пайдо кардааст [Барои мисол ниг. 5, 18]. Ёдовар мешавем, ки асосгузори дини мазкур, аз ҷумлаи солеҳону нуфузмандони давр Зардушт тахминан дар миёнаҳои ҳазорсолаи II ва I-и т.м., ки ба ҳукмронии сулолаи Киёнидҳо (баъд аз Пешдодиён омадаанд) рост меояд, ба сар бурдааст [4, 5-6]. Аммо ба иттилои як манбаи тори ҷаҳони анкабут ин нишондод дар нимаи дуҷуми асри VII-у миёнаи асри VI т.м. дониста шудааст [7].

Ба ҳамин монанд, яке аз дастовардҳои бузурги дигари мардуми ориёитабор дар самти расидан ба рушди ҳуқуқӣ ин, соли 539 п.а.м. қабул шудани аввалин эълумияи

хуқуқи башар дар олам, аз сӯи Куруши Кабир – шоҳи империяи форс мебошад. Муҳимтар аз ҳама, бузургии ин санади хуқуқӣ барои нафъи башар дар он буд, ки ҳанӯз дар ҳамагон замони таърихӣ озодии бардаҳо, соҳибхитӣри одамнро дар интиҳои мазҳаби дилхоҳашон ва инчунин баробархуқуқии наҷодиро эълон доштааст.

Ҳамин тариқ, ба осонӣ пай бурдан мумкин аст, ки рушди хуқуқӣ дар сарзамини таърихии мардуми тоҷик на дертар аз густариши хуқуқу қонунгузориҳо дар дигар давлатҳои мутамадини дунёи қадим оғоз ёфта, минбаъд бо гузашти қарнҳо дар даврони баъдии таърихӣ торафт ба зинаҳои боз ҳам болотару мураккабтари худ расидааст.

Масалан, то забт гардидани Осиёи Миёна аз тарафи арабҳо ва бо худ овардану қорӣ намудани шариат (маҷмӯи меёрҳои хуқуқӣ, ахлоқӣ ва динии ислом) дар ҳудуди ин сарзамин, алаққай дар замони ҳукмронии сулолаи Сосониён (с. 226 м. баъд аз сукути давлати Парфия ба вучуд омада буд) низоми хуқуқӣ доираи нисбатан фароҳи муносиботи қамъиятиро ба танзим мебаровард. Чунончӣ, аз ин воқеияти таърихӣ мазмуни қисмати аз дастхатҳои ин сулола бо номи «Матагдани ҳазар датестан» («Китоби ҳазор ҳалномаи додгоҳӣ»), ки то замони мо омада расидааст, ҳатто бо чунин тарзи унвоншавиаш шаҳодат медиҳад [4, 23].

Аммо ин ҳама дараҷаи тарққиёти хуқуқӣ мувофиқ ба даврандрии олими хуқуқшиноси тоҷик Нусратов Л.М. ҳамоно марҳилаи аввали ҳамин раванд доништа шуда, пас аз сар ҳалонидани ӯрдуи аз лиҳози идеологӣ муташаккили ҳилофати араб соли 651 ба ҳудуди давлати Сосониён – Эрони бостон ва пурра забт гардидани он дар аввали асри VIII, густариши низоми қонунгузории минтақа ба марҳилаи комилан наву дигари худ рӯй мениҳад. Чаро ки арабҳо бо омадани худ, на танҳо забону фарҳанги худро меоранд, балки дин ва низоми қонунгузории «мураккаб»-и худ – шариати исломро вазъ менамоянд. Ва бар асари он аз ин пас тамоми рафтору кирдор ва усули зиндагии мардуми иҷборан ва бо зӯриву таади мусулмоншуда (аз ҳамин қост, ки образнок карда «табармусулмон» мегӯянд) давоми бештар аз ҳазор сол то ворид шудан ба марҳилаи саввуми тараққиёти хуқуқӣ тибқи дастуроти аҳкоми шариат танзим карда мешуд, ки феълан низ ин низом нақшу аҳамияти таъсиргузори худро дар тарзи ҳаёти афроди эътиқодманд ба дини ислом гум накардааст.

Дар шарҳу тавзеҳи истилоҳи мазкур фақат ҳаминро гуфтан даркор аст, ки «шариат» - аз забони арабӣ (شريعة) ифодагари роҳ (дуруст) ва ё тарзи амал мебошад. Вай ҳамчун низоми хуқуқии мусулмонон (аҳкоми илоҳӣ), аслан иборат аз донишу тасаввуротҳои хуқуқӣ (ҷузъҳои хуқуқи конституционӣ, граждонӣ, қиноятӣ, маъмурӣ, оилавӣ ва ғайра, инчунин меёрҳои одобу ахлоқ) буда, ба пояи мӯҳтавои китоби муқаддаси Қуръон ва ҳадисҳо (саҳеҳ) асос ёфтааст ва «доимиву тағйирнопазир» буда, донистану риояи онҳо барои ҳама афроди мукаллаф, яъне ба балоғатрасида ноғузир аст [8].

Ҳадис – «ин калима дорои як маънои умумӣ аст, ки иборат аст аз хабару баҳс ва гуфтугӯ, хоҳ дар бораи умури динӣ бошад, ё ғайридинӣ. Вале баъдҳо маънои бахусусе ба худ гирифтааст, ки иборат аст аз қавл ё феъл ё таъкид ва тақрيره, ки аз Пайғамбар (с) ривоят шудааст (тақрир иборат аз ин аст, ки Пайғамбар (с) кореро дида ё шунида ва онро инкор накардааст), ҳадис ба ин маъно мутародифи (ҳаммаънои) суннат аст» [1, 572].

Бояд гуфт, ки маҷмӯи донишхоро оид ба ҳуқуқи исломӣ ҳамчун як соҳаи илм дар ислом *фиқҳ* унвон намуда, донандагони онро бошад, фақеҳон ва ё фуқаҳо ном мебаранд. Маҳз ба ин чиҳат аст, ки дар баъзе аз сарчашмаҳо ба сифати асли дуввуми шарият баъд аз Қуръон на ҳадис (ва ё суннат), балки *фиқҳ*ро ёдрас мешаванд. Мӯҳтавои асосии *фиқҳ*, ки имрӯз дар ҳама равиҳои (мактабҳо) исломӣ: Моликӣ, Ҳанбалӣ, Ҳанафӣ, Шофейи дида мешавад, на ба ҳангоми дар қайди ҳаёт будани худи Пайғамбар ва саҳобагонаш, балки дар асри VIII – X ба вучуд омадааст [4, 31].

Бад-ин минвол низоми ҳуқуқи исломӣ дар худуди Осиёи Миёна новобаста аз он, ки замоне пояҳои сохториаш нисбатан таҳким ёфтаву (масалан, дар ҳокимияти сулолаи Сомониён – нахустдавлати тоҷикон) замони дигар то андозае иқтисодии аслии он заиф гаштааст (масалан, пас аз ҳуҷуми яғмогаронаи ӯрдуи тотору муғулҳо) давоми боқимондаи тамоми асрҳои миёна ва ҳатто пас аз он то аввалҳои садаи XX амал намуда, баъд аз бунёди давлати бузурги олам ИҶШС (соли 1917) ва ҳамроҳ гардидани Осиёи Миёна ба худуди ин давлат мавқеи худро ба ҳуқуқи сотсиалистӣ медиҳад. Ин буд оғози марҳилаи саввуми рушди ҳуқуқии халқи тоҷик, ки дар он рафтори одамон дар доираи муносибатҳои иҷтимоӣ дигар на тибқи он қонунгузорие, ки сарчашмааш меъёрҳои маданияву ахлоқӣ, махсусан динӣ мебошад, идора карда мешавад, балки таъмини ин рисолат ба зиммаи он низоми ҳуқуқие вогузор мешавад, ки эҷодгару вазъкунандаи он ташкилоти олии сиёсии маҳсули одамӣ бо номи давлат мебошад. Чун тирамоҳи соли 1924 ҶАСШ Тоҷикистон ва 15-уми октябри соли 1929 ҶШС Тоҷикистон дар ҳаёти давлати ИҶШС таъсис меёбад, низоми ҳуқуқии ин давлат, чунончӣ дар дигар давлатҳо мушоҳида мешавад, ҳамвора ифодакунандаи иродаи синфи ҳоким; яъне заҳматкашон (коргарону барзгарон) ва ниҳоят оммаи халқ буд ва маҳз ба нафъи онҳо хизмат мекард.

Ҳамин тавр, ҳуқуқи сотсиалистӣ тӯли тамоми наздик ба 70 соли арзи ҳастаиаш, яъне аз оғози пайдоиш то охири лаҳзаҳои аз ҳам пош хӯрдани ИҶШС сол аз сол ривочу тақомули бештар пайдо карда, бо меъёру муқарароти раъиятпарваронааш ҷузъиёти хурдтарин муносиботи иҷтимоиро фаро мегирифт ва ба туфайли тарғиби идеологияи волои башардӯстона – коллективизм ба умқи шуури ҳама халқиятҳои ин давлат, аз ҷумла мардуми тоҷик роҳ меёфт.

Вале албатта бо амри таърих суқут кардани ин давлати бузургтарину муқтадири олам барои тағйир ёфтани сохтори давлатдорӣ ҳама (понздаҳ) ҷамоҳири ҳаёти он, аз ҷумла ба марҳилаи чаҳоруми рушди ҳуқуқӣ қадам ниҳодани халқи тоҷик дар симои

Тоҷикистон такони ҷиддӣ бахшид. Дар ин замина бо баробари қабул кардани Эъломияи давлатӣ оид ба соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (9-уми сентябри с. 1991) мардуми тоҷик роҳи бунёди давлати ҳуқуқбунёдро ихтиёр намуда, ҳамзамон бо ин ҳамчун амалигардонии хостаҳои ормонӣ расидан ба сӯи эъмори ҷомеаи шахрвандиро ҳадафи асосии хеш қарор доданд. Ва инак тӯли бештар аз ду даҳсола аст, ки мардуми шарафманди Тоҷикистон дар ин роҳи пур аз шебу фароз устуворона гом мезананд.

Бояд иқрор шуд, ки афзалияти ҷомеаи шахрвандӣ ҳамчун маҳсули давлати ҳуқуқбунёд аз ҳуқуқи сотсиалистӣ дар он аст, ки дар чунин давлату ҷомеа пештар аз ҳама ба гуногуншаклии моликият, аз он ҷумла ба моликияти хусусӣ эҳтиром гузошта мешавад ва маҳз бо ана ҳамин хусусият барои амалигардии ҳуқуқи табиӣ дар он шароити бозътимод фароҳам меояд. Аз сӯи дигар, «ҷавҳари андешаи давлати ҳуқуқбунёдро вобастагии давлат аз ҳуқуқ, яъне маҳдуд будани давлат дар доираи ҳуқуқ ташкил медиҳад» - ҳамчунин дар он лозим аст волоият ва ҳукмронии ҳуқуқ фароҳам бошад, ки тақозо менамояд «тамоми муносибатҳои муҳимтарин ва асоситарини ҷомеа тавассути қонун танзим карда шаванд, зеро аз ҷониби мақоми олии намояндагӣ, ки онро халқ ҳамчун намояндагии худ интихоб намудааст, қабул мегардад» [6, 19-20].

Гуфтан лозим аст, ки албатта бархе аз ҷанбаҳои ҷомеаи шахрвандӣ, ҳанӯз бо шарофати пайдо шудани муносибатҳои сармоядорӣ дар масири таърих падида омада буданд. Масалан, ҳуди ҳамин ибора ба сифати назарияи илмӣ дар қарни XVIII вориди мубоҳисоти илмӣ гардонида шуда, минбаъд аз сӯи олимони давр: Гумболд, И.Кант, Гегел, К.Маркс, Ф.Энгелс, М.Вебер ва диг. таҳқиқи ҳамаҷониба пайдо кардааст [6, 24]. Ва он ҷомеаи шахрвандие, ки феълан мардуми тоҷик дар симои ҳукумати кишвари худ сайёю орзуи расидан ба онро доранд то кунун танҳо заминаҳояш гузошта шудааст, комилан дар шакли наву дигар буда, асосан мувофиқ ва ҷавобгӯ ба талаботи замони баъдисармоядорӣ (посткапитализм), аниқтараш сармоядории халқӣ доништа мешавад. Бегумон ҷомаи амал пӯшонидан ба чунин як орзуву омоли деринаи башар амри басо тӯлониву мушкил буда, дар роҳи ноил омадан ба он мебояд корҳои зиёдеро анҷом дод, хусусан боз кардани гиреҳи соири масоили мавҷударо, ки ҷомеаи кишвар тақозо дорад. Барои мисол, ба дур андохтани камбудии ҷиддӣ дар сохтори низоми ҳуқуқии мамлакат, аз ҷумла дар фаъолияти амалии мақомоти ҳар се рӯкҳои ҳокимияти давлатӣ (қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ), ки асосан аз дидгоҳи илми ҳуқуқшиносӣ муфассал мавриди баҳсу баррасӣ қарор мегиранду сабабашро ҳуди ҳуқуқшиносон марбут ба танқисии иқтисодии мамлакат арзёбӣ мекунанд, таъмини тарбияи фарҳанги волои ҳуқуқии мардум ногузир аст. Аз ин ҷиҳат бармеояд, ки давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон ҳамона марҳилаи ҷаҳоруми рушди ҳуқуқиро тай намуда истодаву танҳо бо созмон додани давлати воқеан ҳуқуқасоси посухгӯ ба интизориҳои раӣбият ва ҷомеаи шахрвандӣ имкони гузаштан ба марҳилаи навбатиро пайдо мекунад. Ва худ он рӯз ҳам дур нест, ки халқи сарбаланди тоҷик дар партави раванди босуръати ҷаҳонишавӣ, ҳамчун меваи шахдбори сабру таҳамул ва талоши ҷиддиву сайёи комил ба марҳилаи

олии рушди ҳуқуқӣ хоҳад расид ва бад-ин васила тақдири ояндаи худро аз ин ҳам дурахшонтар хоҳанд сохт.

Ҳамин тавр, ба тариқи хулоса тамоми ҷараёни рушди ҳуқуқии халқи тоҷикро, ки тӯли ҳазорсолаҳо идома ёфтааст, вобаста ба сифату дараҷоти зухур кардааш ба ҷаҳон давраи куллан аз ҳам тафовутдоштаи таърихӣ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Ҳуқуқи замони оташпарастӣ, яъне дини зардуштия (интиҳои а. VII т.м. – оғози а. VIII м.)
2. Ҳуқуқи тамаддуни исломӣ (а. VIII – солҳои 20-уми асри XX)
3. Ҳуқуқи сотсиалистӣ (соли 1920 – 9 сентябри соли 1991)
4. Ҳуқуқи даврони муосир, яъне марҳилаи соҳибистиклолии ҚТ (9 сентябри 1991 – инҷониб)

Адабиёт:

1. Афиф Абдулфаттоҳ Таббора Рӯҳи ислом, тарҷума аз арабӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2011.
2. Клима Оскар История авестийской, древнеперсидской и среднеперсидской литературы. – М., 1970.
3. Маҳмудов М., Раҳимов М. Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Китоби дарсӣ барои синфи 9-уми мактаби миёна. – Душанбе: Маориф, 1995.
4. Насурдинов Э.С. Проблемы формирования правовой культуры в условиях становления демократического государство в Таджикистане. – Душанбе: Истеъдод, 2010.
5. Нусратов Л.М. Проблемы формирования правосознания в современном Таджикистане. Автореф. дис. кант. юрид. наук. – Душанбе, 2008.
6. Усмонов О.У. ва диг. Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Маориф, 1999.
7. <http://avesta.tripod.com/zoroastr/Doroshenko001htm>
8. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Шариат>

ИЗ ИСТОРИИ ПРАВОВОГО РАЗВИТИЯ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

ХАМИДОВ У.

Автор статьи, обосновывая современные научные достижения в области правоведения, пытался, определить и исследовать историю происхождения и развития многовековой правовой системы древнего таджикского народа, начиная с первого человеческого общества. В результате определено четыре этапа правового развития таджикского народа и дано определение каждому этапу.

Ключевые слова: правовые нормы, правовое развитие, законы, права и законодательство, система законодательства, государство, общество, народ, история, поведение.

FROM THE HISTORY OF THE LEGAL DEVELOPMENT OF THE TAJIK PEOPLE

KHAMIDOV U.

The author, basing modern scientific achievements in the field of law, trying to identify and explore the history of the origin and development of the centuries-old legal system of ancient Tajik people, starting with the first human society. Results determined in four stages of legal development of the Tajik people and defines each step.

Key words: law, legal development, the laws, regulations and legislation, the legislative system, the state, society, people, history, behavior.

ТАКРИЗ ВА КИТОБИЁТ ОТЗЫВИ И УЧЕБНИКИ

ВОЗРОЖДЕНИЕ ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОЙ НАУКИ

*МАХМАДЖОНОВА М.Т.,
доктор философских наук, профессор*

Выход в свет подобных трудов как «История таджикской философии» (том 1,2 на таджикском языке) и «История таджикской философии с древнейших времен до XV века» (1,2,3 тома) на русском и таджикском языке, «Ислом ва Абуханифа», «Андешахо перомуни ирфон ва фалсафа», а также фундаментальный труд профессора Шамолова А.А. «Каломи Мовароуннахр», вобравшие в себя историю возникновения и развития философской мысли таджикского народа с древнейших времен по XV века, воистину являются значимыми научными, историческими, культурными исследованиями, ставшими событием, достойным того, чтобы отметить их как знаменательные и остановиться на них это отдельно.

Сказать что это результат многолетних исследований таджикских философов, исследователей развития мышления таджикского народа на сегодняшний день недостаточно. Так как поступили отзывы и оценки данных работ от коллег по всему миру, которые имеют превосходные степени сравнения и представление данных трудов как возрождение таджикской историко-философской мысли в новое время. В частности, получение многотомной «Истории таджикской философии» первой премии СНГ и высокой оценки данных работ в отзыве американского ученого Ф.Старра является весьма радостным событием для таджикской науки и свидетельством мирового признания ее результатов.

Данная оценка представляется крайне важной потому, что в общем, представление международного обществоведческого и философского сообщества о таджикской социальной политической мысли и науке было, мягко говоря, осторожным и неоднозначным, звучало мнение о том, что в период до и после становления независимости Таджикистана в социально-политической и философской мысли нет развития и наблюдается застой. Таким образом, с выходом в свет коллективного труда по исследованию истории философской мысли таджикского народа с древнейших времен по настоящее время, по словам Ф.Старра, произошли существенные изменения

по преодолению данного застоя. Данные издания показали оригинальность разнообразных школ и направлений философской и общественно-политической мысли, исключительные черты мышления отдельных ее представителей и их исторический вклад в развитие культуры и науки региона, что является свидетельством появления тенденций развития как фундаментальных исследований во всех сферах философии, так и значительные, новые результаты в изучении истории философии как истории рационализма, многогранности философского и научного мышления таджикского народа.

Данные издания являются результатом многолетних исследований плеяды видных таджикских ученых в области выявления источников формирования мировоззрения таджикского народа, факторов, влиявших на его становление, причин, способствовавших формированию способов и методов выражения философских воззрений таджикского народа, а также особенностей и различных направлений философской мысли, свойственных таджикской философии.

Данные издания Института философии, социологии и права АН РТ вышли в свет в то время, когда Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон поставил перед таджикскими учеными задачу, чтобы «таджикская наука, литература и философия, какими они были в прошлом, должны быть подобающим образом представлены в мире». Это важно именно сегодня, когда таджикский народ вступил в новую эпоху своего развития - эпоху государственной независимости, при которой приобретает особую значимость реконструкция национального исторического опыта, интеллектуального потенциала и традиций наших предков. В настоящее время в духовной сфере стали актуальными проблемы определения места самобытного таджикского народа в мировой цивилизации, адекватная, объективная оценка исторического вклада таджикского народа в историю мировой культуры, воспитание в новом поколении чувства национального самосознания, патриотизма, уважения к собственной культуре и наследию других народов.

«История таджикской философии» посвящена 20-летию государственной независимости Республики Таджикистан и 60-летию Института философии, социологии и права им. А.М.Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан, в связи с чем, редакционная коллегия, состоящая из числа видных ученых Таджикистана, представила на суд любителей мудрости суть научно-исследовательской деятельности коллектива института, посвященный философским, религиозным, социальным воззрениям таджикского народа в доисламский и исламский период. Отрадно отметить, что данное исследование, представляя собой первую попытку всеобъемлющего, комплексного анализа протозороастрийских и зороастрийских, исламских религиозно-философских учений, философии традиций и обрядов, продолжилось в раскрытии сути важнейших философских и религиозно-философских школ, течений, учений и доктрин, представляющих собой красочную картину многогранной культуры региона, выражающейся и давших толчок в развитие как глубоко философских, интеллектуальных изысканий, так и этических, нравственных, эстетических и культурологических учений Евразии.

Махмаджонова М.Т.

ВОЗРОЖДЕНИЕ ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОЙ НАУКИ

Статья посвящена выходу в свет «Истории таджикской философии» (том 1,2 на таджикском языке) и «История таджикской философии с древнейших времен до ХУ

века» (1,2,3 тома), «Ислом ва Абуханифа», «Андешахо перомуни ирфон ва фалсафа», а также фундаментального труда профессора Шамолова А.А. «Каломи Мовароуннахр», вобравших в себя историю возникновения и развития философской мысли таджикского народа с древнейших времен по ХУ века. Данные издания являются значимыми научными, историческими, культурными исследованиями, ставшими событием, достойными того, чтобы остановиться на них отдельно и отметить их как знаменательные.

Ключевые слова: философия, история философии, наука, развитие, становление, застой, социально-политическая мысль, этика, эстетика.

Сарлавҳаи тоҷики***

МАҲМАДҶОНОВА М.Т.

Эҳёи илмҳои таърихи фалсафа

Мақола ба нашри силсилаасарҳои муҳаққиқони таърихи фалсафаи тоҷик «Афкори фалсафаи тоҷик» (ҷилди 1-2), ва «Афкори фалсафаи тоҷик аз давраи бостон то асри ХУ»

*Аннотатсияи англиси ****

**«МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ» - АСАРИ МОНДАГОРИ
УСТОД**

*Султонмурод ТУРОНОВ,
Муҳаммад НАСРУЛЛОЕВ
кормандони Пажӯҳишигоҳи
рушди маорифи АТТ*

Саидбой Шербоев, забоншиноси тоҷик, доктори илмҳои педагогӣ, профессор, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон буда, осори таълифкардааш ба ӯ шуҳрат овард ва дар радиои таҳқиқотчиёни намоён қарор дод.

С. Шербоев солҳост, ки фаъолияти омӯзгорӣ дорад ва бо меҳнати ҳалоли худ нон меҳӯрад. Омӯзгориро бо кори илмӣ тавбаам сохта, дар ҳар ду бахш фаъолият дорад ва муваффақ ҳам гардидааст.

Профессор С. Шербоев яке аз сермаҳсултарин методистони тоҷик буда, ба қалами ӯ зиёда аз 100 номгӯӣ осори илмӣ, таълимӣ, дастуру васоити методӣ ва мақолаҳои гуногунмавзӯ, китобҳои дарсӣ, барномаҳои таълимӣ тааллуқ доранд. Онҳо ба устод маҳбубияту шуҳрат ва эҳтироми зиёд дар байни олимони Тоҷикистон овардаанд.

Дар байни таълифоти профессор С. Шербоев китоби «Методикаи таълими забони тоҷикӣ» (барои донишҷӯёни факултетҳои филологии мактабҳои олии Тоҷикистон), ки бо қарори Мушовараи Вазорати маорифи ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон № 23/37 аз 27. 12.2008, тасдиқ шудааст, ҷойгоҳи хоса дорад.

Мусаллам аст, ки методҳои асосии таълими забони модарӣ дар давраи шӯравӣ ба таври мушаххас муқаррар карда шудааст. Бояд гуфт, ки он методҳо чи дар давраи шӯравӣ ва чи имрӯз дар таҷрибаи кори омӯзгорон маъмул аст ва чун усулҳои беҳтарини таълими забони тоҷикӣ эътироф шудаанд.

Методи нақли муаллим барои мавзӯи нав, ҳангоми ҷавоб додан ба саволҳои хонандагон ва дар дарсҳои ба ном такрор доир ба як боби калон ва ғайра хеле зарур мебошад. Нақли муаллим ҳамон вақт муассиру натиҷаовар мешавад, ки тартиби баррасии он мантиқан дуруст бошад. Нутқи муаллим ҳангоми нақл бурро, шунаво ва фаҳмо бошад. Дод гуфтан ва бисёр паст гап задан, ба такрор қор фармудани баъзе калимаҳо ва истифодаи калимаҳои шевагӣ ба фаҳмидани нақли муаллим ҳалал мерасонад.

Муаллиф бамаврид зикр менамояд, ки методи суҳбат яке аз методҳои оғоз, ки дар дарсҳои забони тоҷикӣ ба таври васеъ истифода мешавад. Ин метод имкон медиҳад, ки диққати хонандагон ба мавзӯ ҷалб шуда, дарачаи донишу фаҳмиши ҳар кадомашон муайян ва ҷавобҳои онҳо ба низом дароварда шавад.

«Муқоиса ва муқоисакунӣ яке аз воситаҳои муҳимтарини дарк намудани ҳақиқату воқеият, аз ҷумла, дар омӯзиши дарси забон доништа мешавад», - мегӯяд А.В. Текучев.

Ва ё ба қавли К.Д. Ушинский «ҳама чизро дар олам ба таври муқоиса мешиносем».

Дар таълими забон бисёр мавзӯҳои номбар кардан мумкин аст, ки таркибан ду ва зиёда мавзӯро дар бар мегиранд. Масалан, овоз ва ҳарф, имлои у ва ӯ, пешванд ва пасванд ва монанди инҳо.

Профессор С. Шербоев методи таҳлилро яке аз навҳои фаровон истифодашаванда дар ҷараёни таълими ҳодисаҳои забонӣ медонад. таҳлили забон ба

тахлили грамматикӣ, таҳлили фонетикӣ ва таҳлили лексикӣ чудо карда мешавад, ки аз онҳо таҳлили грамматикӣ дар чараёни забонамӯзиву амалан аз худ намудани масъалаҳои назариявии забон мавқеи бештарро доро мебошад. Муаллифи асар методи мазкурро ба таври муфассал шарҳ додааст.

Усуле, ки дар таълими забони тоҷикӣ баҳри донишҳои назариявии хонандагонро дар амал мустаҳкам намудан ва намоиш додан дар ҳар дарс истифода мешавад, ин методи машқ мебошад. Умуман, иҷро намудани талаби машқҳо ва ё низоми машқҳо дар таълими забони тоҷикӣ аз ҷумлаи методҳои самаранок маҳсуб ёфта, аз ҷиҳати хусусият, ҳел, мақсад ва тарзи иҷрояшон гуногун мешаванд. Ва маҳз маводи назариявии забон ба тавассути иҷрои талаби онҳо дар шури хонандагон амалан ва мустаҳкам нақш баста, ба малакаҳои устувори дониш табдил меёбанд.

Муаллиф дар мавриди методҳои кор бо китобҳои дарсӣ ишораи нозуке дорад, ки мактаб ва китоби дарсӣ ягона манбаи дониш буда наметавонад, сарчашмаҳои фаровоне дар замони муосир мавҷуданд. Бинобар ин ба кори мустақилона ҳидоят кардани хонандагон яке аз талаботи муҳим ба ҳисоб меравад.

Дар дарсҳои забони тоҷикӣ бештар истифода кардани асбобҳои аёнӣ аз усулҳои самарабахши таълими грамматика, луғат, фонетика, имло ва аломатҳои китобат доништа шудааст, ки принсипи умумидидактикаи аёнӣ низ маҳз ҳамин нуктаро тақозо мекунад.

Ва, ниҳоят истифодаи воситаи техникӣ яке аз усулҳои пешрафта ва таъсирноки усули таълим ба ҳисоб меравад. Истифодаи воситаҳои техникӣ ба монанди магнитофон, радио, телевизор, диктофон, компютер ва амсоли инҳо барои шавқовар ташкил намудани машғулиятҳо ва баланд бардоштани фаъолияти забонамӯзии хонандагон яке аз тақияҳои бозғимод барои муаллим ба ҳисоб меравад.

Мавриди зикр аст, ки ҳар як аёнӣ, лавҳа, овеза ва ғайра махсусиятҳои худро дорад. Матнҳои онҳо бояд хусусияти тарбиявӣ ахлоқӣ дошта бошанд.

Ҳамин тавр, асари мазкур се маротиба бо такмили иловаҳо рӯи ҷопро дидааст. Маълум мегардад, ки ин китоби рӯйимизии омӯзгорон ва донишҷӯён гаштааст.

Имрӯзҳо устод профессор С. Шербоев ҳафтадсола мешавад. Барояш аз даргоҳи Худованди муттаол тани сихату хоҳири чамъ ва рӯзгори ободро таманно дорем. Ва ба қавли шоир:

*Худовандо диҳад умри абад онро, ки аз ҳиммат
Чадал андар амал, қалби муҳаббатшоён дорад.*

Адабиёт:

1. Текучев А.В. Методика русского языка в средней школе. – М.: Просвещение, 1980
2. Шербоев С. Методикаи таълими забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2013

«МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА» ЦЕННЫЙ ТРУД УСТОДА

**ТУРОНОВ С.
НАСРУЛЛОЕВ М.**

«Методика преподавания таджикского языка» подарила ему всеобщее признание и сущность. В статье речь идёт о научно-методической деятельности таджикского лингвиста, доктора педагогических наук, профессора, член-корреспондента Академии образования Таджикистана Саидбоя Шербоева, особенно о его учебнике «методика преподавания таджикского языка».

Ключевые слова: Шербоев, методика, анализ, сравнения, таджикский язык.

*Аннотация англиси ***

БА МАЪЛУМОТИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи илмии «Илм ва инноватсия» мақолаҳое ҷоп карда мешаванд, ки онҳо дорои натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба илмҳои педагогӣ, равшиносии табиӣ, иқтисодӣ, гуминатарӣ, адабиётшиносӣ ва забоншиносӣ мебошанд. Ҳангоми ирсоли мақолаҳо муаллифон бояд қоидаҳои зеринро риоя намоянд:

Ҳаҷми мақола яқоя бо матн, расмҳо, ҷадвал, диаграмма, графика, рӯйхати адабиёт ва матни аннотатсия бо забонҳои русӣ ва англисӣ набояд аз 10 саҳифаи ҷопи компютерӣ зиёд бошад.

Мақола бояд дар системаи Microsoft Word омода карда шавад. Мақола дар компютер хуруфчинӣ гардида (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, фосилаи байни сатрҳо -1см, ҳошияҳо: боло -3см, поён -2,5см, чап -3см, рост -2см;), ҳамаи саҳифаҳо бояд рақамгузорӣ кард шаванд.

Дар саҳифаи якум унвони мақола, дар сатри дуюм ному насаби муаллиф (муаллифон) нишон дода мешавад. Дар сатри сеюм номгуӣ муассасаи таълимӣ, суроға ва e-mail. Баъд аз як фосила матни асосии мақола оғоз меёбад. Дар охири мақола баъд аз рӯйхати адабиёт аннотатсияҳо бо забонҳои русию англисӣ ва калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешавад.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби умумӣ баъд аз матни мақола оварда мешавад. Қоидаҳои тартибдиҳии рӯйхати адабиёт бояд риоя карда шаванд.

Мақолаҳои илмие, ки ба маҷалла супорида мешаванд, бояд хулосаи экспертӣ, маълумотномаи муаллифӣ (барои мақолаҳои силсилаи табиӣ) ва тақризи мутахассисони соҳаро оид ба имконияти ҷопи он дошта бошанд.

Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаҳои илмиро ихтисор ва ислоҳ намоянд.

Мақолаҳое, ки ба талаботи зерин ҷавобгӯ нестанд, бо пешниҳоди ҳайати таҳририя маҷалла ба муаллифон баргардонида мешаванд.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Наука и инновация» печатаются статьи, содержащие результаты проведенных исследований по педагогическим наукам.

При направлении статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском, персидском и английском языках.

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, интервал одинарный, поля: верхнее-2,5 см, левое -3см, правое-2см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилия автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст. В конце статьи приводятся ключевые слова (до 10 слов на тадж. рус. и англ.яз.).

Ссылки на цитируемую литературу даются в скобках, например (12.с.42). Список литературы приводится общим списком после ключевого слова (под заголовком «Литература») в порядке упоминания в тексте.

К статье прилагается разуме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст разуме приводится в конце статьи после списка использованной литературы.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Масъули чоп:

Н. МУҲАММАД

Мухаррири матни русӣ:

ҶОНМАҲМАДОВА Г.Ш.

Мухаррири матни англисӣ:

ЛУТФУЛЛОЕВА П.

Хуруфчини компютерӣ:

Р. МУЗОФИРОВА

Саҳифабанд:

Р. ҲАЙДАРОВ

Ответственный секретарь:

Н. МУҲАММАД

Редактор русского текста:

ДЖОНМАХМАДОВА Г.Ш.

Редактор английского текста:

П.ЛУТФУЛЛОЕВА

Компьютерный набор:

Р. МУЗОФИРОВА

Веростор:

Р. ХАЙДАРОВ

Академияи таҳсилоти Тоҷикистон Пажӯҳишгоҳи рушди маориф,
шаҳри Душанбе, хиёбони С. Айни, 45

Институт развития образования АОТ, г. Душанбе, пр.С. Айни,45

*Ба матбаа супорида шуд. Ба чопаш 03.04.2014 имзо шуд. Қоғози офсетӣ. Андозаи 60x84
1/16 11,5 ҷузъи чопӣ. Теъдод 100 нусха. Супориши №*

*Дар нашриёти «Сифат» чоп шудааст.
ш. Душанбе, хиёбони С. Айни, 45*